

ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

9. SINIF DERS KİTABI

Prof. Dr. Recai DOĞAN

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının **28 Mayıs 2018** tarih ve **78** sayılı kararıyla (listenin 243. sırasında) 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle **ders kitabı** olarak kabul edilmiştir.

1513. Sok. No: 34 İvogsan – Yenimahalle – Ankara
Tel: (0312) 394 52 32 Faks: (0312) 384 52 03

Bu kitabın tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayınlayan Őirketin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır. Bu kitabın tüm hakları, GEZEGEN YAYINCILIK'a aittir.

Dil Uzmanı

Murat TETİK

Görsel Tasarımcı

EriŐcan TÜRK

ISBN

978-605-8130-81-4

Baskı ve Cilt

Baskı Yeri ve Yılı

Ankara, 2022

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

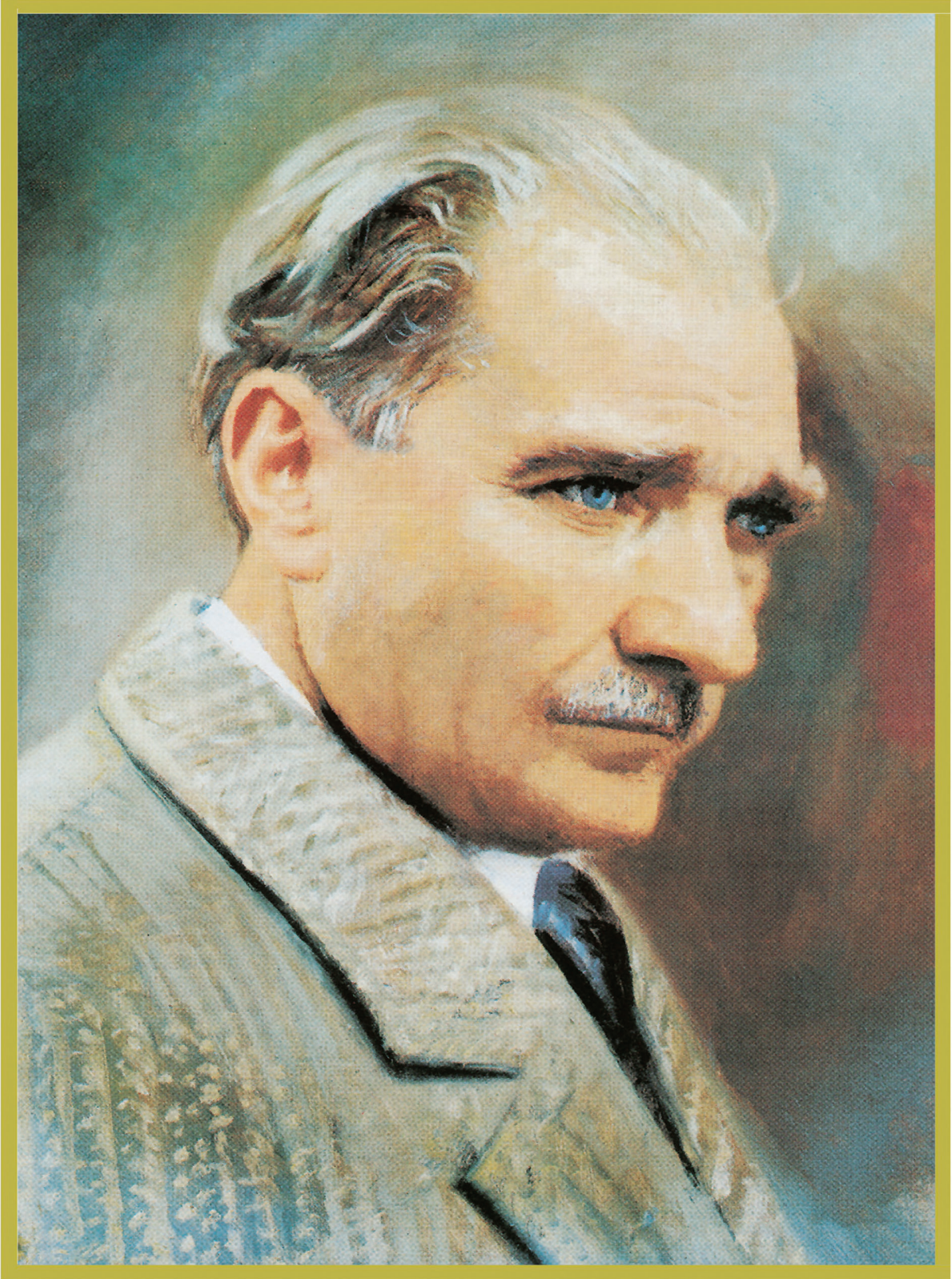
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI	9
---------------------------	---

BİLGİ VE İNANÇ

1. İslam'da Bilginin Kaynakları	12
1.1. Selim Akıl	14
1.2. Doğru Haber.....	16
1.3. Salim Duyular.....	18
2. İslam İnancında İmanın Mahiyeti	21
2.1. İman Tasdik İlişkisi	21
2.2. İman İkrar İlişkisi	23
2.3. İman Bilgi İlişkisi.....	25
2.4. İman Amel İlişkisi.....	26
3. Kur'an'dan Mesajlar: İsrâ Suresi 36. Ayet ve Mülk Suresi 23. Ayet	29
Bilgilerimizi Ölçelim	32

DİN VE İSLAM

1. Dinin Tanımı ve Kaynağı.....	36
2. İnsanın Doğası ve Din.....	39
3. İman ve İslam İlişkisi.....	43
4. İslam İnanç Esaslarının Özellikleri	45
4.1. İslam'ın İnanç Esasları.....	45
4.2. İslam İnanç Esaslarının Özellikleri.....	50
5. Kur'an'dan Mesajlar: Nisâ Suresi 136. Ayet	55
Bilgilerimizi Ölçelim	57

3

Ünite

İSLAM VE İBADET

1. İslam'da İbadet ve Kapsamı	60
2. İslam'da İbadetin Amacı ve Önemi	63
3. İslam'da İbadet Yükümlülüğü	66
4. İslam'da İbadetlerin Temel İlkeleri	69
4.1. Niyet	69
4.2. İhlas	70
4.3. Kur'an ve Sünnete Uygunluk	72
5. İslam'da İbadet Ahlak İlişkisi	76
6. Kur'an'dan Mesajlar: Bakara Suresi 177. Ayet	81
Bilgilerimizi Ölçelim	83

4

Ünite

GENÇLİK VE DEĞERLER

1. Değerler ve Değerlerin Kaynağı	86
1.1. Değerlerin Oluşumunda Dinin Etkisi	87
1.2. Değerlerin Oluşumunda Örf ve Âdetlerin Etkisi	89
2. Gençlerin Kişilik Gelişiminde Değerlerin Yeri ve Önemi	90
3. Temel Değerler	92
3.1. Adalet	93
3.2. Hikmet	96
3.3. İffet	98
3.4. Şecaat	100
4. Kur'an'dan Mesajlar: İsrâ Suresi 23-29. Ayetler	102
Bilgilerimizi Ölçelim	105

5

Ünite

GÖNÜL COĞRAFYAMIZ

1. İslam Medeniyeti ve Özellikleri	108
2. İslam Medeniyetinin Farklı Coğrafyalardaki İzleri.....	113
2.1. Hicaz Bölgesi	114
2.2. Kudüs ve Çevresi.....	116
2.3. Şam ve Bağdat Bölgesi	117
2.4. İran Bölgesi	120
2.5. Horasan Bölgesi.....	121
2.6. Türkistan ve Mâverâünnehir Bölgesi	122
2.7. Hint Alt Kıtası Bölgesi	125
2.8. Anadolu ve Balkanlar	127
2.9. Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip) Bölgesi.....	132
2.10. Endülüs	135
3. Kur'an'dan Mesajlar: Hucurât Suresi 13. Ayet	137
Bilgilerimizi Ölçelim	139
Cevap Anahtarı	142
Sözlük	143
Kaynakça.....	148
Görsel Kaynakça	151

ORGANİZASYON ŞEMASI

5. ÜNİTE

GÖNÜL COĞRAFYAMIZ

Ünitemize Hazırlanalım

1. Kültür ve medeniyet kavramları hakkında sözlük ve ansiklopedilerden bilgi toplayınız.
2. Tarih boyunca hangi medeniyetlerin kurulduğunu araştırınız.
3. İslam medeniyeti kavramını ve İslam medeniyetinin kaynaklarını araştırarak listeleyniz.
4. İslam medeniyetinin nerede ortaya çıkıp nerelerde yayıldığı hakkında bilgi toplayınız.
5. Hucurât suresinin 13. ayetinin anlamını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayette verilmiş istenen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

Ünitenin numarasını ve adını gösteren bölüm.

Üniteye başlamadan önce cevaplanması gereken soruların ve araştırmaların yer aldığı bölüm.

Etkinlik ■ Yorumlayalım

“(O öyle lütfkâr Allah'tır ki gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı. İzni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. Düzenli seyreden Güneş'i ve Ay'ı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi. O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız...” (İbrahim suresi, 32-34. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri, insanın niçin Allah'a (c.c.) ibadet etmesi gerektiği açısından yorumlayınız.

Ünitede yer alan etkinlikleri gösteren bölüm.

Öğrenelim

- İman, kişinin davranışlarına yön verir ve onu etkiler.
- İman, kişinin kendisiyle, yaradaniyla, diğer insan ve varlıklarla ilişkisine yön verir.
- İman, bütün ibadet ve eylemlerin itici gücüdür.
- İman, insanın canlılara karşı vazifelerine anlam katar.

Ünite işlenirken konularda verilen önemli bilgilerin yer aldığı bölüm.

Ünitenin konularını öğrenmeye geçmeden önce konuyla ilgili ön hazırlık sorularının yer aldığı bölüm.

Ünitede konularının işlendiği bölüm.

Ünitede yer alan konuların daha iyi kavranması için metinlerin verildiği bölüm.

Ünitenin kavranıp kavranmadığını ölçmek için çeşitli soru tiplerinden oluşan bölüm.

Ders kitabında yer alan ve anlam açısından doğru bilinmesi gereken sözcüklerin bulunduğu bölüm.

Ders kitabı hazırlanırken faydalanılan kaynak kitapları gösteren bölüm.

Ders kitabı hazırlanırken faydalanılan görsellerin alındığı kaynakları gösteren bölüm.

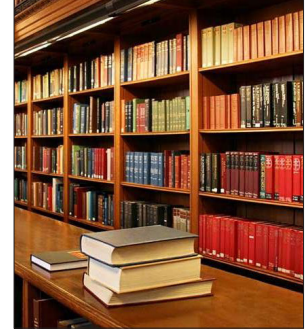
1. İslam'da Bilginin Kaynakları

Düşünelim

Sizce bilgi nedir? Hangi kaynaklardan bilgi ediniriz? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İnsan, var olduğu günden itibaren gerek kendini gerekse içinde bulunduğu dış dünyayı tanımaya ve bilmeye çalışan bir varlıktır. Kendi iç dünyasını algıladığı gibi kendi dışındaki dış dünyayı, nesnelere de algılar. İnsanın gösterdiği bu çaba kendi varlığını, gücünü ve âlemdeki yerini belirlemek amacıyla yöneliktir. İnsanın bu tanıma ve algılama faaliyetine *bilme*, elde edilen ürüne de *bilgi* adı verilir. Bilginin oluşumu sürecinde iki öge vardır. Biri algılayan, bilen yani insan diğeri ise bilinen, araştırılan, kendisine yönelinen şeydir. Bu süreçte bilen varlığa *özne* (*suje*), bilinen varlığa *nesne* (*obje*) denir.

Görsel 1.1: İnsanın kendisi ve dış dünya ile ilişkisi bilgisiyle gerçekleşir.

Bilgi, öğrenme, araştırma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen, insan zekâsının ve çalışmasının sonucu ortaya çıkan ürüne denir. Dış dünyayı duyularıyla algılayan ve aklıyla düşünüp karar veren bir varlık olarak insan, kendisi ile evren arasındaki irtibatı bilgi ile gerçekleştirir.

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Bu durum, onun birbirinden farklı somut ve soyut varlıklarla ilişki kurmasını sağlar. Bundan dolayı insan için pek çok bilgi türü vardır. Bu bilgi türlerinin aralarındaki ortak nokta, özne ile nesne arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkmalarıdır. Bu bağlamda bilgi türleri altı başlık altında toplanabilir:

Gündelik bilgi: Günlük yaşamı kolaylaştıran, sonuçları kesin olmayan, yararlı ancak yöntemsiz ve sistemsiz bilgilerdir. Kaynağı daha çok duyu ve deneyimlerdir.

Okuyalım

İslam düşüncesinde amelsiz iman olmayacağı görüşünde olanlar da vardır. Ancak genel kabul gören düşünce amel imanın parçası, rüknü ve olmazsa olmazı, ayrılmaz bir parçası değildir. Dolayısıyla din hükümleri gönülden benimsemiş ancak çeşitli sebeplerle bunları yerine getirememiş veya yasakları çiğnemiş bir kişi, işlediği günahı heial görmediği sürece mümin kabul edilir. Diğer taraftan Müslümanlar, iman sahibi ancak ameli terk eden bir kişiyi de kâfir olmakla nite-

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İslam medeniyeti nedir? Tanımlayınız.

SÖZLÜK

A

adavet

: İçte saklanıp beslenen gizli düşmanlık, kin, zarar verme ve öğ alma düşüncesi.

amel

: Yapılan iş, eylem, fiil. Çalışma, didinme, davranış, uygulama. Bir kural veya dinî em-

KAYNAKÇA

Abdülkerim Özaydın, "Harizm", İslam Ansiklopedisi, C 16, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

GÖRSEL KAYNAKÇA

• Taslak ders kitabındaki şekiller, grafikler, tablolar ve fotoğraflar 30.11.2017 - 18.02.2018 tarihleri arasında yayınevinin arşivinden ve belirtilen sitelerden alınmıştır.

1. ÜNİTE

BİLGİ VE İNANÇ

Ünitemize Hazırlanalım

1. İslam, inanç, vahiy ve akide kavramlarının anlamlarını sözlük ve ansiklopedilerden öğreniniz.
2. İnsanın bilgi edinme yolları hakkında araştırma yapınız.
3. İmanın oluşumunda bilginin önemi hakkında araştırma yapınız.
4. İsrâ suresi 36 ve Mülk suresi 23. ayetlerinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. İslam'da Bilginin Kaynakları

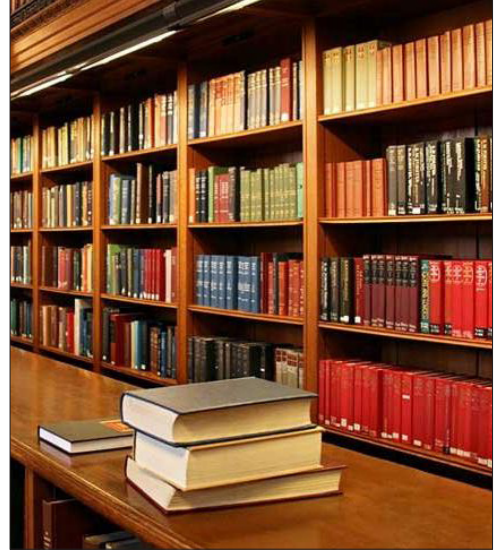

Düşünelim

Sizce bilgi nedir? Hangi kaynaklardan bilgi ediniz? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İnsan, var olduğu günden itibaren gerek kendini gerekse içinde bulunduğu dış dünyayı tanımaya ve bilmeye çalışan bir varlıktır. Kendi iç dünyasını algıladığı gibi kendi dışındaki dış dünyayı, nesnelere de algılar. İnsanın gösterdiği bu çaba kendi varlığını, gücünü ve âlemdeki yerini belirlemek amacıyla yöneliktir. İnsanın bu tanıma ve algılama faaliyetine *bilme*, elde edilen ürüne de *bilgi* adı verilir. Bilginin oluşumu sürecinde iki öge vardır. Biri algılayan, bilen yani insan diğeri ise bilinen, araştırılan, kendisine yönelinen şeydir. Bu süreçte bilen varlığa *özne (suje)*, bilinen varlığa *nesne (obje)* denir.

Bilgi, öğrenme, araştırma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen, insan zekâsının ve çalışmasının sonucu ortaya çıkan ürüne denir. Dış dünyayı duyularıyla algılayan ve aklıyla düşünüp karar veren bir varlık olarak insan, kendisi ile evren arasındaki irtibatı bilgi ile gerçekleştirir.

Görsel 1.1: İnsanın kendisi ve dış dünya ile ilişkisi bilgiyle gerçekleşir.

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Bu durum, onun birbirinden farklı somut ve soyut varlıklarla ilişki kurmasını sağlar. Bundan dolayı insan için pek çok bilgi türü vardır. Bu bilgi türlerinin aralarındaki ortak nokta, özne ile nesne arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkmalarıdır. Bu bağlamda bilgi türleri altı başlık altında toplanabilir:

Gündelik bilgi: Günlük yaşamı kolaylaştıran, sonuçları kesin olmayan, yararlı ancak yönlemsiz ve sistemsiz bilgilerdir. Kaynağı daha çok duyu ve deneyimlerdir.

Dinî bilgi: Yüce yaratıcının peygamberleri aracılığıyla bildirdiği inanç değerlerini ve ibadet biçimlerini kapsayan, insanın iç yaşamını, toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları içeren bilgilerdir. Bu bilgilerin temelinde iman vardır.

Sanat bilgisi: Sezgiye, duyguya, coşkuya dayanan, sanatçı ile yöneldiği nesne arasındaki ilgiden doğan bilgilerdir.

Teknik bilgi: Doğadaki nesnelere bir amaca yönelik olarak araç hâline getiren, insanın hayatını kolaylaştıran bilgilerdir.

Bilimsel bilgi: İnsanı, toplumu ve evreni araştırma ve inceleme konusu yapan, bunlar üzerinde gözleme, deneye ve akla dayanarak yöntemli bir şekilde elde edilen düzenli bilgilerdir.

Felsefi bilgi: İnsanın, evrenin niteliği ve yapısı hakkında gözlemlere dayanarak düşünmesi sonucu elde edilen bilgilerdir.

Bilgi türü	Özne ile nesne arasındaki ilişki / bağ	Öznellik - Nesnellik
Gündelik bilgi	Sezgi ve deneyim	Kısmen öznel ve nesnel
Dinî bilgi	İnanç / İman	Öznel
Teknik bilgi	Yetenek ve beceri	Nesnel
Sanat bilgisi	Hayal gücü ve sezgi	Öznel
Bilimsel bilgi	Gözlem ve deney	Nesnel
Felsefi bilgi	Akıl yürütme	Öznel

Tablo 1.1: Bilgi türleri ve özellikleri

İslam düşüncesinde bilgi, en genel anlamıyla “kadim bilgi ve hâdis bilgi” olmak üzere ikiye ayrılır. Kadim bilgi, Yüce Allah’ın (c.c.)⁽¹⁾ zatı ile birlikte bulunan bilgidir. Hem nitelik hem de içerik olarak insan bilgisinden farklıdır. Geçmiş ve geleceği kuşatması açısından sınırsızdır. Tüm zamanları kapsar. İnsan bilgisi sadece var olanlarla ilişkili, sınırlı ve sonlu iken Yüce Allah (c.c.) yok olanı da bilir. Onun bilgisinde hiçbir eksiklik söz konusu değildir. Yüce Allah (c.c.) ezeli ilmiyle bütün var olanları ve olacak olanları bilir. Bilmek için hiç bir araca ihtiyaç duymaz. Sonradan olma anlamına gelen hâdis bilgi ise insan başta olmak üzere yaratılmış olanların bilgisine denir. Bu bilgi sınırlı ve sonludur.

Yüce Allah (c.c.), insanı yoktan yaratmış ve hiçbir şey bilmez iken ona çeşitli yetenekler vermiş, onu inceleme, araştırma ve akletmeye teşvik etmiştir. Dolayısıyla İslam’a göre insan, doğuştan bilip öğrenme potansiyeline sahip olarak yaratılan bir varlıktır. Onun bilip öğrenmesi için hem kendi varlığında hem de dış dünyada deliller vardır. İslam’da bilgi edinmenin en temel amacı, insanın kendini, yaratıcısını, evreni tanıması, dünyayı imar edip güzel ve yararlı işler yapmasıdır. Ancak insanın bu tanıma ve güzel işler yapmasını sağlayacak olan doğru bilgidir. Onun için İslam dini, insanın doğru bilgi elde etmesini ister. Çünkü insan, bilgilerine göre hareket eder. Varlıklara, olay ve olgulara bilgisi doğrultusunda anlam yükler ve tavır takınır.

Bilginin kendisi daha çok zihinsel bir şey olmasına rağmen etkileri zihinsel boyutla sınırlı değildir. Bilgiler duygu, tutum ve davranışlara doğrudan etki eder. İnsan bilgiyi kendisini, çevresini anlamada, açıklamada ve şekillendirmede kullanır. Eğer insanın kendisini ve çevresini inşa etmede temel aldığı bilgi doğru değilse o zaman, insanın yaşamı yanlış üzerine kurulur. Yanlış üzerine kurulan bir hayat ise beraberinde pek çok sorun getirir. Bunun için İslam dininin temel amaçlarından biri, insanı doğru bilgilere ulaştırmak ve dolayısıyla onu her türlü yanılgıdan korumaktır. Doğru bilgiye sahip olan insan, Yüce Allah’a (c.c.) ve onun yarattıkları-na karşı sorumluluklarının da bilincinde olur.

Görsel 1.2: Doğru bilgiye ulaşmanın yollarından biri de kitap okumak ve araştırma yapmak gerekir.

(1) (c.c.) “Celle celâlühü” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. “Allah’ın şanı yücedir.” anlamına gelir. Yüce Allah’ın adı anıldığında söylenir.

İslam dini, insan için doğru bilginin önemini vurguladığı gibi onun kaynaklarını ve bu kaynaklardan doğru bilgiyi elde etmenin yollarını da gösterir. İslam'da doğru bilginin kaynakları akıl, doğru haber ve salim duyulardır.

1.1. Selim Akıl

Düşünelim

Sizce akıl niçin bilginin kaynaklarından biridir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam'da bilginin kaynaklarından biri akıldır. Kelime olarak akıl, “düşünme, anlama, kavrama gücü, hafıza, bellek, kavrayış, zekâ” gibi anlamlara gelir. Terim olarak akıl, insanın tehlikeye düşmesine ve yok olmasına engel olan, her türlü eylemine anlam kazandıran ve ilahi emirler karşısında yeti ve yükümlülük altına girmesini sağlayan, ona düşünme, kavrama ve bilgi elde etme gücü veren bir özdür.⁽²⁾

Duyularla kavranamayan, deneysel alanın dışında kalan soyut alan hakkındaki bilgiler akıl vasıtasıyla elde edilir. Akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran bir nimet ve lütuftur. Akıl, varlığın anlaşılmasının yanı sıra Allah (c.c.)-insan-evren ilişkisini anlamamızı, sorumluluğun temel şartı olan emir ve yasakları kavramamızı sağlayan önemli bir yetidir. Akılla din ve dünya işleri idare edildiği gibi yaratılışın incelikleri de anlaşılır. Emir ve yasaklardaki hikmet kavranır ve iman edilir. Akıl insanı, akıl yürütme olarak adlandırılan ve genel ilkelerden hareket ederek tek tek olaylar hakkında bir yargıya ulaşma olan tündengelim, tek tek olgulardan genel önermelere geçmek için izlenen düşünme yolu olan tümevarım ve kıyas yani karşılaştırma yöntemiyle bilgiye ulaştırır. Bu süreç sonunda elde edilen bilgiye de *akli bilgi* denir.

Akli bilgiler oluşumu açısından iki grupta değerlendirilir. Birincisi, derinliğine bir akletme ve düşünme olmaksızın ilk yönelişte oluşan bilgidir. Buna *zaruri bilgi* de denir. Kişinin açlık ve susuzluğunu ya da bir bütünün parçasından büyük oluşunu bilmesi bu bilgi için bir örnektir. İkincisi ise akıl yürütme, düşünme, derinliğine araştırma yoluyla elde edilen bilgidir. Bu bilgiye *kesbi bilgi* de denir. Uzak bir mesafeden dumanın görülerek orada bir ateşin var olduğuna ilişkin bilgi bu türün örneğidir. Bu bilgi türünde, eldeki mevcut önermelerden hareket edilerek diğer önermenin doğruluğuna ulaşılır.

İslam dininde ise akıl, selim akıl olarak nitelendirilir. Kelime olarak, “sağlam, doğru, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisi” anlamına gelir. Terim olarak selim akıl, “insanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla” denir. İslam'ın, akli selim akıl olarak adlandırmasının sebebi, doğru bilgiye ancak sağlam, şartlanmamış, düşünme ve karar verme yetisine sahip akıl ile ulaşılabileceğinden dolaydır.

İslam'da şartlanmış, içinde yaşanan kültürün düşünme biçimleri ile olay ve olgulara yaklaşan bir akıl, bilginin kaynağı olarak değerlendirilmez. İslam'a göre selim akıl yanılmayan, pişman olacak bir iş yapmayan, ileriye gören akıldır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli yetidir. Selim akıl vasıtasıyla insan iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırır. İnsan, selim akli ile kendisi ve diğer varlıklar hakkında elde ettiği bilgilerin doğru olup olmadığını ortaya koyar. Selim aklın bu yeti ve kabiliyeti, yaratılışı gereğidir. İnsan, selim akıl yürüterek var olan bilgileri kullanır ve yeni gerçeklere ulaşır. Onun için Kur'an-ı Kerim ve hadislerde tek başına akıl kelimesi kullanıldığında kastedilen selim akıldır.

(2) bk. Dinî Terimler Sözlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 12.

Etkinlik

Yorumlayalım

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi...” (Ahzâb suresi, 72. ayet.)

- ◆ Sizce Yüce Allah (c.c.) tarafından insana emanetin verilmiş olmasının sebebi nedir? Arkadaşlarınızla yorumlayınız.

- ◆ Bu şemayı akıl konusundaki öğrendikleriniz çerçevesinde yorumlayınız.

İslam'a göre insanı her türlü hareketine anlam kazandıran, ilahi öğütler karşısında yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan selim akıldır. Bu nedenle İslam dini, insanın kendisi ve diğer varlıklar hakkında düşünmesinin ve bu düşünme sonunda elde edilecek bilginin selim akıl yoluyla olacağını belirtir. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: “**Göğlerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.**”⁽³⁾

İslam dini, gerçek ve doğru bilgiye selim akıl ile ulaşabileceğini belirtir. Bunun için Kur'an'da, insandan aklını kullanması istenir. Kur'an'ın pek çok ayetinde “...**akıl etmez misiniz?**”⁽⁴⁾, “...**düşünmez misiniz?**”⁽⁵⁾ gibi uyarılar vardır. Bu türden uyarılar, Kur'an'ın selim akla ve onu kullanmaya verdiği önemin bir göstergesidir.

Kur'an'da insanlar, evrenin yaratılışı hakkında düşünmeye ve incelemeye teşvik edilir. Böylece evrende var olan sistemleri inceleyen, gördükleri üzerinde düşünen ve araştıran her insan, Allah'ın üstünlüğünü, ilmini ve sonsuz gücünü tanımaya başlar. Kur'an dünya üzerinde geçmişte yaşamış toplumları örnek göstererek insanın bunlar üzerinde düşünüp dersler çıkarmasını ister. Ayrıca insanın dikkatini doğa olaylarına çekerek aklını kullanması öğütler. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: “**Şüphesiz, göğlerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisi ile ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında... düşünen bir topluluk için deliller vardır.**”⁽⁶⁾

Kur'an'da aklını kullanan, düşünen ve içinde bulunduğu durumdan ders çıkaranlar övülürken aksini yapanları ise Yüce Allah'ın (c.c.) hoş karşılamadığı bildirilir. Aklını kullanmadan dinî inanç ve kanaat edinenler ise Kur'an'da; “**Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur.**”⁽⁷⁾ buyrulur. Yine bundan dolayı

(3) Âl-i İmrân suresi, 190. ayet.

(4) bk. Hûd suresi, 51. ayet; Yûsuf suresi, 109. ayet; Enbiyâ suresi, 10. ayet.

(5) bk. Yûnus suresi, 16. ayet; Âl-i İmrân suresi, 65. ayet.

(6) Bakara suresi, 164. ayet.

(7) İsrâ suresi, 36. ayet.

zanna uymak aklın kullanılmaması anlamına geldiği için; “**Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz...**”⁽⁸⁾ ayetiyle kendisine gelen bilginin doğruluğunu araştırmayan ve akıl süzgecinden geçirmeyen kimseler eleştirilir.

Etkinlik

Tamamlayalım

İnsanın aklını kullanmasının nedenleriyle ilgili boş bırakılan yerleri edindiğiniz bilgiler doğrultusunda tamamlayınız.

İslam akli kullanmayı teşvik eder. Çünkü insan;

- ◆ Selim akıl ile doğru bilgiyi elde edebilir.
- ◆ Olayların sebeplerini selim akıl ile bulur.

- ◆
- ◆
- ◆

Sonuç olarak İslam’da selim akıl bilginin en önemli kaynaklarından biridir. Onun için İslam dini, insanın özgür bir şekilde düşünmesini ister ve selim aklın önündeki tüm engelleri kaldırır. Düşünmeyi, araştırmayı ve doğru bilgiye ulaşmayı emreder.

Etkinlik

Değerlendirelim

“İbrahim, babası Âzer’e: Birtakım putları ilahlar ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmi- ni de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.

Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu (hükümrânlığını) gösteriyorduk.

Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. ‘Bu mu benim Rabb’im!’ dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.

Ay’ı doğarken görünce, ‘Bu mu benim Rabb’im!’, dedi. O da batınca, Rabb’im bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi.

Güneşi doğarken görünce de “Bu mu imiş benim Rabb’im! Bu, hepsinden de büyük!’, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.” (En’âm suresi, 74-78. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri Kur’an’ın selim akli kullanmaya ve bilgiye verdiği önem açısından değerlendiriniz.

1.2. Doğru Haber

Düşünelim

Doğru haber ne demektir? Kimlerin verdiği habere inanırsınız? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Haber, meydana gelmiş veya meydana gelecek olayları bildiren ve tabiatı itibarıyla doğru ve yanlış olma ihtimali olan söze denir. Bir haberin bilgi ifade etmesi ya da güvenilirliği, onun gerçeğe uygun olmasına bağlıdır. Aksi takdirde yalan haber olur ve bilgi açısından hiçbir değer ve anlam ifade etmez. Duyular ve aklın, anlama ve algılamadaki sınırlılıkları dikkate alındığında haber, salim duyular ve selim akıl ile

(8) Yûnus suresi, 36. ayet.

birlikte vazgeçilmesi imkânsız temel bilgi kaynaklarıdır. Çünkü geçmişte meydana gelen olaylar, yaşamış insanlar ve görmediğimiz uzak memleketler hakkında haber dışında bilgi kaynağı yoktur. Geçmişe ait bilgileri elde etmede ne akıl ne de duyular bir rol oynamaz.

İslam düşüncesinde özellikle Kalam ilminin bilgi sisteminde haberin bilgi kaynağı olarak tartışılmaz bir yeri ve önemi vardır. Çünkü temel inanç esasları habere dayalı olarak temellendirilir. Onun için haber, dinî bilginin önemli bir kaynağıdır.

Haberin bilgi kaynağı olabilmesi için doğru olması gerekir. Onun için İslam'da bilgi kaynağı olan haber, "haberi sadık" yani "doğru haber" olarak adlandırılır. Doğru haber ise "vahiy" ve "mütevatir haber" olmak üzere ikiye ayrılır.

Yüce Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçmiş olduğu peygamberleri vasıtasıyla onları doğru yola iletmek için gönderdiği ilahi bilgilere *vahiy* denir. Kur'an, Yüce Allah'ın (c.c.) insanlığa gönderdiği vahiylerin toplandığı en son ilahi kitaptır. Kur'an-ı Kerim'de; "**Gerçek olan, Rabb'inden gelendir. O hâlde kuşku-lanarlardan olma!**"⁽⁹⁾ ve "**Allah sözün en güzelini, (ayetleri) birbirleriyle uyumlu ve bıkmadan tek-rar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi... İşte bu Kitap, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir.**"⁽¹⁰⁾ gibi pek çok ayette vahyin en önemli bilgi kaynağı olduğu buyrulur.

Kur'an-ı Kerim'deki vahiyler, insanı iyiye ve güzele yönlendirir. Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik, peygamberlerin hayatları, kutsal kitaplar, ahiret hayatı ve melekler gibi inanç konularında insanı bilgilendirir. Evrenin ve insanın yaratılışı hakkında açıklamalar yapar. İnsanların mutlu, huzurlu ve barış içinde yaşamaları konusunda onlara öğütlerde bulunur. Hangi davranışların iyi, hangi davranışların kötü olduğu konusunda örnekler vererek insanı aydınlatır. Geçmiş toplumların durumlarından bahseder ve insanın dersler çıkarmasını ister. İbadetler konusunda insana bilgiler verir. İbadetin sadece Allah'a (c.c.) yapılması gerektiğini belirtir. Sosyal hayatta ilişkilerin sağlam bir zeminde ilerlemesi için nelere uyulması gerektiği konusunda öğüt verir. Örneğin yalan ve dedikoduyu yasaklarken sosyal hayatta doğruluk ve dürüstlüğü öğütler. İnsanı, kötü tutum ve davranışlarda bulunması durumunda karşılaşacağı ceza konusunda uyarır. Vahiy, insanı cevabını aradığı birçok konuda bilgilendirir ve ufkunu açar.

Mütevatir haber ise yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluğun vermiş olduğu habere denir. Buna göre Kur'an-ı Kerim aynı zamanda mütevatir bir haberdir. Çünkü yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluk tarafından bugüne kadar nakledilmiş ilahi bir kitaptır. Yine Hz. Peygamber'den (s.a.v.)⁽¹¹⁾ doğru bir rivayetle gelen ve böyle olduğu ilmî yöntemlerle ispatlanan haberler yani onun sünnetleri de mütevatir haber kapsamındadır.

Bize ulaşan doğru haber yani vahiy ve mütevatir haber kesin bilgi ifade eder. Çünkü haberin doğru oluşu, mütevatir olarak iletilmesi ve muhatabın buna inanması ya da inanmaması ile değil, bizzat gerçeğin böyle olması, selim akıl ve salim duyuların algısıyla da bunun doğrulanabilmesindedir. İslam düşüncesinde Kur'an ve sünnete dayalı olarak elde edilen bilgilere "doğru bilgi" denir.

Etkinlik

■ Belirleyelim

Sizce bir haberin doğru olmasının ölçütleri nelerdir? Arkadaşlarınızla değerlendirerek belirleyiniz.

(9) Bakara suresi, 147. ayet.

(10) Zümer suresi, 23. ayet.

(11) (s.a.v.) "Sallallahu aleyhi vesellem" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Salavat getirmek demektir. "Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun." anlamına gelir. Peygamberimizin adı anıldığında söylenir.

1.3. Salim Duyular

Düşünelim

İnsanın kendi dışındaki dünyayı algılamasını sağlayan araçlar nelerdir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam'da bilginin kaynaklarından ve bilgi elde etme yollarından biri de duyulardır. İslam düşüncesinde buna *salim duyu* denir. Salim duyu "herhangi bir etkenle kendisine ait özelliğini kaybetmemiş işitme, görme, koku alma, tatma ve dokunma duyularına"⁽¹²⁾ denir. Çünkü bu duyularla elde edilen bilginin doğru olabilmesi için sağlam olmaları gerekir. Gözleri görmeyen birinin bir şeyi gördüğüne ve kulağı duymayan birinin bir sesi işittiğine tanıklık etmesi düşünülemez. Sağlam olmamaları hâlinde vermiş oldukları bilginin doğru bilgi olma özelliğini taşıması söz konusu değildir.

İnsan, dış dünyadaki birçok şeyin varlığını görerek, işiterek, dokunarak, koklayarak, tadarak anlar ve öğrenir. Salim duyular, insanın aklını harekete geçirerek bilgiye ulaşmasını sağlar. İnsan, duyuları ile pek çok konuda bilgi sahibi olur. Örneğin bir maddenin sert veya yumuşak olduğunu dokunarak anlar. Çevresinde gözlemler yaparak birçok bilgi ve sonuçlara ulaşır. Farklı türdeki kokuları, salim duyu organıyla ayırt eder. Diliyle yiyeceklerin ekşi, tatlı veya tuzlu olduğunu fark eder.

Kur'an-ı Kerim'de insanın göz, kulak, dil gibi organlarının bilgi edinme kaynaklarından olduğu bildirilir. Örneğin Kur'an'da Yüce Allah'ın (c.c.) bizi annelerimizin karnından hiçbir şeyi bilmez hâlde iken çıkardığı, ancak öğrenebilmemiz için (bizlere) kulak, göz, kalp ve selim akıl verdiği ifade edilir.⁽¹³⁾ Yine Kur'an'da salim duyu organlarının insana verilen en kıymetli nimetlerden olduğu vurgulanır.⁽¹⁴⁾

Görsel 1.4: İnsan, birçok şeyin varlığını duyu organlarıyla algılar.

İnsan, salim duyu organları vasıtasıyla dış dünyayı algılar ve tanır. Duyu algılarında zaman zaman yanıltmalar söz konusu olabilir. Ancak bu yanıltmalar bir başka salim duyu ya da selim akıl vasıtasıyla düzeltilebilir.

Etkinlik

Değerlendirelim

Bir Kur'an-ı Kerim mealinden, bilginin kaynağı ve vasıtası olarak selim akıl, vahiy ve salim duyularla ilgili birer ayet bulunuz. Bulduğunuz ayet meallerini sınıfta arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Kur'an-ı Kerim'de, bilginin kaynağı olarak selim akıl, vahiy ve beş salim duyunun yanı sıra insanın bilgi vasıtalarının bunlarla sınırlı olmayacağı da belirtilir. Kur'an'a göre insanın doğru bilgiye ulaşabilmesi için kullanabileceği her imkân, onun bilgi kaynağıdır. Günümüzde iletişim alanındaki gelişmelerle birlik-

(12) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 128.

(13) bk. Nahl suresi, 78. ayet.

(14) bk. Ahkâf suresi, 26. ayet.

te insanın bilgi kaynağında da çeşitlenmeler olmuştur. Bugün internet vasıtasıyla milyonlarca esere anında ulaşılabilmektedir. Bir kütüphane dolusu bilgiler küçücük aygıtlarda taşınabilmektedir. Kullandığımız cep telefonları birer bilgisayar görevini yerine getirmektedir.

Kur'an-ı Kerim, doğru bilginin kaynaklarını haber verirken yanlış bilgi kaynakları konusunda da insanı uyarır. Örneğin büyü, rüya gibi gerçekliği ispatlanmamış bilgilerin doğru bilgi kaynakları olamayacağı konusunda insanı bilgilendirir. Yine bazılarınca bilgi kaynağı olarak değerlendirilen “akıl ve duyunun yetersiz kaldığı kabul edilen konularda sezgi yoluyla elde edilen bilgi” anlamına gelen *keşif* doğru bilgi kaynağı değildir. “Akıl yürütme ve düşünmeye dayanmaksızın Allah'ın (c.c.) sevdiği kullarının gönülleri- ne çeşitli konularda bilgiler vermesi” anlamına gelen *ilham* da İslam âlimleri tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edilmez. Çünkü bu türden bilgiler öznel bir özelliğe sahiptir. İlham, keşif, rüya yoluyla elde edilen bilgiler kişiden kişiye değişkenlik gösterebilir veya bir benzeriyle çelişebilir. Dolayısıyla bu yollarla elde edilen bilginin genel geçerliliği yoktur.

İslam dini, kişinin bilgilenmesini öğütler. Kur'an'da; “...**Rabb'im benim ilmimi artır, de.**”⁽¹⁵⁾ ve “...**Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.**”⁽¹⁶⁾ ayetleriyle bilgi edinmek, öğrenmek teşvik edilir. Hz. Muhammed de (s.a.v.) bilgiyi, öğrenmeyi öğütler. O; “**Dünyayı isteyen ilme sarılsın, ahireti isteyen ilme sarılsın, hem dünyayı hem de ahireti isteyen yine ilme sarılsın.**”⁽¹⁷⁾ ve “**Hikmet müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa almalıdır.**”⁽¹⁸⁾ gibi pek çok hadisinde insanları bilgiye, öğrenmeye ve ilme teşvik eder.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Medine'ye yerleştikten sonra yapılan Mescid-i Nebi'yi bir eğitim yeri olarak da kullanmıştır. Bedir Savaşı'nda esir alınanlardan okuma yazma bilenler, on Müslümana okuma yazma öğretmeleri karşılığında özgür bırakılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu uygulamaları, Kur'an'ın hem açıklayıcısı hem de bizzat uygulayıcısı olarak bilgiye, öğrenmeye ve ilme verdiği önemi gösterir.

İslam'ın, bilmeye ve öğrenmeye verdiği önemi anlamak için “... **Zira her ilim sahibinin üstünde, daha iyi bilen birisi vardır.**”⁽¹⁹⁾ ayetini hatırlamak dahi yeterlidir. Bu ayet, bilginin dondurulamayacağına, herhangi bir konuda söylenen bir yorumun en son yorum olamayacağına açık bir göstergesidir.

İslam'ın doğru bilgiye verdiği önem, onun bilime ve bilim adamlarına verdiği değeri de gösterir. Kur'an'da, insanlar arasında Allah'a (c.c.) yürekten saygı duyanların ancak âlimler olduğu bildirilir.⁽²⁰⁾ Yine Kur'an'ın ilk emrinin “Oku!”⁽²¹⁾ olması, bilenlerle bilmeyenlerin eşit olmayacağına vurgulanması⁽²²⁾, İslam'ın ilme verdiği önemin bir göstergesidir.

İslam'da elde edilen bilginin doğru olduğu kadar yararlı olması da önemlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.); “**Allah'ım bana öğrettiklerinle beni faydalandı. Bana fayda verecek ilmi öğret ve ilmimi artır.**”⁽²³⁾ diye dua ederek bizleri faydalı bilgi elde etmeye yönlendirmektedir. “**Faydasız ilimden sana sığırım.**”⁽²⁴⁾ ve “**Allah'ım fayda vermeyen ilimden, kabul olmayan duadan, korkmayan kalpten ve doy-**

(15) Tâ-Hâ suresi, 114. ayet.

(16) Nahl suresi, 43. ayet.

(17) Buhari, Sahih-i Buhari, İlim, 59.

(18) Tirmizi, Sünen, İlim, 49.

(19) Yûsuf suresi, 76. ayet.

(20) bk. Fâtır suresi, 28. ayet.

(21) bk. Alâk suresi, 1. ayet.

(22) bk. Zümer suresi, 9. ayet.

(23) Tirmizi, Sünen, Deavât, 128.

(24) Nesâi, Sünen, İstiâze, 21.

mayan nefisten sana sığınırım."⁽²⁵⁾ hadisleriyle de kaçınılması gereken bilginin neler olduğunu bildirmektedir. Bu hadisler bilginin doğru, gerçek, hakikat değeri kadar yararlı olması gerektiğini ve olumlu yönde kullanılarak insanlara fayda sağlayabileceğini göstermektedir.

Günümüzde bir taraftan iletişim teknolojisinin verdiği imkânlarla bilgiye ulaşmak ve onu muhafaza etmek kolaylaşmışken diğer taraftan da büyük bir bilgi kirliliği de yaşanmaktadır. Bu durum, farklı kaynaklardan farklı amaçlarla gelen bilgilerin doğru olup olmadığı konusunda bir beceriye sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde doğru bilginin elde edilmesi kadar bu bilginin doğru kullanımı da önemlidir. Bu durum, bir bilgi ahlakının olmasını gerektirir.

Bilim ve teknolojinin pek çok yararları yanında, günümüz insanlığına verdiği zararlar dikkate alındığında bilgi ahlakına neden gerek duyulduğu kolayca anlaşılabilir. Dolayısıyla bilginin elde edilmesi, kullanılması, uygulanması ve başkalarına aktarılması sırasında kendisine özgü birtakım ilke ve değerleri içermesi kaçınılmazdır. Bilgiyi ve bilimi ahlaki değerlerden, evrensel ilkelerden arındırmış olarak kullanamayız. Önemli olan doğru, yararlı bilgiyi elde etmek, doğru kullanarak yeni yararlı bilgiler üretmek ve bunun gereğini yerine getirmektir.

Görsel 1.5: İslam, kişinin bilgi ahlakına sahip olmasını öğretir.

Bilgi, ruhun gıdasıdır. İyi bir bilgi ruh ve akıl sağlığı için çok gereklidir. Kötü ve kalitesiz bilginin ise fayda yerine zarar vereceği akıldan çıkarılmamalıdır. Sonuç olarak İslam dini Allah (c.c.), varlıklar, ahiret, insanın yaratılış amacı vb. konularda insanın doğru kaynaklardan doğru bilgiler edinmesini ister ve ona bunun yollarını gösterir. Onu yanlış bilgiye götüren hususlarda uyarır. Bilgiyi sevmesini, doğru ve faydalı bilgiler elde etmesini ve bunların ahlaki bir temelde kullanmasını öğretir.

Etkinlik

Mesaj Nedir?

- ◆ **Onlara (müşriklere); Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, 'Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler?"** (Bakara suresi, 170. ayet.)
- ◆ **"Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük ederseniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."** (Hucurât suresi, 6. ayet.)

Yukarıdaki ayetlerde verilen mesajlar nelerdir? Arkadaşlarınızla bilginin kaynakları açısından değerlendiriniz.

(25) İbn Mâce, Sünen, Sünne, 23.

2. İslam İncancında İmanın Mahiyeti

Düşünelim

Sizce “İman etmek”, “İmanı bütün olmak” ifadeleri ne anlama gelmektedir? Günlük konuşmalarda nasıl kullanılmaktadır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam kelime olarak “İtaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, teslim olmak, emniyette olmak, barışta olmak” gibi anlamlara gelir. En genel anlamda, Hz. Âdem’den (a.s.)⁽²⁶⁾ itibaren bütün peygamberlere gönderilen dinin adıdır. Özel anlamda ise Miladi 7. yüzyılın başında Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından tebliğ edilen dine denir. İslam “Allah tarafından peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed’e (s.a.v.) vahiy yolu ile bildirilerek bütün insanlığa gönderilen son ve hak din”⁽²⁷⁾ olarak tanımlanır.

İnanç ise “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; Allah’a (c.c.), bir dine inanma, iman, itikat, inanılan şey, görüş ve öğretisi” gibi anlamlara gelir.

Türkçede inanç kavramı ile birlikte akide ve iman kelimeleri de kullanılır. “Gönülden bağlanılan, sağlam olarak inanılan şeyler” anlamına gelen akide, “inanılması zorunlu olan ilke” anlamına gelir. Çoğulu “akaid”tir ve “İslam’da inanılması farz olan hususlar, dinin temel kural ve hükümleri” demektir. İslami bir değer olarak iman, “Kişinin Allah’ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, ahiret gününü ve bunlardan başka iman edilmesi gereken şeyleri kalp ile tasdik edip dil ile söylemesi”⁽²⁸⁾ demektir.

İslam incancının temeli imana dayanır. Bu imanın esası ise Yüce Allah’ın (c.c.) var ve bir olduğuna inanmak olan “tevhit” incancıdır. Onun için İslam düşüncesinde iman, bir bilgi konusu olarak ele alınır. İslam’ın kişiye sağladığı konum, onun imanına göre belirlendiğinden kişinin iman edip etmediğini bilmek son derece önemlidir. İslam bilginleri, bir bilgi konusu olarak imanın mahiyetini, iman tasdik, iman İkrar, iman bilgi ve iman amel ilişkisi çerçevesinde ele almışlardır. Aşağıda imanın mahiyetini açıklayan bu konularla ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. İman Tasdik İlişkisi

Düşünelim

“Kalpten inanmak”, “kalbi mutmain olmak” gibi günlük dilde kullanılan ifadelerle kastedilen nedir? Sizce imanla ilgili şeyleri kalbin onaylaması niçin önemlidir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam bilginleri imanı, hem kapsayıcı hem de özlü bir şekilde “kalp ile tasdik, dil ile İkrar ve uzuvlarla amel etmek”⁽²⁹⁾ olarak tanımlar. Buna göre iman öncelikle kalbin tasdik etmesi yani onaylamasıdır. Tasdik kelimesi bir hükmü veya haberi kesin olarak kabul etmek demektir. İman kalbin fiili olması sebebiyle kişinin inançla ilgili hususları kalben kabullenmesi gerekir. Dolayısıyla imanın esasını, dinen inanılması gereken şeyleri kalbin tasdik etmesi yani onaylaması oluşturur. Başka bir ifadeyle imanın hakikati ve özü kalbin tasdikidir. Kalbin tasdiki imanın değişmeyen temel unsurudur. Çünkü kalbin inkârının söz konusu olduğu durumlarda bunu dil ile söylemek gerçek bir imanı oluşturmaz.⁽³⁰⁾

Bu konuyla ilgili Yüce Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: **“Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu hâlde inkâra zorlanan başka- ve kim kalbini kâfir-**

(26) (a.s.) “Aleyhi’s-selam” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. “Selam onun üzerine olsun.” anlamına gelir. Peygamberlerin ve dört büyük meleğin adı anıldığında söylenir.

(27) Dinî Terimler sözlüğü, s.176.

(28) Dinî Terimler sözlüğü, s.167.

(29) Muammer Esen, “İman Kavramı Üzerine”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 49, Sayı:1, Ankara, 2018, s. 82.

(30) Muammer Esen, İman Kavramı Üzerine, s. 81-82.

İlge açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”⁽³¹⁾ Konuyla ilgili bir diğer ayette de şöyle buyrulur: **“Bedeviler ‘İnandık.’ dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama ‘Boyun eğdik.’ deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah’a ve elçisine itaat ederseniz Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”**⁽³²⁾ Bu ayetin inmesine sebep olan olay şudur: Kıtık yıllarından birinde, bir grup Medine’ye gelerek Hz. Peygamber’e (s.a.v.) inandıklarını söylerler. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onların bu hâllerinden etkilenir ve onlara hazineneden yardımında bulunur. Ayette bu kabilenin kalben iman etmediği, sadece dilleriyle böyle bir söz söyledikleri bildirilerek imanda kalbin önemi vurgulanır.

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hadislerinde de imanın kalp ile tasdik olduğu ve gönülden inanmanın önemi vurgulanır. Bir hadiste şöyle buyrulur: **“Allah cennetlikleri cennete, ceennemlikleri cehenneme koyacak, sonra da bakın kalbinde hardal tanesi kadar iman olan birisini bulursanız onu cehennemden çıkarın diyecektir.”**⁽³³⁾ Kalpten inanmanın önemini ifade etmesi açısından şu olay da önemlidir: Üsâme b. Zeyd (r.a.)⁽³⁴⁾ bir savaşta yakaladığı adamı kelime-i şehadet getirdiği hâlde öldürmüş ve bu olayı dönüşünde Hz. Peygamber’e (s.a.v.) övgü de umarak anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Üsâme’ye (r.a.): **“Öldürdüğün adam doğru mu yoksa yalan mı söylüyordun, kalbini yarıp baktın mı?”**⁽³⁵⁾ buyurdu.

Ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere imanın esası, inanılacak hususları kalbin onaylamasıdır. İmanın gayb, ahlak ve kişinin iç dünyasıyla bağlantılı olması gerektiği bir gerçektir. Bunun için kalbin tasdik etmesi şart olarak görülürken, bunu dil ile söylemeyen bir kişinin de mümin olmasını kabul etmek gerekmektedir. Kalbi iman ile dolu olan kişilerin dilsizlik gibi bir özür veya bir zorlama anında bunu inkâr etmeleri onların imanlarına zarar vermez. Ancak hiç gereği yokken ikiyüzlülükten iman ettiğini söyleyip bir başka yerde bunu inkâr edenler mümin sayılmazlar. Dolayısıyla imanın esası, kalbin tasdikidir. Kalbin dinen inanılması gereken şeyleri tasdik etmesi, imanın değişmeyen asli unsurunu oluşturur.

Etkinlik

Mesaj Analiz Ediyoruz

Kur’an’da Kalp Kavramının Kullanımı

“Kalp kavramı, Kur’an’da pek çok ayette geçmekte olup akıl ve vicdanı da içerecek şekilde kullanılmıştır. Kalbin bir düşünme organı olduğunu belirten ayetler de vardır. Özellikle Hac suresi 46. ayette geçen kalp, aklın fiiline dayandırılmaktadır. Buna göre kalp, derinlemesine düşünmek, olayların önünü ve arkasını görmek, onların sebep ve hikmetini anlamaktır. Düşünme aklın bir eylemidir. Ancak aklın yanında diğer duyu organlarının da akli düşünceye katkısı yadsınamaz. Dolayısıyla insanın doğru düşünebilmesi için beyninin yanı sıra diğer duyu organlarının da sağlam olması gerekir. Buradan da anlaşılıyor ki kalp kavramı; akli, akıl yürütmeyi, düşünme ve anlamayı da kapsayan bir kavramdır. Böyle olmasının yanında, beden diğer sistemlerini de içine alan insanın biyolojik, fizyolojik, psikolojik, ahlaki ve entelektüel bütünlüğünü de ifade eden bir kavramdır. Bu nedenle imanın yerinin kalp olması, aklın devre dışı bırakıldığı anlamına gelmez. Bilakis imanın merkezini oluşturan kalp, aklın yanında insanın tüm iç dünyasını da kapsayan bir kavramdır...”

(Muammer Esen, *İman Kavramı Üzerine*, s. 82. - Düzenlenmiştir.)

Yukarıdaki metinden hareketle kalp - iman ilişkisi konusunda neler söyleyebilirsiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

(31) Nahl suresi, 106. ayet.

(32) Hucurât suresi, 14. ayet.

(33) Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 15.

(34) (r.a.) “Radiyallahu anhu” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. “Allah ondan razı olsun.” anlamına gelir. Sahabenin adı anıldığında söylenir.

(35) Müslim, Sahih-i Müslim, İman, 41.

2.2. İman İkrar İlişkisi

Düşünelim

“Sükut ikrardan gelir.” atasözündeki ikrar kelimesi hangi anlamda kullanılmıştır? Günlük dilde kullanılan “ikrar etmek, ikrar vermek” gibi deyimlerin anlamı nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İman aynı zamanda dil ile ikrardır. İkrar gönülden ve kalpten hissedilip kabul edilenlerin dil ile ifade edilmesine denir. İmanın temel unsuru kalbin tasdikidir. Böyle olmakla birlikte kalpte neyin olduğunu başkaları bilemediği için iman dil ile ifade edilip açığa vurulması gerekir. Bu durum, o kişinin dünyada söz ve ikrarına göre bir muameleye tabi tutulabilmesi açısından önemlidir. Kişinin iman ettiği, ya kendisinin söylemesiyle ya da mümin olduğunu gösteren dindeki belli ibadetleri yapmasıyla bilinebilir. Bu durumda o kişi mümin olarak tanınıp bilinir ve Müslüman muamelesi görür. Kestiği hayvanın eti yenir, ölünce cenaze namazı kılınır ve Müslüman mezarlığına defnedilir. Dolayısıyla ikrar, yani kalpte bulunan iman dil ile söylenmesi iman bir parçası değil, âdeta onun dünyevi şartıdır.⁽³⁶⁾

Görsel 1.6: Allah'ın (c.c.) kâinatı bir düzen içinde yaratması onun varlığının delillerindedir.

Öğrenelim

Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar

Mümin: Yüce Allah'a (c.c.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun tebliğ ettiklerine kalpten inanıp kabul eden kişiye mümin denir.

Kâfir: İslam'ın temel esaslarından birini, birkaçını veya tamamını inkâr eden kişiye kâfir denir.

Münafık: Yüce Allah'ın (c.c.) birliğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğini ve onun Allah'tan (c.c.) getirdiklerini kabul ettiğini söyleyip Müslüman gibi yaşadığı hâlde kalpten, inanmayan kişiye münafık denir.

Müşrik: Allah'ın (c.c.) varlığını inkâr etmeyen ancak onunla birlikte başka tanrılar kabul eden kişidir.

Kişinin imanını sadece dili ile ifade etmesi yani inandım demesi onun mümin olduğu anlamına da gelmez. Münafık bir kişi bazen söz ile inandığını dile getirebilir. Ancak onun bu ifadesi iman olarak değer kazanmaz. Bu kişi, Kur'an'da da mümin olarak kabul edilmez. Örneğin Medine döneminde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek iman ikrarında bulunan münafıklara verilen cevap Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilir: **“Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen elbette onun peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.”**⁽³⁷⁾ Yine

(36) bk. İmihal, İman ve İbadetler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2018, C I, s. 69.

(37) Münâfikûn suresi, 1. ayet.

Bakara suresinin 8. ayetinde de bununla ilgili şöyle buyrulur: “**İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları hâlde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler.**” Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere kişinin konuşması her zaman iç dünyasındaki gerçeği dışa yansıtmaz. Bu durumda her ikrar sahibi mümin değildir. Yani kalpten inanmadığı hâlde dili ile inandığını söyleyen bir kişi dünyada Müslüman gibi muamele görür. Ancak imanı bulunmadığı ve münafık olduğu için ahirette kâfir olarak işlem görecektir.

Öğrenelim

İmanın zıddı inkârdır. İman, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vahiy yoluyla getirdiklerinin hepsini tasdik etmek, küfür ise inkâr etmektir. Sözlükte örtmek anlamına gelen küfür, dinî literatürde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Yüce Allah’tan (c.c.) vahiy yoluyla getirdiği şeyleri yalanlayıp kesinlikle sabit dinî esaslardan bir ve birkaçını inkâr etmek, beğenmemek, önemsememek ve değersiz saymak anlamına gelir. Bu durumdaki kişiye kâfir denir. Örneğin İslam’a göre Ramazan orucunun farz, yalan söylemenin haram olduğunu ve ahiretin varlığını inkâr eden kimse kâfirdir.

Küfrün ilişkili olduğu kavramlardan biri de şirk. Şirk, kelime olarak ortak koşmak anlamına gelir. Terim olarak ise Allah’ın (c.c.) sıfat, fiil ve isimlerinde eşi, dengi ve ortağı olduğunu kabul etmek demektir. Bu durumda olan kişiye müşrik denir. Müşrik Yüce Allah’ın (c.c.) varlığını inkâr etmez. Ancak ondan başka ilah veya ilahlar olduğunu kabul edip onlara tapar veya onları Allah’a eşdeğer bir güç ve varlıklar olarak tanır. Dolayısıyla şirk ve küfür birbirine yakın iki kavramdır. Aralarındaki fark, küfrün daha genel, şirkin ise daha özel olmasıdır. Bu bağlamda her şirk küfür, fakat her küfür şirk değildir. Örneğin iki tanrının varlığını kabul etmek şirk olduğu gibi aynı zamanda küfürdür. Ancak namazın farz olduğuna inanmamak küfürdür, fakat şirk değildir.

(İlmihal, İman ve İbadetler, C I, s. 78-79. - Düzenlenmiştir.)

Etkinlik

Değerlendirelim

Sahabeden Ammar b. Yasir (r.a.), Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır baskılarına, eziyetlerine, ölüm tehditlerine dayanamayıp kalben inandığı hâlde diliyle Müslüman olmadığını ve İslam’dan çıktığını söylemiştir. Bu olay üzerine Nahl suresinin 106. ayeti inmiştir: “**Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu hâlde (inkâra) zorlanan başka- ve kim kalbini kâfirliğe açarsa işte Allah’ın gazabı bunlardır. Onlar için büyük bir azap vardır.**”

Yukarıdaki olayı iman ve inkâr kavramları açısından değerlendiriniz.

Sonuç olarak iman kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Kalbin tasdiki imanın rüknü ve değişmez unsurudur. Dilin ikrarı yani imanını açığa vurması da bu gerçeğin tanınip bilinmesini sağlayan bir şarttır. Bu ikisi beraber bulunduğu zaman iman bir bütünlük gösterir. Çünkü insanın kalbindeki tasdik son derece önemli olmakla birlikte onun dışa vurulması da aynı şekilde gereklidir. Kalpte gizlenen ancak ikrar ile ortaya çıkar. Bu, kişinin Müslüman muamelesi görmesi için gereklidir.

Etkinlik

Sıra Sizde

İman-tasdik ve iman-ikrar arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarsınız? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.3. İman Bilgi İlişkisi

Düşünelim

Size göre imanın oluşmasında bilginin yeri ve önemi nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İmanın oluşumunda bilginin önemli bir yeri vardır. Kişinin imanı bilgiyle gerçekleştiği ve onun üzerine bina edildiği zaman değer taşır. İnanan kişinin neye, niçin inanacağını bilmesi gerekir. İnanma bireysel bir tercihtir. Bu nedenle kişinin neye inanacağına tam bir özgürlük içinde karar vermesi gerekir. Bu seçimde kişinin bilgisi önemli bir yer tutar. Dolayısıyla İslam, kişinin imana ulaşabilmesi için onu düşünmeye ve araştırmaya teşvik eder. Allah (c.c.), evren ve varlıklar hakkında düşünmeye yönlendirir. İnsanın kendi varlığını anlamasını ister.⁽³⁸⁾

Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin vahye dayanmayan bilgisizce oluşturdukları batıl inançları eleştirilmiştir. Çünkü onlar arzularına uyarak bilgileri olmadan birtakım varlıkları Allah'a (c.c.) ortak koşuyorlardı. Bunun için Kur'an, insanları düşünmek suretiyle inançlarını temellendirmeye ve akıllarını kullanmaya davet eder: **“De ki: İşte benim yolum: Ben şuurlu bir şekilde Allah'a çağırıyorum...”**⁽³⁹⁾

İnanılması gereken hususlarla ilgili bilgiye iman denilebilmesi için kişinin kalbinde, hür iradeye dayalı bir boyun eğişin, teslimiyetin olması, tasdikinin bulunması da lazımdır. İman eden kişiye sevap, etmeye de ceza verilmesinin sebebi ve dayanağı, kişinin kalpten tasdikinin bulunup bulunmamasıdır.⁽⁴⁰⁾ İslam hiç kimseyi imana zorlamamakta ve isteyen iman etme, isteyen de kâfir olma hürriyetinin olduğunu bildirmektedir. Bir ayette şöyle buyrulur: **“(Resulüm!) Eğer Rabb'in dileseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?”**⁽⁴¹⁾

Bilgi, imanın oluşmasına katkıda bulunduğu gibi onun gelişip olgunlaşmasına da etki eder. Kişinin bilgi düzeyi gelişip yükseldikçe o bilgiyi anlamlandırma, dolayısıyla inanma kuvveti de artar. Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayette bilgi ile iman arasındaki ilişkiye dikkat çekilmesi imanın oluşup olgunlaşmasında bilginin öneminden kaynaklanır.⁽⁴²⁾

İmanın bilgi ile ilişkisi, iman niteliğine de yansır. Niteliği açısından iman, taklidi ve tahkiki olarak ikiye ayrılır. Kişinin çevresindeki kişilere bakarak hiçbir araştırma yapmadan, delillere dayanmadan sadece çevrenin telkini ile inanmasına *taklit*, bu çeşit imana da *taklidi iman* denir. Bu kişiye de *mukallit* adı verilir. Bu tür iman geçerlidir. Ancak delillere dayanmadığı için sarsıntıya uğrayabilir. Etkilenmeye açıktır. Küçük bir itiraz ve eleştiriyle sarsılabilir. Böyle bir kişinin taassuba meyilli olma ihtimali de vardır. Çünkü özden ziyade kabuğa takılabilir. Özgür düşünemez ve doğru ile yanlışı kendiliğinden ayırt edemez. Kur'an-ı Kerim'de bilgisiz bir şekilde taklit edenler şöyle uyarılır: **“Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar, ‘Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız.’ dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler?”**⁽⁴³⁾

Etkinlik

Listeleyelim

Sizce taklidi imanın başka ne gibi olumsuz sonuçları olabilir? Arkadaşlarınızla konuşup listeleyniz.

(38) bk. Bakara suresi, 221. ayet; Nahl suresi, 12. ayet.

(39) Yûsuf suresi, 108. ayet.

(40) bk. İlmihal, İman ve İbadetler, C I, s. 68-69.

(41) Yûnus suresi, 99. ayet.

(42) bk. Zümer suresi, 9. ayet; Nisâ suresi, 162. ayet.

(43) Bakara suresi, 170. ayet.

Delillere, araştırmaya ve incelemeye dayalı imana ise *tahkiki iman* denir. İslam dini, kişinin inanmasını istediği esasları araştırıp temellendirerek iman etmesini ister. Onun için Kur'an'ı Kerim'de insan düşünmeye, araştırmaya ve sorgulamaya davet edilir.⁽⁴⁴⁾ Çünkü düşünen, araştıran, gerçeği keşfeden kişi, inancını sağlam temellere oturtur. Dolayısıyla insan, evreni ve yaratılışı inceleyerek, dinin emir ve yasakları hakkında bilinçlenerek imanını taklit düzeyinden tahkik seviyesine yükseltmekle sorumludur. İman tahkik seviyesine ulaştığında, kişinin Allah (c.c.) ve diğer varlıklarla ilişkisinin niteliği de olumlu yönde artar.

Etkinlik

Tartışalım

Sizce bilgi, kişinin imanının tahkik seviyesine ulaşmasına nasıl katkıda bulunur? Arkadaşlarınızla tartışınız.

2.4. İman Amel İlişkisi

Düşünelim

Sizce iman etmek aynı zamanda amel etmeyi de gerektirir mi? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çoğu zaman kişinin kanaatleriyle davranışları bir bütünlük gösterir. İnsanın düşüncesiyle duyguları, duygularıyla eylemleri arasında sıkı bir ilişki vardır. İnanan kişinin de iman ile davranışları, davranışları ile düşüncesi arasında çok sıkı bir bağ olmalıdır.

İslam'da iman genel olarak "kalp ile tasdik, dil ile ikrar" olarak tanımlanır. Amel ise iradeye dayalı iş, davranış ve eyleme denir. Aslında hem imanın kalben tasdiki hem de dil ile ifade edilmesi de bir ameldir. Fakat İslam düşüncesinde genellikle amel denilince organlar vasıtasıyla yapılan iş, eylem ve davranışlar anlaşılır. İslam'da amel yerine daha çok *salih amel* kavramı kullanılır. Güzel, yararlı iş ve davranış anlamına gelen salih amel, dinî bir terim olarak dayanaklarını Kur'an-ı Kerim ve sünnetten alan, insanın imanını güçlendirmek için niyetli olarak yapılan tüm güzel davranışlar, inançlar, ibadetler ve insanlığın faydasına yapılan işlerdir.⁽⁴⁵⁾ Salih amel işleyen kimselere de *salihler* denir.

İman ile amel birbirinin alternatifi değil, birbirinin tamamlayıcısıdır. Amel imanı kuvvetlendirirken iman da kişinin hayatını anlamlandırmasına, daha iyi bir hayat sürmesine katkı sağlar. İslam'a göre iman sadece kuru bir benimseyiş veya onaylama değildir. Aynı zamanda iman, kişinin davranışlarını devam ettirmede veya terk ettirmede etkilidir. Örneğin inanan bir kişi kimi davranışları istekle, heyecanla yaparken bazı davranışlardan da kaçınır. İman, kendisini iş ve eylemlerde gösterir. İman davranışların güzelleşmesine yol açar. Bu çerçevede salih ameller imanın meyvesidir. İman kişinin içini aydınlatırken amel de hayatını düzenler ve ona nitelikli bir yaşam sağlar. İkisi bir arada olduğu zaman ortaya örnek bir insan çıkar.

Öğrenelim

- ◆ İman, kişinin davranışlarına yön verir ve onu etkiler.
- ◆ İman, kişinin kendisiyle, yaradaniyla, diğer insan ve varlıklarla ilişkisine yön verir.
- ◆ İman, bütün ibadet ve eylemlerin itici gücüdür.
- ◆ İman, insanın canlılara karşı vazifelerine anlam katar.

(44) bk. Mü'minün suresi, 80. ayet.

(45) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 312.

İslam'a göre iyi ve değerli olan insan, başkalarına yararlı olandır. Bir insan çevresine, bir başka deyişle diğer insanlara faydalı olduğu oranda iyidir ve değerlidir. Bu, insan olmanın, inanmanın bir gereğidir. Salih ameller vasıtasıyla insan, yaratılış gayesini gerçekleştirmekte ve bunun gereğini yerine getirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayette iman ile salih amel yan yana zikredilerek⁽⁴⁶⁾ iki kavram arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilir. İnananların salih ameller işleyerek maddi ve manevi gelişmelerini sağlamaları öğütlenir. Kur'an-ı Kerim'e göre Allah (c.c.) yeri ve gökleri, dünya nimetlerini, hayatı ve ölümü kimin daha güzel amel edeceği, yararlı ve güzel işler yapacağı hususunda insanları denemek için yaratmıştır.⁽⁴⁷⁾ Bu sebeple inananlara salih ameller yapmalarını öğütlenir.⁽⁴⁸⁾

Görsel 1.7: İslam'da çocukları sevindirmek ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek salih ameldir.

Yüce Allah (c.c.), Kur'an'da inananların işlediği her salih ameli gördüğünü⁽⁴⁹⁾, ileride kimin daha güzel salih amel işlediğini ortaya çıkaracağını ve hiçbir haksızlığa meydan vermeksizin herkesin ameline göre karşılığını göreceğini bildirir.⁽⁵⁰⁾ İman ile salih amel arasındaki ilişkiye açık bir biçimde dikkat çeken ayetlerden birinde şöyle buyrulur: **“İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece ‘İman ettik.’ demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar?”**⁽⁵¹⁾

Kur'an-ı Kerim'de salih amel işlemenin dindeki yeri, iman ile ilişkisi ve insan için önemi vurgulandığı gibi nelerin salih amel kapsamında olduğu ile ilgili pek çok ayet vardır. İslam'da Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yapılan bütün iyi, güzel, yararlı iş, eylem ve davranışlar salih ameldir. Bu bağlamda İslam'da namaz, oruç, zekât, hac gibi temel ibadetler başta olmak üzere ilim öğrenmek⁽⁵²⁾, fakirlere yardım etmek⁽⁵³⁾, sahip olduğu nimetleri başkalarıyla paylaşmak⁽⁵⁴⁾, ana babaya saygı göstermek⁽⁵⁵⁾, insanlarla iyi geçinmek⁽⁵⁶⁾ vb. hayatın içindeki iş ve davranışlar salih amel kapsamındadır.

Kur'an-ı Kerim'de inanıp salih amel işleyenlerin ödüllendirileceği de pek çok ayette belirtilir. Bu hususta bir ayette şöyle buyrulur: **“İman edip salih ameller işleyenlere ise zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.”**⁽⁵⁷⁾ Salih amel işleyenlerle ilgili bir diğer ayette de şöyle buyrulur: **“İnanan ve salih amel işleyenler için mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.”**⁽⁵⁸⁾ Yine

(46) bk. Bakara suresi, 277. ayet; Yunus suresi, 9. ayet; Hüd suresi, 23. ayet.

(47) bk. Hüd suresi, 7. ayet; Kehf suresi, 7. ayet; Mülk suresi, 2. ayet.

(48) bk. Sebe' suresi, 11. ayet.

(49) bk. Yûnus suresi, 61. ayet.

(50) bk. Tevbe suresi, 94. ayet; Yâsin suresi, 54. ayet; Zilzâl suresi, 7-8. ayetler.

(51) Ankebût suresi, 2. ayet.

(52) bk. Zümer suresi, 9. ayet.

(53) bk. Mâ'ûn suresi, 3. ayet.

(54) bk. Bakara suresi, 3. ayet.

(55) bk. Lokman suresi, 14. ayet.

(56) bk. Fussilet suresi, 34. ayet.

(57) Burûc suresi, 11. ayet.

(58) Ra'd suresi, 29. ayet.

Kur'an'da Yüce Allah (c.c.), inanan ve inandığı gibi davrananlarla salih amel yapmayanların bir olmayacağına şöyle belirtir: **“Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz...”**⁽⁵⁹⁾

Hız. Peygamber de (s.a.v.) hadislerinde iman amel ilişkisine ve bütünlüğüne dikkat çeker. O, şöyle buyurur: **“Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa yaptığı her bir hayır en az on mislinden yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sadece misliyle yazılır. Bu hâl, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder.”**⁽⁶⁰⁾ Hız. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde de yine iman amel arasındaki yakın ilişkiyi şöyle vurgular: **“Kim samimi olarak kalbine imanı yerleştirir ve kendini temizler, dilini doğru sözlü, nefsinin huzura ermiş; huyunu, ahlakını ve davranışlarını dosdoğru... duruma getirirse kurtuluşa ermiştir.”**⁽⁶¹⁾ Diğer bir hadisinde de salih amel işleminin önemiyle ilgili şöyle buyurur: **“Ölüyü kabre kadar üç şey takip eder; ikisi geri döner ve biri onunla daima beraber olur. Ailesi, malı ve ameli onu kabre kadar takip eder. Ailesi ve malı geri döner. Geriye onunla birlikte ameli kalır.”**⁽⁶²⁾

Okuyalım

İslam düşüncesinde amelsiz imanın olmayacağı görüşünde olanlar da vardır. Ancak genel kabul gören düşünce amel imanın parçası, rüknü ve olmazsa olmaz unsuru, ayrılmaz bir parçası değildir. Dolayısıyla dinî hükümleri gönülden benimsemiş ancak çeşitli sebeplerle bunları yerine getirememiş veya yasakları çiğnemiş bir kişi, işlediği günahı helal görmediği sürece mümin kabul edilir. Diğer taraftan Müslümanlar, iman sahibi ancak ameli terk eden bir kişiyi de kâfir olmakla nitelendirmemiştir. Ancak bu durum, iman ile amel arasındaki yakın ilişkiyi, amelin gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Aksine iman ile amel arasında yakın bir bağ ve ilişki vardır.

Sonuç olarak İslam dininde iman ile salih amel arasında yakın bir ilişki vardır. Bunlar birbirlerinin tamamlayıcılarıdır. İnsanlar için faydalı ve güzel işler yapmak imanın gereğidir. Yine salih amel işlemek kişinin ailesine, çevresine ve ülkesine faydalı bir birey olmasını, Allah'ın rızasını kazanmasını ve ahirette de cennetle ödüllendirilmesini sağlar.

Etkinlik

Yorumlayalım

- ◆ **“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!”** (Bakara suresi, 177. ayet.)
- ◆ **“Kul bir hata yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o hatadan nefsinin uzaklaştırır, af talep eder ve tövbede bulunursa kalbi cilalanarak leke silinir. Bilakis aynı günahı işlemeye devam ederse kalpteki leke artırılır. Hatta bir zaman gelir kalbi tamamen kaplar.”** (Tirmizi, Sünen, Tefsir, 75.)

Yukarıdaki ayet ve hadisi, iman amel ilişkisi açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

(59) Mü'min suresi, 58. ayet.

(60) Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 31.

(61) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 147.

(62) Buhari, Sahih-i Buhari, Rikak, 42.

3. Kur'an'dan Mesajlar: İsrâ Suresi 36. Ayet ve Mülk Suresi 23. Ayet

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın (c.c.) insanlığa gönderdiği son ilahi vahyidir. Kur'an, insanı Allah, evren, diğer varlıklar hakkında bilgilendirir. Bunlarla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususunda evrensel mesajlar verir.

Kur'an-ı Kerim'in her ayetinde düşünen insan için bir mesaj vardır. Kur'an'da verilen mesajlardan biri de bilginin kaynakları ve bunların doğru kullanılmasıyla ilgilidir. Kur'an'da bu konuda pek çok ayet vardır. Bunlardan ikisi İsrâ suresinin 36. ayeti ile Mülk suresinin 23. ayetidir.

İsrâ suresinin 36. ayetinde bilgi, bilgi elde etme yolları ve bilginin getirdiği sorumluluğa değinilir. Bu ayette Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: **“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”**

Öğrenelim

İsrâ suresi, Kur'an-ı Kerim'in on yedinci suresidir. Mekke'de inmiştir. Yüz on bir ayettir. Adını birinci ayette geçen ve “gece yolculuğu yapmak” anlamına gelen “esra” kelimesinden alır.

İsrâ suresinde yer alan başlıca konular şunlardır: İsrâ olayı, bazı toplumların kötülükleri sebebiyle uğradıkları son, Kur'an-ı Kerim'den önceki ilahi kitaplarda da bulunan temel dinî ve ahlaki buyruklar, yeniden dirilmenin mümkün olduğu ve ahiret sorumluluğu, Allah'ın kuşatıcı ilmi, ilk insanın yaratılışı, şeytanın isyanı, insanın seçkin bir varlık oluşu, ibadet ve namaz, Kur'an'ın önemi, müşriklerin inatçılığı, müminlerin itaatkârlığı.

İslam dini, doğru kararlar alınıp doğru davranışlarda bulunulabilmesi için her hususta bilgiye dayalı olarak hareket edilmesini ister. İnsan ya duyup gördükleriyle ya da akıl ve vicdaniyla karar verip hareket eder. Başka bir ifadeyle kişinin bilgileri habere, gözleme veya akla dayanır. İşte İsrâ suresinin 36. ayetinde bu bilgi kaynaklarının doğru kullanılması gerektiği, insanın bunlardan sorumlu olduğu belirtilir. Özellikle insan ilişkilerinde kişinin hiçbir fikir ve bilgi sahibi olmaksızın konuşması, yalancı şahitlik yapması, başkasına iftira atmasına yol açabilir. Bu durum toplumsal huzur ve güveni zedeler.

Görsel 1.8: İslam doğru bilgi edinmeyi öğretir.

Kişinin duyup görmediği bir şeyi varmış gibi söylemesi başkasına zarar vereceği için hukuki bir sorumluluk da getirir. Onun için İslam'da kişinin bilgi sahibi olmadan tahmine göre konuşması ve hareket etmesi yasaktır. Ayette insanın, bilgi kaynaklarını doğru kullanması gerektiği ve bunlardan sorumlu olduğu bildirilir.

İnsan, kesin bilgisi olmadığı konularda konuşup hüküm vermemelidir. Zanna göre hareket etmemelidir. Bilgiyi doğru yollardan edinip ona göre davranmalıdır. Aksi yönde hareket ettiği zaman bunun sorumluluğuna katlanır. Ancak, bilimsel konularda kurallara uygun olarak fikir üretip akıl yürütmek farklıdır.

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla İsrâ suresinin 36. ayetinin mealini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayette geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

Mülk suresinin 23. ayetinde de bilgi ve bilgi edinme yollarına değinilir. Ayette Yüce Allah (c.c.) şöyle buyuruyor. “**(Resulüm!) De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren odur. Ne az şükrediyorsunuz!**”

Öğrenelim

Mülk suresi, Kur'an-ı Kerim'in altmış yedinci suresidir. Mekke'de inmiştir. Otuz ayettir. Adını suresinin ilk ayetinde geçen sahip olma, hükümlerlik anlamına gelen “mülk” kelimesinden alır.

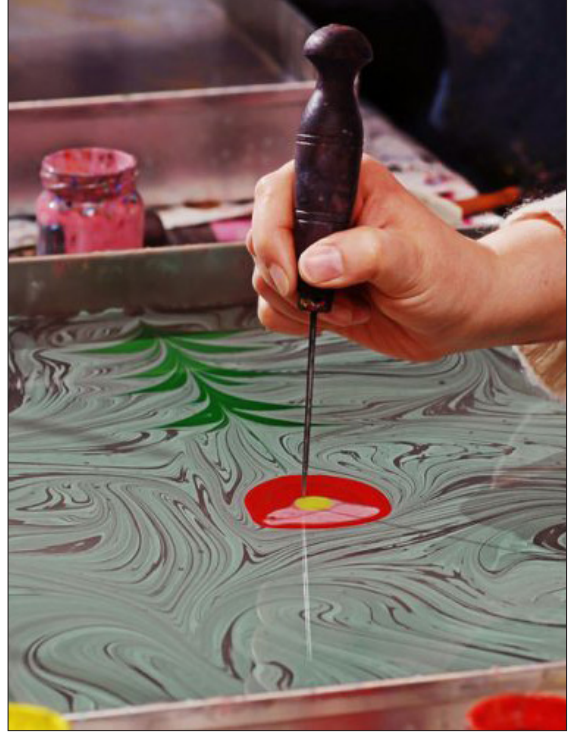
Mülk suresinde ele alınan başlıca konular şunlardır: Yüce Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, büyüklüğü, evrendeki hükümlerliği, tek ilah ve tek yaratıcı olduğu, hayatın ve ölümün var ediliş amacı ve öldükten sonra dirilme, insanlığın ilahi vahyin uyarıcılığına olan ihtiyacı.

Yüce Allah (c.c.), evreni, dünyayı ve bütün canlı cansız varlıkları kusursuz olarak yaratmıştır. İnsanı da en güzel şekilde yaratıp dünyayı ve dünyanın içindeki bütün nimetleri onun hizmetine sunmuştur. İnsanın yaratılmasının temel amacının da inanıp güzel ve yararlı işler yapmak olduğunu, onun dünyaya bu amaçla denenmek için gönderildiğini bildirmiştir. Yüce Allah (c.c.) insanın bu sınavdan başarılı çıkabilmesi için ona her türlü yardımda da bulunmuştur. Doğru inanca ve doğru davranışlara sahip olabilmesi için peygamberler göndermiştir. Bununla da kalmayıp insanın doğru bilgiler edinebilmesi ve doğru kararlar verebilmesi için ona bilgi edinme ve akıl yürütme vasıtaları vermiştir. Bunlar, bir varlığın sahip olabileceği en büyük nimetlerdendir.

İnsan, doğduğu zaman belki de canlı varlıklar içinde en korumasız olarak dünyaya gelen tek varlıktır. Ancak doğuştan sahip olduğu yeteneklerle bilgi edinmekte ve diğer varlıklara hükmedebilecek bir duruma gelmektedir. İnsan bunu Yüce Allah'ın (c.c.) kendisine verdiği bilgi edinme ve akıl yürütme vasıtaları olan salim duyu organları ve selim aklı ile başarmaktadır. Allah'ın (c.c.) kendisine gönderdiği vahyi ve onun varlığına ve birliğine işaret eden diğer delilleri de bunlarla algılayıp kavramaktadır.

İnsan bu bilgi elde etme kaynak ve yollarına sahip olmasaydı bugün ulaştığı düzeye yükselmesi mümkün olmazdı. Evrende bunu başarabilen tek canlı insandır. Diğer hiçbir canlıya verilmeyen sadece insana verilen bu nimetler için insanın tek yapması gereken ise şükretmek ve bu şükürün gereğini yerine getirmektir. Bunun gereği de kendisine verilen bu nimetleri Yüce Allah'ın (c.c.) istediği şekilde kullanmasıdır. İnsan bilgi elde etme ve işleme vasıtaları olan salim duyu organlarıyla aklını zararlı ve kötü işlerde değil, faydalı ve güzel işlerde kullanmalıdır.

Sonuç olarak insan, bilgi edinme kaynaklarına ve bunu işleme vasıtalarına sahiptir. Bunlar, insanı diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan Yüce Allah'ın (c.c.) insana verdiği en önemli nimetlerdir. Ancak bu nimetler beraberinde sorumluluk da getirmektedir. İşte hem İsrâ suresinin 36. ayetinde hem de Mülk suresinin 23. ayetinde insandan bilgi edinme yollarını iyi ve doğru kullanması istenir. Doğru bilgi edinme vasıtaları varken bilmediği şeyin peşine düşmemesi, aksi takdirde sonucuna katlanacağı haber verilir.

Görsel 1.9: İslam, kişinin kendisine verilen yeteneklerin kıymetini bilmesini öğretir.

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla Mülk suresinin 23. ayetinin mealini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayette geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İslam'da bilginin kaynakları nelerdir? Sıralayınız.

.....

2. Rüya, keşif ve ilham İslam düşüncesinde niçin bilgi kaynağı olarak kabul edilmez? Açıklayınız.

.....

3. İman ikrar ilişkisi nedir? Açıklayınız.

.....

4. İman ile bilgi arasında nasıl bir ilişki vardır? Belirtiniz.

.....

5. İmanda kalben tasdik niçin önemlidir? Belirtiniz.

.....

6. İman amel ilişkisi niçin önemlidir? Belirtiniz.

.....

7. İsrâ suresi 36 ve Mülk suresi 23. ayetlerinden çıkarılabilecek ana mesaj nedir? Belirtiniz.

.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

“mümin - salih amel - iman - akıl - vahiy - din - peygamber”

1. Yüce Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçmiş olduğu peygamberleri vasıtasıyla onları doğru yola iletmek için gönderdiği ilahi bilgilere..... denir.

2. İnsanın tehlikeye düşmesine ve yok olmasına engel olan, onun her türlü eylemine anlam kazandıran ve ilahi emirler karşısında yükümlülük altına girmesini sağlayan, ona düşünme, kavrama ve bilgi elde etme gücü veren öze denir.

3. Kişinin Allah'ın (c.c.) varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, ahiret gününü ve bunlardan başka iman edilmesi gereken şeyleri kalp ile tasdik edip dil ile söylenmesine denir.

4. Yüce Allah'a (c.c.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun tebliğ ettiklerine kalpten inanıp kabul eden kişiye denir.
5. Kişinin, Allah'a (c.c.) inanmanın gereği olarak onun kitabında indirdiklerini davranışlarına yansıtıp onun rızasını gözeterek hem kendine hem toplumuna hatta tüm insanlığa faydalı olacak iş, eylem ve davranışlarda bulunmasına denir.
- C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.**

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam dininde bilgiye ulaşma yollarından biri değildir?

- A) Vahiy
B) Akıl
C) Duyular
D) Araştırma
E) Rüya

2. “Onlara (müşriklere): ‘Allah’ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, ‘Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız.’ dediler.. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyeler?” (Bakara suresi, 170. ayet.)

Bu ayetten aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) İnsanın bilgi edinmesinde kültür önemlidir.
B) Atalara saygı duymak dinin gereğidir.
C) Her devirde Allah'a (c.c.) inanan toplumlar olmuştur.
D) Kişinin doğru olan bilginin peşinden gitmesi gerekir.
E) Allah (c.c.) her devirde vahiy göndermiştir.

3. “Bedeviler ‘İnandık.’ dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama ‘Boyun eğdik.’ deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah’a ve elçisine itaat ederseniz Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (Hucurât suresi, 14. ayet.)

Bu ayette imanın mahiyeti ile ilgili vurgulanan husus aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İman, boyun eğmektir.
B) İman, inancın söz ile ifadesidir.
C) İmanda kalbin onaylaması önemlidir.
D) Yüce Allah (c.c.) iman edenleri bağışlayacaktır.
E) İman, kişinin iş ve davranışlarına yansımastır.

4. İman bilgi ilişkisi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Kişinin imanın oluşumunda bilginin önemli bir yeri vardır.
- B) Bilgi, inanan kişinin neye inanacağını bilmesini sağlar.
- C) İman, kişinin bilgiye dayalı bireysel bir tercihtir.
- D) Bilgi, kişinin imanının olgunlaşmasına katkı sağlar.
- E) Doğru bilgi kişinin imanını azaltıp çoğaltabilir.

5. İslam'da Allah'a (c.c.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun tebliğ ettiklerine kalpten inanıp kabul eden kişiye ne denir?

- A) Mümin
- B) Münafık
- C) Müşrik
- D) Kâfir
- E) Muttaki

C. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış onlanların başına da (Y) yazınız.

- 1. () İmanın zıddı ihsandır.
- 2. () İman öncelikle kalbin tasdik etmesi yani onaylamasıdır.
- 3. () İslam dininde akıl, selim akıl olan nitelendirilir.
- 4. () Mütevatir haber, yalan üzerinde birleşmesi mümkün olan bir topluluğun bildirmiş olduğu haberdur.
- 5. () İslam'da kişinin tahkiki imana sahip olması öğütlenir.

Ç. Defterinize "İman Kalp ile Tasdik, Dil ile İkrardır." konulu bir kompozisyon yazınız.

2. ÜNİTE

DİN VE İSLAM

Ünitemize Hazırlanalım

1. Din, fitrat, tevhid, hanif, iman ve esmâ-i hüsnâ kavramlarının anlamlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. İslam'da ibadetin yeri ve önemi ile ilgili bilgiler edininiz.
3. İnsanın din ile ilişkisini araştırınız.
4. İslam inanç esasları ve özellikleri ile ilgili bir araştırma yapınız.
5. Nisâ suresinin 136. ayetinin anlamını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. Dinin Tanımı ve Kaynağı

Düşünelim

Size göre din nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Din kelimesi, Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Kelime olarak “kanun, hüküm, ceza, ödüllendirme, saygı, itaat, teslimiyet, ibadet, egemenlik, âdet, yol,”⁽¹⁾ gibi anlamlara gelir. İnsanlık tarihi ile başlayıp ona paralel olarak gelişen dinin şimdiye kadar pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar, dine bakış açısına göre birbirinden farklılık gösterir. Bir dine bağlı olanlar, dini kendi inançları açısından tanımlarken bilim insanları ise elde ettikleri verilere göre dini “bilimsel bir araştırmanın nesnesi” olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla şimdiye kadar herkesin üzerinde anlaştığı bir din tanımı yapılamamıştır. Bunun sebeplerinden biri dinlerin farklı yapılaraya sahip olması ve tarif yapan kişinin dine yaklaşım biçim ve anlayışıdır. Aşağıda din kavramının Kur’an-ı Kerim’de hangi anlamlarda kullanıldığı ile İslam bilginleri ve çeşitli bilimsel disiplinlerce yapılan bazı din tanımlarına yer verilmiştir.

Görsel 2.1: İslam’a göre dinin kaynağı vahiydir.

Kur’an-ı Kerim’de din kelimesi doksan iki yerde geçer. Bu ayetler incelendiğinde Kur’an’da din kelimesinin anlamlarını aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür.

- ◆ *Ceza, mükâfat, hüküm, hesap:* Özellikle Mekke döneminin ilk zamanlarında inen ayetlerde din kavramı “yevm” kelimesiyle birlikte “yevmü’d-din”⁽²⁾ (din günü; hesap, ceza-mükâfat günü) şeklinde geçer. Örneğin Fâtiha suresindeki “Mâliki yevmi’d-din” (hesap ve ceza gününün sahibi) ayetinde din kelimesi ceza ve hesap anlamındadır. İnsanın iman ve ameline göre hesaba çekileceği ahiret gününü ifade eder.
- ◆ *İtaat, teslimiyet, hizmet, ibadet:* Din kelimesi özellikle Mekke döneminin ikinci yarısında inen ayetlerde bu anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin “...Allah sizin için bu dini seçti...”⁽³⁾ ayetinde din kelimesi bu anlamlardadır. Artık ilk dönemlerde vurgulanan sorumluluk ve hesaptan tevhit ve teslimiyete geçildiği görülür. Buna göre insan sadece Allah’a ibadet edecek, ona ortak koşmayacaktır. Din, Allah (c.c.) tarafından konulan ve insanları ona ulaştıran yoldur.
- ◆ *Üstün gelmek, hâkimiyet, zorlamak:* Örneğin “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. Din de daima onundur...”⁽⁴⁾ ayetinde din bu anlamlarda kullanılmıştır.

(1) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 59.

(2) Fâtiha suresi, 4. ayet.

(3) Bakara suresi, 132. ayet.

(4) Nahl suresi, 52. ayet.

- ♦ *Âdet, yol, kanun, şeriat, millet, mezhep*: Örneğin “...**Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı...**”⁽⁵⁾ ve “**De ki: Şüphesiz Rabb'im beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti...**”⁽⁶⁾ ayetlerinde din bu anlamlarda kullanılmıştır.

Kur'an'da din kelimesi yukarıdaki dört anlam grubundan birini veya birkaçını ifade ettiği gibi yer yer bu gruplardaki anlamların tamamını içeren bir nizamı da belirtir. Bu nizamı ifade etmek üzere “ed-dinü'l-kayyim (dosdoğru din), dinü'l-hak (hak din), dinullah (Allah'ın dini)” gibi özel tabirler de kullanılır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de din kelimesi hem uluhiyyeti hem de ubudiyeti ifade eder. Buna göre din, yaratıcı ve ibadet edilmeye layık olan Allah'a nispetle “hâkim olmak, itaat altına almak, hesaba çekmek, ceza-mükâfat vermek”; yaratılan ve ibadet eden kula nispetle “boyun eğmek, aczini anlamak, teslim olmak, ibadet etmek”tir. Nihayet din bu iki taraf arasındaki ilişkiyi düzenleyen kanun, nizam ve yoldur.⁽⁷⁾

İslam bilginleri dinin tanımını daha çok Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetleri, İslam inançlarını ve dinin gönderiliş amaçlarını dikkate alarak yapmışlardır. Onların tarifleri diğer disiplinlerce yapılan tanımlara göre dinin yapısına daha yakın ve uygundur. İslam bilginlerinin tanımlarında esas açısından bir ortaklık vardır. Örneğin Seyyid Şerif Cürçani dini, “Din, akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilahi bir kanundur.” diye tarif eder. Tahanevi dini, “Din akıl sahiplerini kendi iradeleriyle bu dünyada ve öte dünyada kurtuluşa yönlendirir.” şeklinde tanımlar. Ahmet Hamdi Akseki ise bu iki tanımı da içerek şekilde şöyle tanımlar: “Din, Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği ve akıl sahibi şuurlu insanları, kendi hür irade ve arzularıyla hayırlı olan şeylere yönlendiren, ilahi kanunlar bütünüdür.”⁽⁸⁾ Bu tanımlarda şu hususlar yer alır:

- ♦ Din, Yüce Allah (c.c.) tarafından gönderilmiştir.
- ♦ Din, Yüce Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçtiği peygamberleri aracılığıyla gönderilmiştir.
- ♦ Dinin temel amacı, insanları dünya ve ahirette mutlu kılmaktır.
- ♦ Dini, insan kendi hür irade ve arzusuyla kabul eder.
- ♦ Din, iyiyi kötüden ayırt edebilecek akıl yetisine sahip insanlara hitap eder.

Çeşitli disiplinlerde bilimsel araştırmalar yapan pek çok kişi dini kendi alanına göre tanımlamıştır. Örneğin konuya din sosyolojisi açısından yaklaşan Emile Durkheim (Emil Durkaym) dinin toplumdaki sosyal işlevini esas alarak “*Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.*” diye tanımlar. Bir felsefeci olan Rudolf Otto ise dini, “*Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir.*” diye tarif eder. Bir kültür antropoloğu olan Edward B. Tylor (Edvırd Taylor) ise “*Din, ruhi varlıklara inançtır.*” diye tanımlar.⁽⁹⁾

Gerek çeşitli disiplinlerin uzmanları gerekse İslam bilginlerince yapılan din tanımlarındaki ortak unsurlardan hareketle dini şöyle tanımlayabiliriz: “*Din, insanların mutlu bir hayat sürmesini amaçlayan Allah'ın veya din kurucularının kutsal kitaplarda yer alan sözlerinden, insanların bu amacın gerçekleşmesi için yaptıkları davranışlardan ve oluşturdukları kurumlardan meydana gelen bir sistemdir.*”

(5) Yûsuf suresi, 76. ayet.

(6) En'âm suresi, 161. ayet.

(7) bk. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 3.

(8) bk. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 4.

(9) bk. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 6.

Dinin nasıl ortaya çıktığı, kaynağının ne olduğu konusunda kutsal kitapların verdiği bilgilerden başka herhangi bir tarihî belge yoktur. Dolayısıyla bilimsel yöntemlerle dinin başlangıcı ve kaynağı hakkında kesin bir şey söylemek kolay değildir. Bununla beraber dinin kaynağını belirlemeye çalışan bazı sosyal bilimciler olmuştur. Bunlar, elde ettikleri veri ve bilgilere göre dinin kökeni ile ilgili bazı teorileri ileri sürmüşlerdir. Bir dönem bu tür teoriler, Batı dünyasında kabul görmüş ancak daha sonra bunların eleştirisi yapılarak geçersizlikleri ispatlanmıştır. Dinin kaynağı hakkındaki görüşleri, evrimci görüş ve vahiy temelli görüş olarak ikiye ayırarak değerlendirmek mümkündür.⁽¹⁰⁾

Antropologlar, etnologlar, sosyologlar ve psikologlardan bazıları, dinin kökeninin hâlâ ilkel hayat yaşayan kabilelerin din ve kültürlerinin incelenmesi ile bulunabileceğini iddia ettiler. Bunlar, yaşayan bazı ilkel kabilelerin inançlarından hareketle dinin kökeni ile ilgili değişik görüşler geliştirdiler. Örneğin Edward B. Taylor dinin başlangıcının ruhlara özellikle de ataların ruhlarına tapınma anlamına gelen animizm, J. G. Frazer (Farazır) büyü, Emile Durkheim ise bitki ve hayvanların kutsallığına inanma anlamına gelen totemizm olduğunu ileri sürdü. Bu yaklaşımların ortak özelliği, sosyolojik ve psikolojik temelli teoriler olmalarıydı.⁽¹¹⁾

Bu teorilere göre insan, tabiatın korktuğu veya bir arada yaşama şuurunu sürdürmek istediği için dine yönelmişti. Ancak bu teoriler de kısa zamanda eleştiriler aldı. Çünkü bu iddiaları ileri sürenlerin hiçbiri ilkel kabileler arasına giderek orada gözlem ve inceleme yaparak bunları söylemiyordu. Daha çok fikirlerinin temelini seyyahların anıları, misyonerlerin hazırladığı raporlar oluşturuyordu. Hâlbuki daha sonra bu tür ilkel kabileleri bizzat giderek inceleyenlerin araştırmaları bu teorilerin pek tutarlı olmadığını ortaya koydu.

Dinin kaynağı konusundaki en son bilimsel çalışmalar, dinin kaynağının tevhit inancı olduğunu desteklemektedir. Bu sonuç, vahyin bildirdiği tevhit inancı ile de örtüşmektedir.⁽¹²⁾

Etkinlik

Değerlendirelim

Vahiy temelli görüşü savunanların ortak noktası nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Görsel 2.2: Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ilk vahiy Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'nda gelmiştir (Mekke).

(10) Baki Adam, "Din Hakkında Genel Bilgiler", Dinler Tarihi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 44 - 47.

(11) Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 66 - 68.

(12) bk. İlmihal, İman ve İbadetler, C I, s. 6.

İslam bilginlerine göre dinin kaynağı kesinlikle ilahi vahiydir. Fakat burada söz konusu edilen din, bazı din mensuplarının iddia ettiği gibi sadece kendi dinleri değil, Hz. Âdem’le (a.s.) başlayıp Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliği ile tamamlanan dindir. Bu dinin adı İslam’dır. Özel anlamda ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) getirdiği son din olan İslam’dır. Yüce Allah (c.c.), Hz. Muhammed (s.a.v.) ile dinini tamamlamıştır.

Kur’an-ı Kerim’de de dinin kaynağının vahiy olduğu açıkça bildirilir. Yüce Allah (c.c.), Kur’an’da Hz. Âdem’i (a.s.), Hz. Nuh’u (a.s.), Hz. İbrahim’i (a.s.) seçip görevlendirdiğini⁽¹³⁾, Hz. Nuh’a (a.s.), Hz. İbrahim’e (a.s.), Hz. İshak’a (a.s.), Hz. Yakub’a (a.s.), Hz. Musa’ya (a.s.), Hz. İsa’ya (a.s.) ve diğer peygamberlerine gönderdiği vahiyleri Hz. Muhammed’e de (s.a.v.) bildirdiğini⁽¹⁴⁾ ve her topluma peygamber gönderdiğini⁽¹⁵⁾ haber vermektedir.

Sonuç olarak dinin kaynağı Yüce Allah’tır. Hiçbir insan ve hatta peygamber kendi başına din kuramaz. Yüce Allah (c.c.), insanlar arasından seçtiği kişileri peygamber olarak görevlendirmiş ve onlar aracılığıyla insanlara vahiylerini iletmıştır. Bunun yanı sıra Yüce Allah (c.c.), insanı da bu vahiyleri anlayabilecek kabiliyette yaratmıştır. Ayrıca insanı kendisinin varlığı ve birliğini kabul edebilecek bir yaratılışla donatmıştır.

Etkinlik

Sıra Sizde

- ◆ “Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (niketim) İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, esbâta (torunlara), İsa’ya, Eyyub’e, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.” (Nisâ suresi, 163. ayet.)
- ◆ “Sana da daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab’ı (Kur’an’ı) gönderdik...” (Mâide suresi, 48. ayet.)

Yukarıdaki ayetleri, dinin kaynağı açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2. İnsanın Doğası ve Din

Düşünelim

Sizce insanın mutlu olabilmesi için ne gibi ihtiyaçlarının karşılanması gerekir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İnsan hem maddi hem de manevi yönü olan bir varlıktır. İnsanın yemek, içmek, giyinmek vb. maddi; sevmek, sevilme, güvenmek, bağlanmak, sığınmak vb. ise manevi ihtiyaçlarını oluşturur. İnsan maddi ve manevi yönü, ruhu ve bedeni ile bir bütündür. İnsanın ahenkli, huzurlu ve dengeli yaşaması, bu bütünün yaratılışa uygun olarak geliştirilmesine bağlıdır. Bu ise hem ruhun hem de bedenin ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde karşılamakla mümkündür. İhtiyaçlarından birini ihmal etmek veya ertelemek insanın olumsuz etkilenmesine sebep olur.

(13) bk. Âl-i İmrân suresi, 33-34. ayetler.

(14) bk. Nisâ suresi, 163. ayet.

(15) bk. Nahl suresi, 36. ayet.

İnsanın manevi ihtiyaçlarından biri de inanma gereksinimidir. İnsan, her zaman ve her yerde yüce, kudretli ve ulu bir varlığa sığınma, ona güvenme ve ondan yardım dileme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sığınma, güvenme ve yardım dileme duyguları yüce yaratıcıyı arama isteğidir. Tarihte bireysel olarak inanmayan insanlar olmasına rağmen, dinsiz bir topluma rastlanmamıştır. Dolayısıyla insanlık tarihinin her döneminde din, canlılığını korumuş ve insan hayatının ayrılmaz bir özelliği olmuştur. Bu durum, din duygusunun doğuştan olduğunu gösterir.

İslam dinine göre de insandaki din duygusu doğuştandır. Fitrat, insanın gayeli yaratılışına uygun olarak insandaki Yüce Allah'a (c.c.) inanmaya elverişli dini yapıya denir. Yüce Allah (c.c.), insanı inanma duygusu ve ihtiyacıyla yaratmıştır.

Kur'an'da insandaki din duygusunun doğuştan olup onun bu duyguyla yaratıldığı şöyle belirtilir: **“(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”**⁽¹⁶⁾ Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: **“Her insan fitrat üzere doğar...”**⁽¹⁷⁾ Hem ayette hem de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde geçen “fitrat” kavramı, insanın doğuştan yüce bir yaratıcıya inanacak şekilde yaratıldığını ifade etmektedir.

Görsel 2.3: Yüce bir varlığa inanmak ve ibadet etmek insanın doğuştan getirdiği bir duygudur.

Öğrenelim

Hanif: Sözlük anlamıyla yanlış ve sapıklıktan doğru yola, çarpıklıktan doğruluğa yönelmek demek olan Hanif kelimesi, terim olarak batıldan yüz çevirip yalnız bir olan Allah'a (c.c.) yönelen, doğruya ve hakka bağlanan, gerçeğe dönen kişi demektir. Bu anlamıyla Haniflik, aynı zamanda dinî gelenekte Hz. İbrahim'in dininin özel adıdır.

(Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, s. 111.)

İnsanın inanma ihtiyacının yanında güven, ümit etmek, huzur bulmak gibi manevi gereksinimleri de vardır. Din, insanın bu manevi ihtiyaçlarını karşılayan en önemli kurumdur. Örneğin insanın karşılaştığı yalnızlık, çaresizlik, korku, üzüntü ve felaketler karşısında ona ümit, teselli ve güven sağlayan en önem-

(16) Rûm suresi, 30. ayet.

(17) Buhari, Sahih-i Buhari, Cenâiz, 93.

li sığınak Allah (c.c.) inancı yani dindir. Kur'an-ı kerim'in pek çok ayetinde insanın zor zamanlarında Yüce yaratıcıya yöneldiği bildirilir: **"İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabb'ine yönelerek ona yalvarır..."**⁽¹⁸⁾ Ayrıca din, insanı ruhi bunalımlardan koruduğu gibi insanın kendisine ve çevresine karşı daha duyarlı davranmasına da yardımcı olur.

Din insanın aklına, kalbine ve duygularına hitap ederek onun doğuştan getirdiği inanma duygusunu en doğru biçimde eğitir. İnsanın doğuştan getirdiği sevgi, merhamet ve kardeşlik gibi duygularının geliştirilmesine; acelecilik, sabırsızlık ve cimrilik gibi niteliklerinin ise kontrol altına alınmasına katkı sağlar. Her şeyi var eden yüce bir kudretin varlığını kabul edip ona bağlanmak insanı manevi olarak kuvvetlendirir.

İnanan bir varlık olarak insanın hayatının hemen her döneminde dinin etkisini görmek mümkündür. Öncelikle insan, yüce bir yaratıcıya inanır ve güvenir. Yüce Allah'a (c.c.) yaklaşmak için ona ibadet eder. Onun öğütlerini yerine getirmeye çalışır. Örneğin kötü davranışlardan kaçınmaya, iyi tutum ve davranışlarda bulunmaya gayret eder. Zor anlarında Allah'a (c.c.) sığınır ve ondan yardım diler. Böylece felaket ve musibetler karşısında sabırlı davranır. Dünya ve ahiret hayatı ile ilgili sorduğu soruların cevaplarını dinden alır. Herhangi bir işe başlarken besmele çeker ve Allah'ın (c.c.) yardımını ister.

Etkinlik

Değerlendirelim

"...Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd suresi, 28. ayet.)

Yukarıdaki ayeti, dinin insanın bireysel hayatındaki yeri ve önemi açısından değerlendiriniz.

İnsan akıllı, düşünen, araştıran ve soru sorup bunların cevaplarını arayan bir varlıktır. O, evrenin ve içindekilerin nasıl yaratıldığını merak eder. Evrendeki düzeni inceleyerek her şeyi yaratan yüce bir varlık olması gerektiğini düşünür. Bu durum, insanı inanmaya sevk eder. Yine hemen her insanın açık veya gizli kendisine sorduğu *"Ben kimim? Beni kim yarattı? Nereden geldim? Niçin yaşıyorum? Nereye gidiyorum? Ölümden sonra bir hayat var mı?"* gibi sorular, insanın Yüce Allah'ı (c.c.) ve gerçeği aramasıyla ilgilidir. Bu tür sorular da din duygusunun insanın doğasında doğuştan var olduğunu gösterir. İnsanın bu tür soruların cevaplarını bulduğu en önemli kurum yine dindir.

Dinin toplumsal olarak da insan hayatında önemli bir yeri vardır. İnsan toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Zaman zaman başkalarının maddi ve manevi yardımına ihtiyaç duyar. Aynı duygu, düşünce ve inancı benimseyerek bir araya gelen insanlar, kendilerine özgü bir inanç, değer, gelenek ve kültür ortamı oluşturur. Bu ortam içerisinde yaşamak için de birtakım değer ve ilkelerin bulunması gerekir. İşte din, bu değer ve ilkeleri insana verir. Örneğin millet hâlinde beraber kutladığımız Ramazan ve Kurban Bayramı çok önemli iki dinî olgudur. Sünnet törenleri, toplu namazlar, ölen birinin arkasından yapılan dinî merasimler, zekât ve sadaka gibi dinî davranışlar dinin toplumsal hayattaki örneklerinden bazılarıdır. Birçok ahlak, davranış ve görgü kuralının da dinle yakın ilişkisi bulunmaktadır.

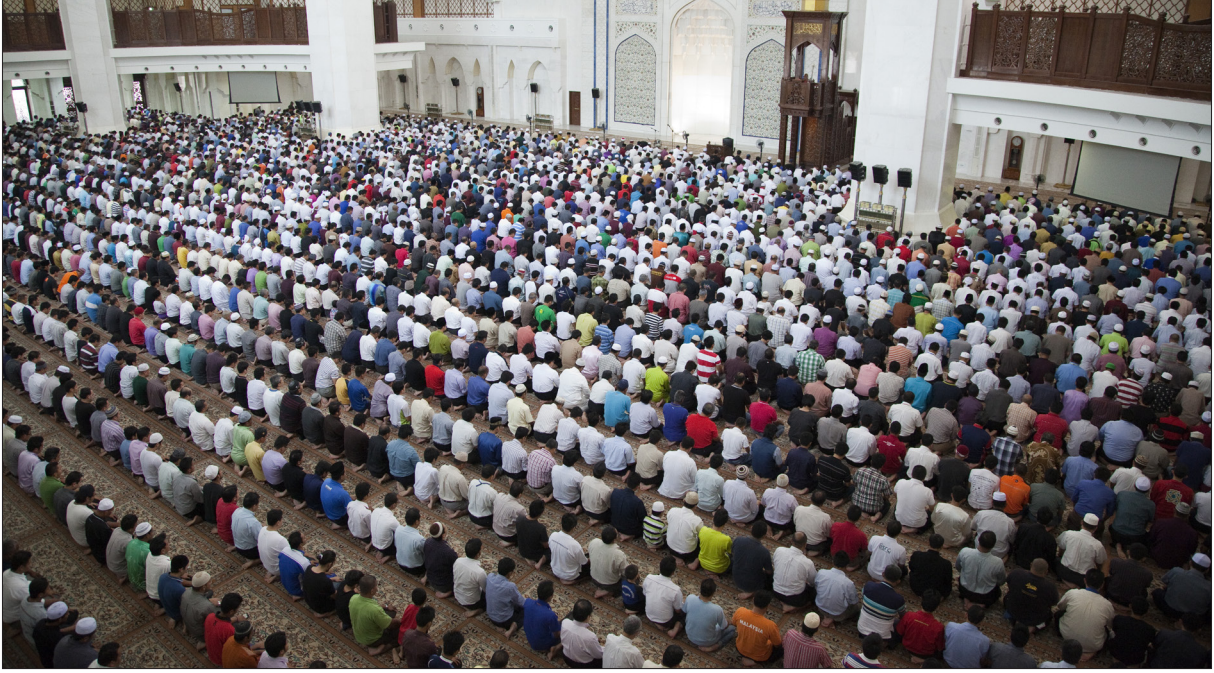
Din, millî birlik ve bütünlüğün de vazgeçilmez unsurlarından biridir. Toplumumuzun ayakta kalmasında birleştirici görev yapan toplumsal kurallar incelendiğinde, bunların korunması ve geliştirilmesinde dinin önemli bir yeri olduğu görülür. Örneğin akrabalar, komşular ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurulmasının toplumun birlik ve beraberliğindeki önemi açıktır. Bunda dinin akraba, komşu ve diğer insanlarla iyi geçinmeye yönelik öğütlerinin azımsanamaz bir yeri ve yaptırıcılığı vardır.

(18) Zümer suresi, 8. ayet.

Etkinlik

Örnekler Bulalım

Dinin toplumsal hayattaki yerini gösteren başka hangi örnekler vardır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Görsel 2.4: Camilerde namaz kılmak dinin toplumsal hayattaki yansımalarından biridir.

Din, insanın kültürel hayatında da önemli bir yer tutar. İnsanın kültürel hayatının her aşamasında pek çok dinî motifin var olduğu kolayca gözlenebilen bir gerçektir. Örneğin türkülerimizde, şarkılarımızda din ile ilgili Allah (c.c.), cennet, cehennem vb. kavramlar ve bazı din büyüklerinin adları geçer. Evimizde din ile ilgili Allah (c.c.), Muhammed (s.a.v.), Maşallah, Bismillâhırrahmânırrahîm yazıları, seccade, tespih vb. eşyalar vardır. Kültürün öğeleri üzerinde de dinin önemli etkileri vardır. Örneğin mimaride, edebi ürünlerde, örf, âdet ve geleneklerde, sosyal, ekonomik alanlardaki uygulamalarda hep dinî unsurlar ve anlayışlar göze çarpar. Bütün bunlar dinin, kültürün bütün unsurlarıyla çok güçlü bağlara sahip olduğunu göstermektedir.

Etkinlik

Örnekler Bulalım

Dinin insan hayatındaki yeri ve önemini gösteren örnekler bulup arkadaşlarınızla paylaşınız.

◆ İnsanın hayatını anlamlandırır.

- ◆
- ◆
- ◆
- ◆

3. İman ve İslam İlişkisi

Düşünelim

Sizce İslam ve iman kavramları arasında nasıl bir ilişki vardır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İman sözlükte “emniyet ve güven içinde bulunmak, gönülden benimsemek, yürekten inanmak,” gibi anlamlara gelir. En genel anlamıyla iman, “Allah’tan (c.c.) alıp din adına tebliğ ettikleri kesin inanç ilkelere peygamberleri onaylamak ve onlara inanmak” olarak tanımlanır. İslami bir terim olarak ise iman, “Hz. Peygamber’i (s.a.v.) vahiy yoluyla Allah’tan (c.c.) getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak”⁽¹⁹⁾ demektir.

Kelime olarak İslam “boyun eğme, itaat, güven, kurtuluşa erme, barış ve sulh yapma, esenlikte kılmak, bir şeye teslim olmak” anlamlarına gelir. Terim olarak, “Allah’a (c.c.) itaat etmek, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söylemektir. İnanıldıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermek” demektir.⁽²⁰⁾

İman ve İslam kavramları, Kur’an-ı Kerim ve hadislerde bazen aynı bazen de farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu durum, İslam bilginleri arasında iman ve İslam kavramlarının tanımlarında farklılaşmalara yol açmıştır. Ancak bu farklılaşmalara rağmen iki kavram arasında yakın bir ilişki vardır. Ameli, imanın bir parçası olarak kabul edenler, bazen dinî metinlerde farklı anlamlarda kullanılsa da iman ve İslam kavramlarının aynı anlama geldiğini savunurlar. Kaldı ki her iki kelimenin aynı anlamda kullanıldığı ayet ve hadisler de vardır. Örneğin “**Musa dedi ki: Ey kavmim! Eğer Allah’a inandıysanız ve ona teslim olduysanız sadece ona güvenip dayanın.**”⁽²¹⁾ ayetinde iman ve İslam kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Bu durumda imandan çıkan İslam’dan, İslam’dan çıkan da imandan çıkmış olur. Başka bir ifadeyle her mümin müslim, her müslim de mümindir.⁽²²⁾

Etkinlik

Mesaj nedir?

“**Ey Resul! Kalpleri iman etmediği hâlde ağızlarıyla “inandık” diyen kimseler(in hâli)... seni üzmesin...**” (Mâide suresi, 41. ayet.)

Yukarıdaki ayetin iman kavramıyla ilgili verdiği mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

İman ve İslam kavramlarının farklı anlamlara geldiğini kabul eden İslam bilginlerine göre iman, içten bağlılık demek olup kalbin işidir. İslam ise dıştan boyun eğmek demek olup organların işidir. Bu anlamda İslam imandan daha geniş bir kavram olup imanı da içerir. Bu durumda her mümin müslim sayılmaktadır. Fakat her müslim mümin sayılmamaktadır. Örneğin münafık, diliyle Müslüman olduğunu söyleyip dinin emir ve yasaklarını yerine getiriyormuş gibi davranabilir, fakat kalbiyle inanmaz. Münafık, gerçekte inanmadığı hâlde dünyada Müslümanmış gibi gözükebilir. Örneğin “**Bedeviler ‘İman ettik.’ dediler. De ki: ‘İman etmediniz.’ (Öyle ise ‘İman ettik’ demeyin.) Fakat ‘Boyun eğdik.’ deyin. Henüz iman kalplerinize girmedir...**”⁽²³⁾ ayetinde iman içten bağlılık, İslam ise dıştan boyun eğme anlamlarında kullanılmaktadır.

(19) bk. İlmihal, İman ve İbadetler, C I, s. 68.

(20) bk. İlmihal, İman ve İbadetler, C I, s. 75.

(21) Yûnus suresi, 84. ayet.

(22) bk. Şerafettin Gölcük, İslam Akaidi, Esra Yayınları, Konya, 1989, s. 12.

(23) Hucurât suresi, 14. ayet.

Etkinlik

Değerlendirelim

İNANMAK DEMEK

Önce inandım de,
 Sonra da dosdoğru ol!
 Demesi kolay,
 Her kişinin kârı değil,
 İnandım dedin de
 Ya gerisi...
 Yürek gerek, gönül gerek,
 Kalb gerek...
 Akıl gerek, sabır gerek,
 Gayret gerek...
 Sözünde her daim durmak;
 Adam olmak gerek.
 Sonuçta,
 Adam olmayana
 Ne gerek?

Ahmet Asal

(<http://www.edebiyatdefteri.com/siir/1063828/iman.html>)

Erişim tarihi: 20 Eylül 2017)

Yukarıda verilen şiiri iman-İslam ilişkisi açısından değerlendiriniz.

İman ve İslam kavramlarının aynı ve farklı anlamlarda kullanıldığı durumlarda İslam kavramı daima daha geniş bir anlama sahiptir ve en genel anlamıyla teslimiyet demektir. Teslimiyet ise üç şekilde olur: Ya kalben ya dille ya da organlarla olur. Kalben olan imandır, dille olan ikrardır, organlarla olan ise ameldir.

İman ve İslam kavramları arasında farklı görüşler olsa da genel olarak kabul edilen görüş şöyledir: İman kalbin bağlanması ve teslimiyeti, İslam da dilin ve organların teslimiyeti ve amellerin yapılmasıdır. Görüşler ne olursa olsun hem imanda hem de İslam'da esas olan teslimiyettir. Dolayısıyla iman ve İslam arasında güçlü bir ilişki vardır.

Etkinlik

Şema Hazırlıyoruz

İman ve İslam kavramları arasındaki ilişkiyi gösteren bir şema hazırlayınız.

4. İslam İnanç Esaslarının Özellikleri

Düşünelim

“İmanın şartları” ne demektir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İslam'ın inanç esaslarının özelliklerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle İslam inanç esaslarının neler olduğunu hatırlamak gerekir.

4.1. İslam'ın İnanç Esasları

İslam dinine göre bir kişinin mümin olabilmesi için Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehâdeti kalben kabul edip dil ile ifade etmesi gereklidir. Bu, imanın en kısa ve özlü şeklidir.

Kelime-i Tevhid: *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resulullah* (Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir.).

Kelime-i Şehâdet: *Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resulüh* (Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inanır ve tanıklık ederim.).

Etkinlik

Belirleyelim

İnandım, İman Ettim

Allahım'ı bir tanırım,
Varlığına inanırım.

Rab'den kader, hayır ve şer,
Ona bağlı bütün beşer,

Melekleri yaratan o,
Hakikati yaratan o.

Ölen kullar dirilecek,
Hak hesabı görülecek.

Hak emridir kitapları,
Doğru yoldur hitapları.

Hisleriyle ruha dolan,
Allahım'ı bir tanırım.

Peygamberler o ulunun,
Elçileri din yolunun.

Hem peygamber hem kul olan,
Muhammed'e inanırım.

Ahirette kaza günü,
Haşir günü, ceza günü.

Enver TUNÇALP
(*İnandım, İman Ettim*, s. 8.)

Yukarıda verilen şiiirden hareket ederek İslam dininde iman edilmesi gereken hususları belirleyiniz.

Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehâdeti gönülden inanarak ifade etmek, İslam'a göre kişiye mümin olmanın kapısını açar ve onu kurtuluşa götürür. Bu şekilde iman ediş Yüce Allah'ı (c.c.), vahyini ve onun elçisini kabul etmeyi gerektirir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğ ettiği bütün ilahi mesajları kabul etmeyi içerir. İmanın ilk derecesi ve temel direği budur. Çünkü Yüce Allah'ı (c.c.) yegâne ilah ve yaratıcı olarak tanıyan, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) onun elçisi olarak kabul eden bir kişi, diğer iman esaslarını ve Hz. Muhammed'in getirdiği dini de toptan kabul etmiş demektir. İnanılması gereken hususlar tek tek söylenmediğinden bu şekilde iman etmeye İslam'da "İcmali İman" (Toptan İman) denir.

Görsel 2.5: İslam'a yeni giren bir kişi Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehâdet cümlelerini söyler.

Etkinlik

Konuşalım

İslam dinini yeni kabul eden bir kişi niçin Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehâdeti söyler? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Mümin olmak için icmali yani toptan iman etmek yeterli olmakla birlikte, İslam dininin diğer hükümlerini ve inanılması gerekli şeylerin hepsini de öğrenmek gerekir. Çünkü müminin imandan sonra İslam'ın temel inanç esaslarına yönelmesi ve bunlar hakkındaki bilgisini daha üst düzeye çıkarması gerekir.

İslam'da inanılması gereken şeylerin her birine açık ve geniş bir şekilde ayrıntılı olarak inanmaya "Tafsili İman" (Ayrıntılı İman) denir. Bu imanın da üç derecesi vardır: Birinci derecesi, icmali imana göre daha geniş olan Yüce Allah'a (c.c.), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve ahiret gününe kesin olarak inanmaktır. İkinci derecesi, Âmentü'de ifade edilen esaslardır. Yani Yüce Allah'a (c.c.), meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kaza ve kadere, ahiret gününe iman etmektir. Bu derecede olan mümin işin bilincindedir. Neye, niçin inandığını hem kendisine hem de başkalarına açıklayabilen kişidir. Üçüncü derece ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bildirdiği itikadi, ahlaki, ameli bütün dinî hükümlerin hepsini Allah (c.c.) ve elçisinin kastedtiği şekilde tek tek ve ayrıntılılarıyla onaylayıp inanmaktır. İmanda bu derecedeki kişi namaz, oruç, zekât

ve diğer farzları, helal ve haram davranışları öğrenip bütün bu emir ve yasakları gönülden tasdik eder. Emredilen ve yasaklanan dinî hükümleri istekle yerine getirir, bunları bir yük olarak görmez. Helal ve haram konusunda dikkatli davranır. Kendisi için istemediği şeyleri başkası için de istemez. İnsanı küçültücü tutum ve davranışlardan uzak durur. Bu şekilde iman etmek, imanın en üst derecesi olarak kabul edilir.

İslam dininde iman esasları, “inandım” anlamına gelen ve bu esasları en kısa ve öz olarak içeren metni adlandırmak için kullanılan “Âmentü” terimiyle ifade edilir.

Âmentü'nün metni:

“Âmentü billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve'l-yevmi'l-âhiri ve bi'l-kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhi teâlâ ve'l-ba'sü ba'de'l-mevti hakkun. Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resulüh.”

Âmentü'nün anlamı:

“Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inandım. Öldükten sonra diriliş hakkıdır. Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inanır ve tanıklık ederim.”

İslam dininde iman esaslarının temelinde, zikredilen altı esas olmakla birlikte Kur'an'da ve sahih hadislerde zikredilen her şey bir bakıma inanç esasıdır. Gıybetin, iftiranın, yalan söylemenin vb. kötü olduğuna inanmak Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı için inanç esaslarıyla ilişkilidir. Ancak bunlardan sakınmak ahlaki bir görevdir. Ahlaki bir hüküm olmalarına karşın, bunları kabul etmeyen dinine zarar verirken bunlara uymayan kişi, sadece gayriahlaki davranmakla suçlanır. Ancak İslam'da iman esasları denilince akla gelen Allah'a (c.c.), meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kadere ve ahiret gününe inanmaktır. Bu esaslar, itikat esasları olarak da isimlendirilir.

İslam inanç sisteminin özünü ve temelini Yüce Allah'a (c.c.) iman oluşturur. Allah'a (c.c.) iman, en genel anlamıyla Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaktır. Allah'a (c.c.) iman aynı zamanda insanın dünyaya geliş amacıdır. İnsanın yeryüzündeki asıl görevi, evreni yaratan yüce yaratıcıya inanmak ve onun emirlerini yerine getirmektir. Allah (c.c.) kelimesi, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere layık bulunan yüce varlığın adı olup aynı zamanda kendisine inanılan ve ibadet edilen yüce varlığın da özel ismidir.

Allah'ın (c.c.) zorunlu varlık olması, Allah'ın (c.c.) yokluğunun düşünülmemeyeceğini, var olmak için başka bir varlığın onu var etmesine ihtiyacı olmadığını, dolayısıyla onun evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu ifade etmektedir. Bütün övgülere layık olması ise yetkinlik ve aşkınlık ifade eden isim ve sıfatlarla nitelendirildiği anlamına gelir. İfade edildiği gibi Allah (c.c.) kelimesi, yine gerçek ibadet edilen varlığın ve tek yaratıcının özel ismi olarak kullanılır. Bu sebeple bu kelime, ondan başka bir varlığa isim olarak verilmemiştir. Bu kelimenin çoğul şekli de yoktur.⁽²⁴⁾

(24) bk. İlmihal, İman ve İbadetler, C 1, s. 82.

Görsel 2.6: Çevremizde Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini gösteren sayısız deliller vardır.

İslam inancına göre Allah (c.c.), birdir ve tektir. Bu bir oluş sadece sayı yönüyle bir “bir”lik değildir. Onun bir oluşu zatında, sıfatlarında, isimlerinde ve fiillerinde eşi ve benzeri olmayışı açınsındandır. Bu birlik ise “tevhid” kavramıyla ifade edilir. Tevhid, Allah'ı (c.c.) zatında, sıfatlarında ve fiillerinde birleme, tek ve eşsiz olduğuna inanma, ona hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadeti yalnızca onun için yapma anlamına gelir. Tevhid, İslam inancının temeli ve özüdür. Bu nedenle İslam'a “tevhid dini” denir. Bunun gereği olarak Yüce Allah, hem düşünce hem de davranış olarak tevhid anlayışına zarar verebilecek her türlü fiilden uzak tutulur. Kur'an'da İhlâs suresinde Allah'ın (c.c.) bir olduğu, hiçbir şeye muhtaç olmadığı, doğurmadığı ve doğurulmadığı, onun hiçbir denginin bulunmadığı buyrulur.⁽²⁵⁾ Kâfirûn suresinde de ibadetin ancak Yüce Allah'a (c.c.) yapılacağı vurgulanır.⁽²⁶⁾ Yüce Allah'a inanmak, ergenlik çağına gelmiş ve akıllı her insanın ilk ve asıl sorumluluğudur.

Etkinlik

Değerlendirelim

“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.” (Enbiyâ suresi, 22. ayet.)

Yukarıdaki ayeti tevhid inancı açısından değerlendiriniz.

Var ve bir olan Allah'ın (c.c.) özelliklerinin neler olduğu insan aklını meşgul etmiş, iman edilecek tek varlık olan Yüce Allah (c.c.) daha yakından tanınmak istenmiştir. Allah (c.c.), eşsiz ve benzersiz bir varlık olduğu için dünyada onunla karşılaştırılacak başka bir varlık yoktur. Ona olan inancın daha sağlıklı ve kuvvetli olması bakımından nasıl bir varlık olduğu da Kur'an-ı Kerim'de bildirilir.

(25) bk. İhlâs suresi, 1-4. ayetler.

(26) bk. Kâfirûn suresi, 2-5. ayetler.

Yüce Allah (c.c.) bize kendisini sıfat ve isimleri ile tanıtır. Örneğin Kur'an'da Allah'ın (c.c.) var olduğu (*vücud*), varlığının başlangıcının bulunmadığı (*kıdem*), sonunun olmadığı (*beka*), zat ve sıfatlarında tek olduğu (*vahdaniyet*), yaratılmış olan hiçbir şeye benzemediği (*muhalefetün li'l-havadis*) ve var olmak için başka hiçbir varlığa ihtiyaç duymadığı (*kıyam bi nefsihi*) bildirilir. Yine Kur'an'da Yüce Allah'ın diri, canlı olduğu (*hayat*), gizli açık her şeyi bildiği (*ilim*), her şeyi işitip duyduğu (*semi*), her şeyi gördüğü (*basar*), sonsuz güç sahibi olduğu (*kudret*), her şeyi dileyip yaptığı (*irade*), vahiy yoluyla iletişim kurduğu (*kelam*) ve her şeyin yaratıcısı olduğu (*tekin*) haber verilir.

Etkinlik

Değerlendirelim

- ◆ “...Ondan başka tanrı yoktur. Onun zatından başka her şey yok olacaktır...” (Kasas suresi, 88. ayet.)
- ◆ “...Onun benzeri hiçbir şey yoktur...” (Şûrâ suresi, 11. ayet.)
- ◆ “Hayy (diri) ve kayyûm olan Allah’tan başka ilah yoktur.” (Âl-i İmrân suresi, 2. ayet.)
- ◆ “...Allah her şeyi çok iyi bilendir.” (Tevbe suresi, 115. ayet.)
- ◆ “... Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.” (Bakara suresi, 110. ayet.)
- ◆ “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Dilediğini yaratır...” (Şûrâ suresi, 49. ayet.)

Yukarıda verilen ayetlerden hareketle Yüce Allah'ın (c.c.) sıfatlarını bilmenin tevhid inancının yerleşmesindeki yeri ve önemini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Yüce Allah'ın (c.c.) sıfatları yanında isimleri de vardır. Allah'ın (c.c.) isimlerini de yine Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı hadislerinden öğreniyoruz. Özellikle Kur'an'da Allah'ın (c.c.) birçok ismi anılmaktadır. Rab, Rahman, Rahim, Mâlik vb. bunlardan sadece bir kaçıdır. Genel olarak İslam geleneğinde Allah'ın (c.c.) 99 ismi olduğu bilinir. Bunlara en güzel isimler anlamında, “Esmâ-i Hüsnâ” denir. Kur'an'da; “En güzel isimler (esmâ-i hüsnâ) Allah’ındır. O hâlde ona o güzel isimlerle dua edin...”⁽²⁷⁾ buyrulur.

Yüce Allah'ın (c.c.) sıfat ve isimlerini bilmek, kişide tevhid inancının yerleşmesini sağlar. İmanı kuvvetlendirir. Yaşamını düzenlemesine katkı sağlar. Onu her yönüyle tanımasına imkân verir. Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarını bilmek onu tanımanın yanında ona dua etmek için de önemlidir.

Etkinlik

Konuşalım

“O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân’dır, Rahîm’dir. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah’tır. O, Melik (mülkün gerçek sahibi), Kuddûs (her türlü eksiklikten uzak), Selâm (barış ve esenliğin kaynağı), Mü’min (güven veren), Müheymin (herşeyi gözetip koruyan), Aziz (izzet sahibi, herşeye galip olan), Cebbar (azamet ve kudret sahibi, dilediğini yapan ve yaptıran), Mütekebbir’dir (büyüklükte eşi ve benzeri olmayan). Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. O, Hâlık (yaratan, yoktan var eden), Bâri’ (herşeyi kusursuz ve uyumlu yaratan), Musavvir’dir (varlıklara şekil veren). En güzel isimler O’nundur. Göklerdeki ve yerdeki herşey O’nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Haşr suresi, 22-24. ayetler.)

Yukarıda verilen ayetlerden hareketle Yüce Allah'ın (c.c.) sıfat ve isimlerinin neler olduğuyla ilgili arkadaşlarınızla konuşunuz.

(27) A'râf suresi, 180. ayet.

4.2. İslam İnanç Esaslarının Özellikleri

İslam inanç esaslarının her birinin kendine özgü nitelikleri olmakla birlikte hepsini kapsayan bazı temel özellikleri de vardır. Bu özellikler Kur'an-ı Kerim ve hadislerden çıkarılmaktadır. İslam'daki inanç esasların temel özellikleri şunlardır:

İman esaslarında zorlama yoktur. İslam'ın özü samimiyet, içtenlik ve Allah (c.c.) rızasına dayanır. Hiç kimse, İslam'ın iman esaslarına inanmaya zorlanamaz. İman esaslarına inanıp inanmamak kişinin kendi tercihi ve sorumluluğudur. Bu durum Kur'an'daki; **“De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın...”**⁽²⁸⁾ ve **“...Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...”**⁽²⁹⁾ gibi ayetlerle açık bir şekilde belirtir.

İslam'ın kişinin iman esaslarını benimseme açısından ondan istediği, kendi karar ve tercihine uymasındır. Bu konuda Kur'an'ın en önemli ilkelerinden biri de **“Dinde zorlama yoktur...”**⁽³⁰⁾ ilkesidir. Çünkü kişinin kalpten benimsemediği değerleri benimsemiş gibi görünmesi iki yüzlü olmasına sebep olacaktır. Bu, İslam'ın arzu etmediği bir durumdur. Dolayısıyla kişinin iman esaslarını benimseyip benimsememesi kendi kararına bırakılmıştır. Ancak kişinin iman yönünde yapacağı tercih, İslam'da her zaman övülmeye değer görülmiştir. Diğer taraftan bu esaslara inanmak için hiçbir aracıya gerek yoktur. İslam inancı, kul ile Allah (c.c.) arasında aracı kabul etmez. Herkes Yüce Allah'a (c.c.) doğrudan ulaşabilir. Kurtuluşa ulaşmak için bir aracıya gerek yoktur. Kişi sahip olduğu doğru inanç ve amelleriyle Yüce Allah'ın (c.c.) rızasını kazanıp kurtulabilir.

İslam'ın iman esasları değişmez ve sabittir. Zamana, mekâna, kişi ve toplumlara göre değişmez. Ezelî ve ebedî gerçekler olarak inanılır. Hz. Âdem (a.s.) hangi inanç esaslarını getirmişse Hz. Muhammed de (s.a.v.) aynı inanç esaslarını getirmiştir. Bu yönüyle iman esasları zaman içinde çağlara göre değişmediği gibi artma ve eksilme de kabul etmez. Hiçbir kişinin veya kurumun iman esaslarına herhangi bir şeyi ekleme veya çıkarmaya yetkisi yoktur. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Âdem'den (a.s.) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar aynı iman esaslarının vahyedildiği şöyle bildirilir: **“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı...”**⁽³¹⁾ Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurur: **“Kim bizim dinimizde olmayan bir şey (inanç/amel) uydurursa, o reddedilmiştir.”**⁽³²⁾

İslam iman esasları bir bütündür, bölünme kabul etmez. Her biri birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu esaslar ya toptan kabul edilir ya da biri inkâr edilse toptan reddedilmiş olur. İman esaslarının bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek İslam dininin bütüncül yapısını, inanç sistemini bozmak, tahrif etmek anlamına gelir. Örneğin Yüce Allah'a (c.c.) inanıp meleklerine inanmamak beraberinde vahiy ve peygamberliği de yok saymak anlamına gelir. Yüce Allah'a (c.c.), meleklerine, kitaplarına inanıp ahirete inanmamak aslında dolaylı olarak diğerlerine de inanmamak demektir. Çünkü hem peygamberler hem de getirdikleri vahiy, insandan ahirete inanmasını ister. Dolayısıyla bu esaslardan birini reddeden İslam dairesinden çıkmış olur. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **“...Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık; kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir.”**⁽³³⁾

(28) İsrâ suresi, 107. ayet.

(29) Kehf suresi, 29. ayet.

(30) Bakara suresi, 256. ayet.

(31) Şûrâ suresi, 13. ayet.

(32) Buhari, Sahih-i Buhari, İ'tisam, 20.

(33) Bakara suresi, 85. ayet.

İslam'ın iman esasları açık ve sadedir. İman esaslarında inanılması istenen hususlar herkesin anlayabileceği açıklık ve sadeliktedir, hiçbir kapalılık yoktur. İslam düşüncesindeki itikadi mezheplerde, inançla ilgili hususlarda bazı farklı yorum biçimleri bulunabilir. Fakat bunlar iman esaslarının özü ile ilgili değildir. Örneğin İslam düşüncesindeki hiçbir mezhepte ahiretin varlığı konusunda tartışma yoktur. Ancak ahiret hayatının nasıl olacağı konusunda görüş ayrılıkları olabilir. Bu çeşit inanç ile ilgili yorumlara *zanni inanç esasları* denir ve ilgili itikadi mezhebin dünya görüşü olarak nitelendirilebilir.

İslam iman esasları kesin (yakın) bilgi verir, dogmatik değildir. Bu esaslar vahiy yoluyla bildirilmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde yer alıp doğrulanmıştır. Ancak iman esasları kişinin kalp ve vicdanına hitap etmenin yanı sıra kesin delillere dayanır. Bir kişi hem kendisinden hem de dış çevreden hareketle iman esaslarını temellendirebilir. Kur'an iman esaslarına körü körüne değil, bilerek inanılmasını ister. Onun için Kur'an'da iman esasları dogmatik değil, selim akıl ile düşünebilen ve herkesin anlayabileceği örneklerle bildirilir. Örneğin bir ayette şöyle buyrulur: **“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”**⁽³⁴⁾

Öğrenelim

Yakın Bilgi

Yakın bilgi, aksine ihtimal olmayan, şüphenin zıddı bir anlam taşıyan, yani kesinlik derecesinde yerleşmiş sağlam ve güvenilir bilgiye denir.

İslam iman esasları, insan fıtratına uygundur. Günümüze kadar iman esaslarından hiçbiri ilme, akla, sağduyuya, vicdana aykırı olduğu konusunda ciddi bir itiraza uğramamıştır. İnsanın fiziki gereksinimleri değişmediği gibi imanla ilişkisindeki ihtiyacı da değişmemektedir. Kişiden inanması istenen hususlar onun doğuştan getirdiği fitri yapısına uygundur. Kur'an-ı Kerim'de Rûm suresinin 30. ayetinde bu konuda şöyle buyrulur: **“(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”**

İslam'da iman esasları Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerden çıkarılmıştır. Bütünlük arz eder. İman esaslarında zorlama yoktur, gönüllülük esastır. Kesin bilgi verir ve onlara körü körüne bağlanılmaz. Açık ve sadedir. Zamana, mekâna, kişi ve toplumlara göre değişmez. Daima sabit kalır. Ezeli, ebedi ve sabit gerçeklerdir. İnsan fıtratına en uygun yapıya sahiptir. Her türlü aşırılıktan, ifrat ve tefritten uzaktır. İslam'da iman esaslarının yanı sıra ibadet ve ahlakla ilgili esaslar da vardır. Ancak bunlar da iman esaslarına dayanır.

Görsel 2.7: Kur'an, İslam inanç esaslarının temel kaynağıdır.

(34) Enbiyâ suresi, 22. ayet.

Sonuç olarak İslam dininde inancın özünü ve temelini Yüce Allah'ın (c.c.) bir, tek, eşsiz ve benzersiz olduğuna iman etmek oluşturur. Allah'a (c.c.) iman diğer iman esaslarının da tamamını kapsar. Allah'a (c.c.) iman eden, onun meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, kadere ve ahiret gününe de iman ediyor demektir. İslam dini kişinin kendisiyle, yaratıcısıyla, çevresindeki bütün canlı ve cansız varlıklarla barış içerisinde olmasını hedefler. Kişinin iman esaslarına bağlı olmasını öğütler. Çünkü iman esaslarının her biri, kişiyi bütün çelişkilerden korumayı amaçlar. Kişiyi kimlik kazandırır ve onun içinde yaşadığı toplumda örnek bir insan hâline gelebilmesi için katkı sunar. Onun korku ve ümit arasında yaşamasını tavsiye eder. Bu kimliğe sahip bireylerden oluşan güvenli ve huzurlu bir toplum oluşturmak ister.

Etkinlik

Değerlendirelim

İslam'ın iman esaslarını "kesinlik, değişmezlik, açıklık ve bölünmezlik" kavramları açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

İman etmek İslam dininin temeli ve özüdür. İman edilmesi gereken hususlara inanılmadıkça mümin olunamaz. Çünkü kişiye dünyada mutluluk, ahirette de kurutuluş sağlayan imandır. Özellikle imanın ahirette kişinin kurtuluşuna vesile olabilmesi için bazı özellik ve şartları taşıması, bunlara uygun iman edilmesi gerekir. Bunlara imanın geçerlilik veya kabul şartları denir. İmanın geçerliliği ile ilgili bu şartlar Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bildirilmiştir. İnanan bir kişi bu özellik ve şartları dikkate alarak hayatını sürdürdüğü sürece hem dünya hem de ahirette kazançlı olacaktır. İmanın geçerli kabul olabilmesinin şartları şunlardır:

İmanda şüphe olmamalıdır. Şüphe ile iman bağdaşmaz. İman, inanılacak hususlara gönülden bağlılık, kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Dolayısıyla iman esaslarının tamamına şeksiz, şüphesiz ve kesin olarak kalpten iman edilmesi lazımdır. Kur'an-ı Kerim'de; "...**Andolsun ki Rabb'inden sana hak gelmiştir. Sakın şüphecilerden olma!**"⁽³⁵⁾ ve "**Müminler ancak Allah'a ve Resulüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyenlerdir...**"⁽³⁶⁾ gibi ayetlerde iman konusunda şüpheye düşülmemesi bildirilir.

Mümin olabilmek için öncelikle kişinin kalbinden şüpheyi atması gerekir. İmanın devamı için de şüpheden uzak olmak lazımdır. Dolayısıyla iman esasları ile ilgili hususlarda bunlar doğru mu yanlış mı diye şüphe etmek gibi bir tutum, İslam'da kesin bir şekilde kalbin onaylaması anlamındaki iman anlayışı ile ters düşer. Kalpten inanmayıp dili ile inandığını söyleyen kimseye din dilinde münafık denir.

İman edilmesi gereken hususların hepsine inanılmalı, tamamı bir bütünlük içinde kabul edilmelidir. İman esaslarının bir kısmını onaylayıp bir kısmını reddeden kişinin imanı geçerli değildir. Kur'an'da iman esaslarının tamamına iman

Görsel 2.8: İslam'a göre iman Yüce Allah'a (c.c.) gönülden inanmaktır.

(35) Yûnus suresi, 94. ayet.

(36) Hucurât suresi, 15. ayet.

edilmesi gerektiği pek çok ayette belirtilir.⁽³⁷⁾ Kur'an-ı Kerim'in ayetlerindeki bütün hükümlere inanmak, hükümlerin hak ve doğru olduğunu tasdik edip onaylamak mümin olmak için şarttır. Kur'an-ı Kerim'in bir hükmüne, bir farz veya yasağına inanmayan veya geçerliliğini kabul etmeyen kişi İslam'a göre iman sahibi değildir. Dolayısıyla inanan kişi dinî hükümleri bir bütünlük içinde kabul etmeli, dinin temel prensipleri anlamına gelen inanılması zorunlu bulunan bütün inanç, ibadet ve ahlak hükümlerine inanmalı, bunların hepsini severek ve isteyerek yerine getirmelidir.

Öğrenelim

İman Artar veya Eksilir mi?

İman, inanılması gereken iman esasları açısından artmaz ve eksilmez. Bir kişi iman esaslarından birini kabul etmese iman etmiş sayılmaz. Çünkü bu durumda iman gerçekleşmediğinden artma veya eksilme söz konusu değildir. İman esaslarına bütünüyle inanmak konusunda kadın-erkek, zengin-fakir, âlim-cahil arasında bir fark yoktur. Ancak iman, güçlü veya zayıf olması bakımından farklılık gösterebilir. Yani birisinin imanı daha güçlü, içine sinmiş, bilgiye dayalı iken diğerinin ki zayıf, yüzeysel ve görmeye ve işitmeye dayalı seviyede olabilir.

Ye's yani ihtimallerin tükendiği ümitsizlik hâinden önce iman edilmelidir. İlahi azabın geldiğini ve yaşamanın mümkün olmadığını görüp anlayınca veya can boğaza dayanınca yapılan imanın geçerliliği yoktur. İmanın yaşarken hür irade ve seçime dayanması, baskı, tehdit ve dünya hayatından ümit kesme hâlinde gerçekleşmemiş olması lazımdır. Bu durumda yapılan imanın kabul ve geçerli olmayacağı ile ilgili ayet ve hadisler vardır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **“Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir...”**⁽³⁸⁾ Bu konuda Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurur: **“Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmaz. Güneş batıdan doğup insanlar bunu görünce toptan iman edecekler fakat önceden iman etmemiş kişilerin imanlarının artık kendilerine fayda vermediği zamandır.”**⁽³⁹⁾ Bu durumdaki kimselerin imanları kabul edilmediği gibi tövbeleri de geçerli değildir. Kur'an'da bu hususla ilgili şöyle buyrulur: **“Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatinca “Ben şimdi tevbe ettim.” diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.”**⁽⁴⁰⁾

İmana şirk karıştırılmamalıdır. İslam, tevhit esasına dayanan bir dindir. İmanına şirk karıştıran yani Allah'a (c.c.) zatında, sıfatlarında, fiillerinde, ibadetinde ortak koşan kimsenin imanı geçerli değildir. Böyle bir kimse mümin değil müşriktir. Bu durumdaki kişinin imanı da ibadetleri de geçerli değildir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **“İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”**⁽⁴¹⁾ Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurur: **“Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür bir arada bulunmaz.”**⁽⁴²⁾

Kur'an ayetleri ve dinî hükümler alay konusu yapılmamalıdır. Ayetleri ve dinî hükümleri inkâr edip kabul etmemek bir tarafa Kur'an'ı, hatta bir ayeti, dini bir hükmü, emir ve yasağı, helal ve haramı beğenmemek ve alaya almak da imana engeldir. Dolayısıyla mümin, dinin esas ve hükümlerini yok sayma, yalan ve sahteliğe kaçma gibi bir davranış sergilemez. Dinî hükümleri küçümsemez, alay konusu yapmaz

(37) bk. Bakara suresi, 85. ayet; Nisâ suresi, 150-151. ayetler; Âl-i İmrân suresi, 119. ayet.

(38) Mü'min suresi, 85. ayet.

(39) Buhari, Sahih-i Buhari, Fiten, 25.

(40) Nisâ suresi, 18. ayet.

(41) En'âm suresi, 82. ayet.

(42) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 349.

ve üzerinde rastgele konuşmaz. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyrulur: “**De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar) iyi işler yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rab'lerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız. İşte, inkâr ettikleri, ayetlerimi ve resullerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir.**”⁽⁴³⁾

Dikkat edilirse bu ayetlerde, ayetleri inkâr edenler ile alaya alanlar aynı kategoride ifade edilmiştir. Yani bir ayeti inkâr ile onu küçümsemek ve alaya almak aynı anlamı ifade eder. Bu yüzden imanın geçerli ve mümin olabilmenin şartlarından biri de hiçbir dinî hükmü küçümsememek ve alay konusu yapmamaktır.

Mümin kişi, Yüce Allah'ın rahmetinden ne ümitsiz ne de emin olmalıdır. Mümin, korku ve ümit arasındaki kişidir. İmanına güvenerek cennete girerim diye emin olmamalıdır. Yine çok günahım var cehenne me atılırım diye ümitsizliğe düşüp Yüce Allah'ın (c.c.) rahmetinden ümidini kesmemelidir. Bu tür bir tutum, kişinin imanını kaybetmesine neden olabilir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “**...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.**”⁽⁴⁴⁾

Sonuç olarak İslam'da imanın geçerli olabilmesi ve kişiyi ahirette ebedi kurtuluşa götürebilmesi için zikredilen şartları taşıması gerekir. Kişi bu şartlara uyduğu takdirde hem dünyada hem de ahirette kazançlı çıkacaktır.

Etkinlik

Şema Hazırlıyoruz

Kişinin imanın geçerliliğini sağlayan şartları şema hâlinde belirtiniz. Oluşturduğunuz şemayı arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Görsel 2.9: Yeryüzündeki mükemmel tasarım, Allah'a (c.c.) imanımızı güçlendirmektedir.

(43) Kehf suresi, 104-106. ayetler.

(44) Yûsuf suresi, 87. ayet.

5. Kur'an'dan Mesajlar: Nisâ Suresi 136. Ayet

Düşünelim

“İslam inanç sistemi” ifadesinden ne anlıyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kur'an-ı Kerim'de üzerinde durulan konulardan biri de iman edilmesi gereken esaslardır. Çünkü iman esasları dinin temelini oluşturur. Bunlara inanmanın gereği ve inanılmaması durumunda sonucunun ne olacağı Kur'an'da açık bir şekilde bildirilir. Bu önemli konunun yer aldığı ayetlerden biri de Nisâ suresinin 136. ayetidir. Ayette Yüce Allah (c.c.) şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği Kitab’a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyâmet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapmıştır.”

Öğrenelim

Nisâ suresi, Kur'an-ı Kerim'in dördüncü suresidir. Medine'de inmiştir. Yüz yetmiş altı ayettir. Adını, kadınların ekonomik ve sosyal haklarıyla ilgili pek çok konuyu ele aldığı için kadınlar anlamına gelen “nisâ” kelimesinden alır. Surenin başlıca konuları şunlardır: Kadın-erkek ilişkisi ve aile hayatı, canın, malın ve mülkiyetin korunması, bunlara karşı yapılan tecavüzlerin cezalandırılması, adalet, iyilik, yardımlaşma, emanete riayet edilmesi, vakit namazı, korku namazı, namaz için gerekli olan temizlik gibi ibadetler, bireysel ve sosyal ahlak kuralları.

Nisâ suresi 136. ayetinin inmesine neden olan olay şöyledir: Yahudi din adamlarından bir grup Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek *'Ey Allah'ın Resulü! Biz sana, kitabına, Musa'ya, Tevrat'a ve Üzeyr'e iman ediyoruz ve bunlardan başka kitapları ve peygamberleri tanımıyoruz.'* dediler. Hz. Peygamber de (s.a.v.) onlara şöyle cevap verdi: **“Hayır! Allah’a, bütün peygamberlerine, Muhammed’e ve kitabı Kur'an'a ve ondan önceki her kitaba iman ediniz.”** buyurdu. Yahudi grup, *'Yapmayız.'* dediler. Bunun üzerine bu ayet indi.

Nisâ suresinin 136. ayetinde öncelikle “Allah’a, resulüne, resulüne indirilen kitaba, ondan önce indirilmiş olan kitaba” buyrulur dört şeye iman edilmesi buyrulur. Ayet Yahudi grubun sorusuna cevap olarak indiği için öncelikle onlara sayılanlara iman edilmesi gerektiğini bildirir. Ancak onların yanlış bir iman anlayışına sahip olmamaları için de iman edilmesi gereken şeylerin tamamı ayetin devamında zikredilir. Bunları inkârın dinden çıkmak olduğu vurgulanır. Ayette inanç esaslarının ne olduğu kesin olarak ortaya konulmakta ve böylece gerçek iman ve unsurlarının neler olduğu vurgulanmaktadır.

Nisâ suresinin 136. ayetine göre Kur'an-ı Kerim geldikten sonra yeryüzünde yaşayan ve iman etmek isteyen kimseler Yüce Allah'a (c.c.), meleklerine, Kur'an-ı Kerim'e ve ondan önce gönderilen kitaplara, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ondan önce gönderilen peygamberlere ve ahiret gününe iman etmek durumundadırlar. Bunlardan birine bile inanmayan kimselerin imanı geçerli değildir. Bunlardan birini bile inkâr eden kimseler hak dinden sapmış sayılırlar.⁽⁴⁵⁾

Nisâ suresinin 136. ayetinde altı iman esasından biri olan kader ve kazaya iman zikredilmemiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerde her şeyin Yüce Allah'ın (c.c.) takdirine bağlı bulunduğu bildirilir.⁽⁴⁶⁾ Bir diğer sebep de kader ve kazanın Yüce Allah'ın (c.c.) ilim, irade, kudret, yaratma sıfatlarının kapsamı içinde yer almasıdır. Yüce Allah'ın (c.c.) bu sıfatlarına inanan bir kişi, aynı zamanda kaza ve kadere de

(45) bk. Kur'an Yolu Meâl ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, C 2, s. 160-161.

(46) bk. Ra'd suresi, 8. ayet; Hicr suresi, 21. ayet; Kamer suresi, 49. ayet.

inanmış olacaktır. Diğer taraftan İslam'da iman esaslarının kaynağı Kur'an ve Hz. Peygamber'in sahih olan hadisleridir. Bu bağlamda İslam iman esasları bir bütün olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cibril hadisi olarak bilinen hadisinde yer alır. Cibril hadisi sadece iman esaslarının değil, İslam'ın ne olduğunun, İslam ve iman arasındaki ilişkinin de belirtildiği bir hadistir.

“Abdullah b. Ömer, babası Ömer İbnü'l-Hattâb'tan bildirdiğine göre o şöyle demiştir: Bir gün Resulullah'ın (s.a.v.) yanında bulunduğumuz bir sırada, aniden yanıma elbisesi bembeyaz, saçları siyah biri çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor, bizden de kendisini kimse tanımıyordu. Doğruca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu ve: “Yâ Muhammed! Bana İslam'ın ne olduğunu haber ver!” dedi. Resulullah, **“İslam; Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resulü olduğuna şehâdet etmen; namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol (kulfetleri) cihetine gücün yeterse Beyt'i hacet-mendir.”** buyurdu. O kişi, ‘Doğru söyledin.’ dedi. Babam dedi ki: ‘Biz buna hayret ettik. (Çünkü) hem soruyor hem de onaylıyordu. ‘Bana imandan haber ver!’ dedi. Resulullah (s.a.v.), **“Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına şerrine inanmandır.”** buyurdu. O kişi (yine) ‘Doğru söyledin.’ dedi. (Bu sefer) ‘Bana ihсандan haber ver!’ dedi. Resulullah (s.a.v.): **“Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür.”** buyurdu... Babam dedi ki: Bundan sonra o kişi gitti. Ben hayli bir müddet (bekledim) durdum. Nihayet Resulullah (s.a.v.) bana: **“Ya Ömer! O sual soran kişinin kim olduğunu biliyor musun?”** dedi. ‘Allah ve Resulü bilir.’ dedim. **“Gerçekten o Cibril'di. Size dininizi öğretmeye gelmiş.”** buyurdu.⁽⁴⁷⁾

Cibril hadisi iman, İslam ve ihsan kavramlarına açıklık getirmektedir. Bu durumda iman en genel anlamıyla Allah'ı (c.c.) ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve diğer inanılacak hususları kalben tasdik; İslam inancın gereğini ibadetleriyle yerine getirmek; ihsan ise imanın hayata ve topluma yansması, insanı davranış güzelliğine yönlendirmesidir.

Nisâ suresi 136. ayetten anlıyoruz ki İslam'ın iman esasları Yüce Allah (c.c.) tarafından Kur'an'da bildirilmiştir. Bu esaslar bir bütündür ve İslam inanç sisteminin temelini oluşturur. Bunlardan birini reddetmek mümkün değildir. Aksi hâlde bu durum dinden çıkmaya ve olumsuz sonuçlarına katlanmaya sebep olur.

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla Nisâ suresinin 136. ayetinin mealini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayette geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(47) Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 37.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kur'an-ı Kerim'de din kavramı hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Belirtiniz.

.....

.....

2. İslam'a göre din nedir? Tanımlayınız.

.....

.....

3. Dinin tanımları arasındaki ortak noktalar nelerdir? Belirtiniz.

.....

.....

4. İnsan niçin dine ihtiyaç duyar? Açıklayınız.

.....

.....

5. İslam ve iman kavramları arasındaki fark ve benzerlikler nelerdir? Belirtiniz.

.....

.....

6. İslam'ın inanç esaslarının temel özellikleri nelerdir? Belirtiniz.

.....

.....

7. Nisâ suresi 136. ayette verilen mesajlar nelerdir? Açıklayınız.

.....

.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

“vahiy - Kelime-i Tevhid - Kelime-i Şehadet - tevhid - İslam - iman - Esmâ-i Hüsnâ”

1. İslam literatüründe Yüce Allah'ın (c.c.) güzel isimleri anlamında kelimesi kullanılır.
2. Hz. Peygamber'i (s.a.v.), vahiy yoluyla Yüce Allah'tan (c.c.) getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmaya..... denir.
3. Yüce Allah'a (c.c.) itaat etmek, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söyleyerek inandıklarını yaşamaya, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermeye denir.
4. “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resulullah (Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed O'nun elçisidir.)” ifadesine denir.
5. Allah'ı (c.c.) zatında, sıfatlarında ve fiillerinde birlemeye, tek ve eşsiz olduğuna inanmaya, ona hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadeti yalnızca onun için yapmaya..... denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi Kur'an-ı Kerim'de geçen din kelimesinin anlamlarından biri değildir?

- A) Ceza
B) Mükâfat
C) Teslimiyet
D) Hâkimiyet
E) Vicdan

2. Aşağıdakilerden hangisi İslam'ın temel iman esaslarından değildir?

- A) Allah'a inanmak
B) Meleklerle inanmak
C) Oruç tutmak
D) Kitaplara inanmak
E) Ahiret gününe inanmak

3. Aşağıdaki kavramlardan hangisi İslam'ın iman esaslarının özelliklerini ifade eden kavramlardan biri olarak değerlendirilemez?

- A) Bölünmezlik
B) Açıklık
C) Kesinlik
D) Değişkenlik
E) Samimiyet

4. İslam inancına göre dinin kaynağı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Vahiy
B) Akıl
C) Duyular
D) Korku
E) Arayış

5. Aşağıdakilerden hangisi İslam dininde imanın geçerli kabul edilmesinin şartlarından değildir?

- A) İmanda şüphe olmamalıdır.
B) İman edilmesi gereken hususların hepsine inanılmalıdır.
C) İmana şirk karıştırılmamalıdır.
D) Kur'an ayetleri ve dinî hükümler alay konusu yapılmamalıdır.
E) İman esasları sırasıyla bilinmelidir.

Ç. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.

1. () Dinin kaynağı vahiydir.
2. () Din, iyiyi kötüden ayırt edebilecek akıl yetisine sahip insanlara hitap eder.
3. () İslam'a göre insandaki din duygusu çevrenin etkisiyle oluşur.
4. () İslam'ın iman esasları sonradan belirlenmiştir.
5. () İslam'a göre bir kişi iman esaslarından birini kabul etmese de kısmen iman etmiş sayılır.

D. Defterinize "İnsan ve Din" konulu bir kompozisyon yazınız.

3. ÜNİTE

İSLAM VE İBADET

Ünitemize Hazırlanalım

1. İbadet, mükellef, salih amel ve ihlas kavramlarının anlamlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. İbadetin amacı ve önemi hakkında bilgiler ediniz.
3. Çevrenizde ibadetlerle ilgili konuşmalarda ne gibi kavramların kullanıldığını belirleyerek bunların anlamlarını sözlüklerden araştırınız.
4. İbadetlerde dikkat edilmesi gereken hususların neler olabileceğini araştırınız.
5. İbadet ve ahlak arasında nasıl bir ilişki olduğu hakkında araştırma yapınız.
6. Bakara suresinin 177. ayetinin anlamını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayette verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. İslam'da İbadet ve Kapsamı

Düşünelim

İbadet kavramı sizde hangi anlamları çağırıyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Arapça bir kelime olan ibadet sözlükte “boyun eğmek, kulluk etmek, itaat etmek, tapmak, tapınmak, saygı göstermek” gibi anlamlara gelir. İbadetin pek çok tanımı yapılmıştır. Türkçede ibadet, daha çok “kulluk etmek ve tapmak” kelimeleriyle ifade edilir. En genel anlamıyla şöyle tanımlanabilir: “İnsanın kulluk vazifesi içinde Yüce Allah’a (c.c.) sevgi, saygı, itaat ve teşekkürünü göstermek ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak için yaptığı davranışlara ibadet” denir. İbadet, insanın, Allah (c.c.) benim Rabb’imdir, beni o yarattı, bana her türlü rızkı o verdi, bütün varlığımı ona borçluyum duygu ve düşüncesi içinde Allah’a (c.c.) olan kulluk görevini yerine getirmesidir. İbadet bir şükür ifadesidir. Şükür, nimetin sahibini unutmamayı içerdiğinden kulun her türlü nimet için yüce yaratıcıya teşekkür etmesidir. İbadet bir zikirdir. Yani kişinin Allah’ı (c.c.) hatırlaması ve anması, devamlı onun gözetiminde olduğunun farkına varmasıdır.

Kur’an-ı Kerim’de ibadet etmenin her ümmete farz kılındığı⁽¹⁾, sadece insana özgü bir özellik olmadığı, evrendeki bütün varlıkların kendi yaratılış özelliklerine göre Yüce Allah’a (c.c.) ibadet ettikleri bildirilir.⁽²⁾

Öğrenelim

İbadet;

- ◆ Yüce Allah’a (c.c.) bağlılığın bir ifadesidir.
- ◆ Yüce Allah’ın (c.c.) iradesine boyun eğmektir.
- ◆ Yüce Allah’a (c.c.) teslim olmak ve her şeyin onun elinde olduğunu bilmektir.
- ◆ Yüce Allah’ın (c.c.) sınırsız hâkimiyetini kabul etmenin bir simgesidir.
- ◆ Yüce Allah’ın (c.c.) emirlerine uyup yasaklarından kaçınmaktır.

İslam dininde ibadet, biri dar diğeri de geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır. Dar anlamda ibadet, Yüce Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılması istenen, yüce yaratıcıya karşı sevgi, saygı ve itaati içeren, yapan kişiye sevap kazandıran belirli davranış biçimleridir. Günlük hayatta ibadet genellikle bu anlamıyla kullanılır. Buna göre ibadet, dinî içerikli belli şekil ve şartlara bağlı davranışlardır. İslam’da namaz, oruç, zekât, hac gibi temel ibadetlerin yanı sıra kurban kesmek, bu kapsamdaki ibadetlerin belli başlı örnekleridir.

Geniş anlamıyla ibadet ise Allah’ın (c.c.) emir ve yasaklarını yerine getirmekle sorumlu olan herkesin Yüce Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle gerçekleştirdiği bütün tutum ve davranışlarıdır. Bu tanıma göre kişinin Yüce Allah’ın (c.c.) rızasına uygun yaptığı her türlü fiil, niyet, düşünüş ve söz geniş anlamda ibadetin kapsamına girer. Bu kapsamda kişinin Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmak amacıyla yaptığı, kişi ve topluma yarar sağlayan her türlü iş, eylem ve davranış ibadettir.

(1) bk. Hac, suresi, 67. ayet.

(2) bk. İsrâ suresi, 44. ayet.

Etkinlik

■ Ne Diyor?

İBADET

Küçük bir tebessüm, içten bir selam,
Dosta hatır soran, bir iki kelam,
Kısaca diyor ki insana İslam;
İhlasla yaptığın her şey ibadet...

Ölümün açtığı derin yarayı,
Kapatmaz... Versen de köşkü sarayı.
Bir evlat kaybeden, bahtı karayı,
Dilin merhemiyile, sarmak ibadet...

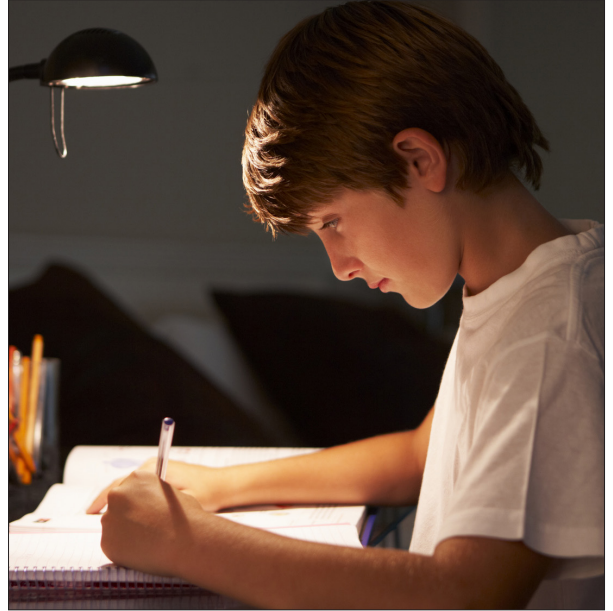
Servet, şöhret, makam, nişan ve unvan;
Hepsi bu dünyada birer imtihan.
Tut ki alkışlarla dolsa da cihan,
Gurur ve kibirden kaçmak ibadet...

Allah aşkı ile dolanlar için;
O yüce makamı bulanlar için;
Namazı, Mi'raç'la kılanlar için;
Âşıktan Mâşûk'a nazdır ibadet...

Cengiz Numanoğlu

(Şuur / Bütün Şiirleri, s. 232-233.)

Şiirde verilmek istenen temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 3.1: Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak ve üretmek için yapılan her davranış ibadet olarak nitelendirilir.

Kur'an ve hadislerde geniş anlamıyla ibadet "salih amel" kavramıyla ifade edilir. Salih amel, Allah (c.c.) rızası için yapılan her türlü yararlı söz, iş ve davranışlardır. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **"İman edip de salih ameller işleyenlere gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır."**⁽³⁾ Bir başka ayette de; **"...Kim de kadın veya erkek, mümin olarak salih bir amel işlerse işte onlar cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir."**⁽⁴⁾ buyrulur.

Bu kapsamda namaz, oruç, zekât, hac gibi İslam'ın temel şartı olan ibadetlerin yanı sıra, ibadet sayılan davranışlardan bazıları Kur'an-ı Kerim ve hadislerle dayalı olarak şu şekilde örneklendirilebilir:

- ◆ Allah'ın verdiği her türlü nimete şükretmek
- ◆ Kavgalı ve küs olan iki kişinin arasını düzeltmek
- ◆ Bineğine binen birine yardım etmek
- ◆ Anne ve babaya saygılı olmak
- ◆ Komşularla iyi geçinmek
- ◆ Affetmek
- ◆ Sabretmek
- ◆ Bir kimseye güzel bir söz söylemek, ona doğruyu göstermek
- ◆ Yolda insanlara zarar veren bir engeli kaldırmak
- ◆ İnsanlara tebessüm etmek
- ◆ Dürüst iş yapmak ve benzeri ahlaki davranışlarda bulunmak
- ◆ Doğayı ve çevreyi korumak
- ◆ Hayvanlara eziyet etmemek
- ◆ Adaletli olmak

Görsel 3.2: Bütün canlılara güzel davranmak salih ameldir.

Etkinlik

Listeleyelim

"Allah'ın sevgi ve hoşnutluğunu kazanmak için yapılan her güzel iş ve davranış ibadettir." tanımından hareketle günlük yaşamınızda yaptığınız hangi iş ve davranışların ibadet sayılabileceği ile ilgili bir liste oluşturunuz. Listeyi arkadaşlarınızla paylaşınız.

(3) Meryem suresi, 96. ayet.

(4) Mü'min suresi, 40. ayet.

2. İslam'da İbadetin Amacı ve Önemi

Düşünelim

Sizce insan niçin ibadet etmelidir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İbadet, kişinin Yüce Allah (c.c.) ile iletişim kurmasını sağlayan, ona yaklaştıran ve onunla buluşturan bilinçli bir eylemdir. Din duygusu gibi kişinin ibadet etme ihtiyacı da fıtrî ve doğaldır. Onun için çağlar boyu insanlık yüce bir varlığa ulaşmanın yollarını aramıştır. Peygamberler insanlara bu konuda yardımcı olmuş, Allah'a (c.c.) ulaşmanın en doğru yolunun ibadet olduğunu yaşayarak ve anlatarak insanlığa rehberlik etmişlerdir. İslam dininde de ibadet dinin önemli bir boyutunu oluşturur.

İslam inancında insana akıl ve irade verip onu bütün canlılar içinde benzersiz, mükemmel bir şekilde yaratan Yüce Allah'tır (c.c.).⁽⁵⁾ Yine o, insanı mükemmel bir şekilde yaratmanın yanı sıra, insanın yaşamını devam ettirebilmesi için birçok nimet var edip hizmetine sunmuştur.⁽⁶⁾ İnsanın kendisini yoktan var edip en güzel şekilde yaratan ve pek çok nimet veren Yüce Allah'a (c.c.) teşekkürlerini sunması bir görevdir. Bu teşekkürün yerine getirilebilmesi için insanın Yüce Allah'a (c.c.) ibadet etmesi gerekir.

Etkinlik

Yorumlayalım

“(O öyle lütufkâr) Allah'tır ki gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı. İzni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. Düzenli seyreden Güneş'i ve Ay'ı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi. O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız...” (İbrahim suresi, 32-34. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri, insanın niçin Allah'a (c.c.) ibadet etmesi gerektiği açısından yorumlayınız.

Görsel 3.3: Verdiği nimetler için Allah'a (c.c.) şükretmeliyiz.

(5) bk. Teğâbun suresi, 3. ayet.

(6) bk. Nahl suresi, 53. ayet.

Kur'an-ı Kerim'de ibadet, daha çok kulluk etmek başta olmak üzere boyun eğmekle birlikte itaat, yaratıcıyı tanımak, tesbih, zikir gibi anlamlarda kullanılır. Kur'an'da inananlardan; **“Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın...”**⁽⁷⁾, **“Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et...”**⁽⁸⁾ ve **“...Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur...”**⁽⁹⁾ gibi pek çok ayette Yüce Allah’a (c.c.) ibadet ve kulluk etmeleri istenir. İbadet etmek hususunda kişinin kibirlilik göstermemesi de vurgulanır.⁽¹⁰⁾ İbadet etmek, Yüce Allah’ın (c.c.) emri ve insanların dinî bir görevidir. Çünkü insanın yaratılış amacı ona inanıp ibadet etmektir. Bununla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: **“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”**⁽¹¹⁾

Hz. Peygamber de (s.a.v.) pek çok hadisinde inanan kişinin ibadet etmekle yükümlü olduğunu bildirir. Muaz b. Cebel (r.a.) ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında geçen şu konuşma bunun güzel bir örneğidir: Hz. Peygamber (s.a.v.), **“Ey Muaz! Allah’ın kulları üzerindeki hakkını ve kulların Allah üzerindeki hakkını bilir misin?”** diye sordu. Muaz, ‘Allah (c.c.) ve Resulü (s.a.v.) daha iyi bilir.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, Allah’a ibadet etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise kendisine ortak koşmayan kimselere azap etmemesidir.”**⁽¹²⁾

Allah’ın (c.c.) kulları üzerindeki hakkı diye tanımlanan ibadet, insanın yaratılış amacını ifade etmektedir. İbadetin Allah’ın (c.c.) kulları üzerindeki hakkı olması, insanın sahip olduğu her şeyi kendisine veren Allah’a (c.c.) şükrederek yaşamasını gerektirir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: **“Hepiniz her gün, her bir eklemi karşılığında bir sadaka (borcu) bulunarak sabahlar. (Kişinin kıldığı) her namaz kendisi için bir sadakadır. (Tuttuğu) her oruç bir sadakadır. (Yaptığı) her hac bir sadakadır. Her tesbih bir sadakadır, her tekbir sadakadır.”**⁽¹³⁾ Dolayısıyla inanan insan, her gecenin sabahında uyanabilmesini sağlayanın Yüce Allah (c.c.) olduğunu unutmamalı, ibadet ederek bu bilincini her zaman korumalıdır.

İbadet eden kişi, Allah’ın (c.c.) emrini yerine getirmiş olur. Onun verdiği nimetlere karşı şükürünü sunmuş arzularını ve sonsuz isteklerini kontrol altına almış olur. Kişi sadece Yüce Allah’a (c.c.) ibadet ederek özgürleşir. Diğer taraftan Yüce Allah’a (c.c.) İbadet etmenin pek çok bireysel ve toplumsal faydası da vardır. Örneğin ibadet, insanı Allah’a (c.c.) yaklaştırır. Allah’a (c.c.) olan inancını pekiştirir. Ona olan sevgisini artırır. Ahlakını güzelleştirir. Kötü duygularını yok eder. Kötü söz, iş ve davranışlardan alıkoyar. Sabrı, diğergamlığı ve sorumluluğu öğretir.

İnsanın hayatta çeşitli sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmış ümitsizliğe düştüğü anlar olabilir. Bu gibi durumlarda insan, Allah’ı (c.c.) kendine daha yakın hisseder. Onun rahmetine ve güvenine sığınarak huzura kavuşur. Kur'an'da bununla ilgili olarak, **“...Bilesiniz ki kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”**⁽¹⁴⁾ buyrulur. Kişinin Yüce Allah’a (c.c.) güvenmesi, kendisine ve çevresine olan güveninin artmasına da katkı sağlar. İbadet, insanlar arasında kaynaşmaya katkıda bulunur. Sosyal yardımlaşmayı teşvik eder. Bunlar, onun mutlu ve huzurlu olmasına yardımcı olur. Yine Allah (c.c.), emirlerine uyup kendisine ibadet

(7) Nisâ suresi, 36. ayet.

(8) Tâ-Hâ suresi, 14. ayet.

(9) Hüd suresi, 50. ayet.

(10) bk. Nisâ suresi, 36, 172. ayetler; A'râf suresi, 207. ayet.

(11) Zâriyât suresi, 56. ayet.

(12) Buhârî, Sahih-i Buhârî, Cihad, 46.

(13) Ebu Davud, Sünen, Tatavvu, 12.

(14) Ra'd suresi, 28. ayet.

eden kişiyi sever. Onun kendisine gösterdiği sevgi ve saygıdan hoşnut olur. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydaları olmakla birlikte bunlar ibadetin amacı değil, sonucudurlar. İbadetlerin amacı, Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak, verdiği nimetler için ona teşekkür etmektir. Ancak Allah (c.c.) rızası için yapılan ibadetler güzel sonuçlar doğurur. Bunlar ibadetlerin sırları ve hikmetleri olarak nitelendirilir. Dolayısıyla ibadet yapan bir kişinin ibadeti yerine getirirken taşıdığı hikmetleri düşünmesi ve anlamaya çalışması ona farklı bir şuur kazandırabilir.

Kur'an'da Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak niyetiyle ibadet edip kulluğun gereğini yerine getirenler cennetle şöyle müjdelenir: **“İşte size vadedilen cennet! Ki o, Allah'a yönelen, emirlerine riayet eden, görmediği hâlde Rahman'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsusdur.”**⁽¹⁵⁾

Görsel 3.4: İbadetler insanlar arasında kaynaşmaya katkıda bulunur.

Etkinlik

Yorumlayalım

- ◆ “İman edip de salih amel işleyenlere gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.” (Secde suresi, 19. ayet.)
- ◆ “...Kim Allah'a inanır ve salih ameller işlerse Allah onun kötülüklerini örter, onu ve benzerlerini içinde ebedi kalacakları, atlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.” (Teğabun suresi, 9. ayet.)
- ◆ “Kim salih bir amel işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabb'in kullara zulmedici değildir.” (Fussilet suresi, 46. ayet.)
- ◆ “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.” (Beyyine suresi, 7. ayet.)

Yukarıdaki ayetleri, ibadetin geniş anlamı çerçevesinde insana kazandırdıkları açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

(15) Kâf suresi, 32-33. ayetler.

3. İslam'da İbadet Yükümlülüğü

Düşünelim

Günlük konuşmalarda farz, vacip, sünnet gibi kavramları nasıl ve niçin kullanırsınız? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

İslam dinine göre ibadetleri yerine getirmekle yükümlü kişiler, akıllı ve ergenlik çağına girmiş olmalıdırlar. Bu özellikleri taşıyan kişiler *mükellef* (yükümlü) olarak adlandırılır. Mükellef olan kimselerin ibadetlerle ilgili bazı temel kavramları bilmeleri gerekir. Bu kavramlar ibadetleri nitelendirmek için kullanılır. Bunlara *ef'al-i mükellefin* (mükellefin fiilleri) denir. Bu kavramlar farz, vacip, sünnet, müstehab, mübah, haram ve mekruhtur. Aşağıda ibadetlerle ilgili bu kavramlar açıklanmıştır.

Farz: Yüce Allah'ın (c.c.) mükelleflere yapılmasını açık ve kesin bir şekilde emrettiği fiillere denir. Namaz, oruç, zekât ve hac farz olan ibadetlerdendir. Yine anne ve babaya iyilik etmek, yoksullara yardımcı olmak gibi davranışlar da farzdır. Farzın yapılması kesin olarak gereklidir. Yapılmasında büyük sevaplar vardır. Özürsüz yere terk edilmesi günahdır ve ahirette cezası vardır. Müslüman, dinin farz kıldığı bütün fiilleri yerine getirmekle sorumludur. Farzı inkâr eden kişi İslam'dan çıkar.

Farzlar ikiye ayrılır. Bunlar "farz-ı ayn" ve "farz-ı kifâye"dir. Farz-ı ayn, mükellef olan her Müslümanın kendisinin yerine getirmesi gereken farzlardır. Örneğin günde beş vakit namaz kılmak ve ramazan orucunu tutmak farz-ı ayndır. Farz-ı kifâye ise bir kısım Müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden sorumluluğun kalktığı farzlardır. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek, cenaze namazı kılmak gibi ibadetler farz-ı kifâyedir. Bir toplumda Farz-ı kifâye görevi yerine getirilmezse herkes sorumlu olur.

Görsel 3.5: Cenaze namazı kılmak farz-ı kifâye ibadetlerdendir.

Vacip: Yüce Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından mükelleflerden yapılması istenen ancak dayanağı farz kadar kesin olmayan fiillere vacip denir. Örneğin fıtır sadakası vermek, Kurban Bayramı'nda kurban kesmek, vitir ve bayram namazlarını kılmak vaciptir. Zikredilen örneklerin vacip olmasının sebebi, bunların beş vakit namaz gibi kesin bir dayanağının olmamasıdır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'deki; **“Rabb'in için namaz kıl, kurban kes.”**⁽¹⁶⁾ ayetinde bayram namazı kılma ve kurban kesme emri Hz. Peygamber (s.a.v.) içindir. Bunlar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) farz iken bütün Müslümanları kapsayıp kapsamadığı ise kesin değildir. Bazı âlimler bu emrin diğer Müslümanları da kapsadığı görüşündedirler. Ancak ayetin yoruma müsait olması sebebiyle farz derecesinde de değildir. İşte bu gibi emir ve hükümleri ifade etmek için vacip kavramı kullanılır. Vacip uygulama açısından farz gibidir, terk edilmelidir. Vacip bir emri yerine getirmeyen kişi de günah işlemiş olur ve ahirette cezasını görür.

Sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) farz ve vacipler dışında yaptığı, kesin ve bağlayıcı olmayan ancak yapılmasını tavsiye ettiği ibadet, söz ve davranışlardır. Örneğin teravih namazı kılmak, dişleri fırçalamak sünnettir.

Sünnet, “müekked” ve “gayri müekked” olmak üzere ikiye ayrılır. Müekked sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) devamlı yaptığı ancak çok az terk ettiği farz ve vacibin dışındaki fiillerdir. Örneğin abdest alırken ağza su vermek, sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetlerini kılmak ve cemaatle namaz kılmak müekked sünnetlerdendir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Gayrimüekked sünnet ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bazen yapılıp bazen yapılmayan iş, davranış ve ibadetlerdir.⁽¹⁷⁾ Örneğin ikindi ve yatsı namazının ilk sünnetini kılmak, güzel koku sürünmek ve cuma namazına erken gitmek gayrimüekked sünnetlerdendir. Bu gruba giren sünneti yapan kişi de sevap kazanır.

Mendup: Yapılması dinen güzel olan şey anlamına gelen mendup, yapılması öğütlenip övülen fakat yapılmamasında da bir sakınca olmayan eylem ve davranışlara denir. Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazen yapılıp bazen de terk ettiği fiillerdir. Menduba, “müstehap” veya “gayri müekked sünnet” de denir. Farz, vacip ve müekked sünnetin dışında kalan namazlar, tutulan oruçlar, verilen sadakalar menduptur. İslam dininde mendup sayılan ibadet ve davranışlar ahlaki güzelleştirmeye ve geliştirmeye yardımcı davranışlar olarak değerlendirilir. Gece namazı (teheccüt) ve kuşluk namazı kılmak, camiye ilk girildiğinde kılınan namaz, misafire ikramda bulunmak vb. mendup sayılan ibadetlerdendir. Mendup fiillerin yapılması sevaptır. Terk edilmesinde herhangi bir kınanma veya günah yoktur.

Mübah: Mübah, Yüce Allah'ın (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mükellefi yapılıp yapılmamakta serbest bıraktığı fiillere denir. Örneğin gezmek dolaşmak mübahdır. Ancak bu tür fiillerin kişinin esas sorumluluklarını yerine getirmesine engel olmamasına da dikkat etmek gerekir. Örneğin yenilmesi caiz olan yiyeceklerden istenilen yenilebilir. Ancak israfa kaçmak uygun değildir. Mübah fiillerin yapılıp yapılmamasında sevap veya günah yoktur.

Haram: Haram, Yüce Allah'ın (c.c.) yapılmamasını kesin olarak emrettiği söz, fiil ve davranışlardır. Bir fiilin haram niteliğinde olabilmesi için ayet veya sahih hadislerle yasaklanmış olması gerekir. Başkasının malını haksız yere yemek, adam öldürmek ve yalan söylemek haram olan fiillerdendir. Haramı yapmayan mükâfat kazanır, yapan ise günahkâr olur. Haramı inkâr eden kişi ise dinin sınırları dışına çıkar.

Haram, doğrudan haram ve dolaylı haram olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan haram, Yüce Allah'ın (c.c.) kendisindeki bir kötülük sebebiyle baştan itibaren ve temelden haram kıldığı fiildir. Zina, hırsızlık, adam öldürmek doğrudan haramdır. Dolaylı haram ise aslında meşru olduğu hâlde haram kılınmasını

(16) Kevser suresi, 2. ayet.

(17) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 334.

gerektiren bir durum sebebiyle haram kılınan fiillere denir. Cuma namazı vaktinde alışveriş yapmak, başkasının malını izinsiz almak bu tür harama örnektir.

Haramın zıddı helaldir. Helal, hakkında yasak ve kısıtlama bulunmayan, dinen izin verilmiş fiillere denir.

Mekruh: Mekruh, Yüce Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir şekilde istediği fiillerdir.

Mekruh, "tahrimen mekruh" ve "tenzihen mekruh" olarak ikiye ayrılır. Tahrimen mekruh, Yüce Allah'ın (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapılmamasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği ancak kesin olmayan delile dayanan fiillerdir. "Buna harama yakın mekruh" da denir. İki kişi arasında yapılan bir anlaşmayı bozmak üzere yeni bir fiyat teklif etmek, Ramazan Bayramı'nın birinci ve Kurban Bayramı'nın ilk dört günü oruç tutmak, başkasının evlenme teklifinde bulunduğu birine evlenme teklifinde bulunmak tahrimen mekruha örnektir. Tahrimen mekruhun işlenmesi cezayı gerektirir. Tenzihen mekruh ise Yüce Allah'ın (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kesin ve bağlayıcı olmayan bir şekilde yasakladığı fiillerdir. Buna helale yakın mekruh da denir. Namaz için camiye giden birisinin soğan ve sarımsak yemesi tenzihen mekruha örnektir. Bu mekruhu işlemek cezayı gerektirmez.

Sonuç olarak ibadetlerle yükümlü olan kişilere mükellef denir. Mükellef olmak için belirlenen yaş ve özellikleri taşıyan kişilerin yapıp ettikleri her fiile dinin verdiği bir nitelik veya yargı vardır. Mükellefin yaptığı davranış, bir emri yerine getirme şeklinde ise buna farz veya vacip; bir yasağı çiğneme şeklinde ise haram veya mekruh denir. Mükellef bazı fiilleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlü veya fiili açıklamalarını dikkate alarak yapıyorsa bunlara sünnet denir. Mükellefin yaptığı davranışla ilgili dinin bağlayıcı bir hükmü yoksa bu tür fiillere mübah denir. Mükellefin yaptığı davranışın yapılması yapılmamasından daha iyi ise buna da mendup denir.

Etkinlik

Kavram Haritası Oluşturuyoruz

İbadetlerle ilgili kavramları gösteren bir kavram haritası oluşturunuz. Kavram haritası üzerinde arkadaşlarınızla konuşunuz.

Görsel 3.6: İslam'a göre çalışıp helal kazanç elde etmek ibadet olarak değerlendirilir.

4. İslam'da İbadetlerin Temel İlkeleri

Düşünelim

Sizce ibadetlerde dikkat edilmesi gereken özellikler nelerdir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam'da bir davranışın ibadet olabilmesi için ibadet etmekle yükümlü olan kişi tarafından yerine getirilmesi gereken ve ibadetlere temel oluşturan bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkeler, yapılan ibadetin Allah (c.c.) katında bir değer kazanmasını sağlayan prensiplerdir. Bunların sayıları farklılaşmakla birlikte en genel anlamda niyet, ihlas, Kur'an ve sünnete uygunluk olarak sınıflandırılabilir. İbadet etmekle sorumlu bir kişinin ibadetlerinde bu temel ilkeleri gözetmesi önemlidir.

4.1. Niyet

Düşünelim

“Niyet hayır, akıbet hayır.” atasözüyle verilmek istenen temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Niyet kelime olarak “azmetmek, kastetmek, yönelmek, kesin irade ve istek” gibi anlamlara gelir. Dinî bir terim olarak ise “kalbin bir şeyi bilmesi, bir şeye karar verip o işin niçin yapıldığının farkında olması”⁽¹⁸⁾ demektir. İslam'da yapılan bir davranışa, eyleme, söz ve düşünceye ibadet niteliği kazandıran en temel ilke niyettir. Niyet, davranışı sıradan olmaktan çıkarıp ona dinî bir nitelik kazandırır. İslam dininde yapılan bütün ibadetlerin hükmü ve değeri niyete göre belirlenir. Dolayısıyla niyet olmadan kılınan namazın, tutulan orucun ve verilen zekâtın değeri yoktur.

Niyetin temelinde iman vardır. Ancak Yüce Allah'a iman eden bir kişi ona ibadet etmeye yönelir. İman olmadan hiçbir amelin Allah (c.c.) katında değeri yoktur ve yapılan davranış ibadet değeri kazanmaz. Kur'an'daki; “...Kim (İslami hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır.”⁽¹⁹⁾ ayeti buna işaret eder.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşanan şu olay, bir söz, fiil ve davranışın ibadet değeri kazanmasında niyetin ne kadar önemli olduğu açısından önemlidir: Müslümanların Medine'ye hicreti esnasında Mekke'de bulunan bir kişi, hicret edenler arasında bulunan Ümmü Kays adlı bir kadınla evlenmek ister ve ona evlilik teklif eder. Ancak kadın, adama kendisiyle birlikte Medine'ye hicret ettiği takdirde evleneceğini söyler. Kadının bu şartını kabul eden adam, Medine'ye hicret eder ve kadınla evlenir. Bu olay Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlatılınca şöyle buyurur: “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resulüne ise onun hicreti Allah ve Resulünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyaya veya nikâhlanacağı bir kadına ise onun hicreti de o

Görsel 3.7: Namaz kılmaya başlarken niyet edilir ve tekbir getirilir.

(18) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 284.

(19) Mâide suresi, 5. ayet.

hicret ettiği şeydir.⁽²⁰⁾ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi de niyetin ibadetlerdeki önemine işaret eder: **"İzzet ve Celal sahibi Allah şöyle buyurmuştur: Kulum iyi bir iş yapmayı içinden geçirir de yapmazsa ona bir iyilik (sevap) yazarım. Ama onu yaparsa on kattan yedi yüz kata kadar iyilik (sevap) yazarım."**⁽²¹⁾ Bu hadise göre de asıl olan niyettir ve ibadetler gibi yapılan her iş niyete göre değerlendirilir.⁽²²⁾

Niyet istekliliği de içerir. Çünkü niyet etmek Yüce Allah'a (c.c.) ibadet etmeye karar vermek, bunun için yönelmek ve kesin irade koymaktır. İnanıp ibadet etmeyi kişinin tercihine bırakan İslam dini, ibadetlerin istekle yapılması gerektiğini de bir ilke olarak belirlemiştir. Örneğin Kur'an'da; **"Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen onların Allah ve resulünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka bir şey değildir."**⁽²³⁾ ayetinde ibadetlerin istekle yapılmasının önemi ve gereği vurgulanır. Zorla yapılan ibadet Allah (c.c.) katında makbul değildir. Bu nedenle yapılan bütün ibadetler isteyerek ve gönülden yapılmalıdır. Aksi takdirde ibadet olarak değer kazanmaz. Niyet, ibadetin istekle yapıldığının göstergesidir.

4.2. İhlas

Düşünelim

"İhlas ile iş yapmak." deyimi sizde hangi anlamları çağırıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

İhlas, "samimi olmak, içtenlik, doğruluk, temizlik, saflık" gibi anlamlara gelir ve ibadetlerdeki olmazsa olmaz ilkelere aittir. İhlas, yapılan ibadetin samimiyetle, gönülden inanarak, dünyaya ait bir menfaat beklemeden sırf Allah (c.c.) için yapılmasını ifade eder. İbadet, bütün evreni yaratan, varlıkları yaşatan Allah'a (c.c.) inanmanın bir göstergesi ise o zaman bunun gelişigüzel değil, samimiyetle yapılması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de; **"...Allah'a, Allah için dindar ve ihlaslı olarak dua edin!"**⁽²⁴⁾, **"Rabb'inin adını an ve bütün benliğine ona yönel."**⁽²⁵⁾ ve **"De ki: Bana, dini Allah'a halis kılarak ona kulluk etmem emrolundu."**⁽²⁶⁾ gibi ayetlerde ihlasın gerekliliği buyrulur. İbadetlerin samimiyetle, huşu ile sadece Allah (c.c.) için yapılması istenir.

Kişinin samimiyetten uzak, Allah'ın (c.c.) huzurunda olduğunu unutarak ibadet etmesi, ibadetin anlamı ile bağdaşmaz. Kur'an'da ibadetlerini içtenlikle yapan müminler övülerek bu bilinçle ibadet edenlerin kurtuluşa ereceği bildirilir. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulur: **"Müminler gerçekten kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında derin saygı içindedirler."**⁽²⁷⁾ Hz. Peygamber de (s.a.v.) ibadetlerin samimiyetle yapılması gerektiğinin önemini ve değerini pek çok hadisinde vurgular. O, bu konuda şöyle buyrulur: **"Sizden biriniz Allah'a kulluktaki samimiyetini güzelleştirirse yaptığı her iyilik, onun için on katından yedi yüz katına kadar çoğaltılarak yazılır..."**⁽²⁸⁾ Bir başka hadisinde de içtenlikle yapılmayan ibadetlerin içi boş davranışlardan ibaret olduğunu hatırlatır ve amellerin niyet ve samimiliğine göre değer kazandığını bildirir.⁽²⁹⁾ Çünkü içtenlikten uzak, Allah'ın (c.c.) huzurunda bulunduğu unutulmuş yapılan bir ibadet, ibadetin anlamı ve değeri ile çelişir.

(20) Buhari, Sahih-i Buhari, Bed'ü'l-Vahy, 1.

(21) Müslim, Sahih-i Müslim, İman, 204.

(22) Müslim, Sahih-i Müslim, İmâre, 155.

(23) Tevbe suresi, 54. ayet.

(24) Mü'min suresi, 14. ayet.

(25) Müzzemmil suresi, 8. ayet.

(26) Zümer suresi, 11. ayet.

(27) Mü'minün suresi, 1-2. ayetler.

(28) Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 16.

(29) bk. Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 41.

Etkinlik

Mesaj Nedir?

“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harca-
yan kimse gibi başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın.
Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki sağanak bir yağ-
mur isabet etmiş de onu çıplak, pürüzsüz kaya hâline getirivermiştir. Bunlar kazandıkların-
dan hiçbir şeye sahip olamazlar...” (Bakara suresi, 264. ayet.)

Yukarıdaki ayette verilen temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Kişinin yaptığı ibadetlerdeki ihlasının en önemli göstergelerinde biri de ibadetin gösterişten uzak olmasıdır. İbadet, sadece Allah’ın (c.c.) sevgisini kazanmak ve ona yakınlaşmak için yapılır. Allah’tan başkasına ibadet edilmez. Çünkü insanı yaratıp eşsiz nimetlerle donatan Yüce Allah’tır (c.c.). O, ibadet edilmeye layık tek yaratıcıdır. İslam dininin en temel iman esası olan tevhid inancı, yaratıcı olarak Yüce Allah’ı (c.c.) kabul etmeyi, tanımayı ve sadece ona ibadet etmeyi gerektirir.

Kur’an-ı Kerim’de; “**(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden yardım umarız.**”⁽³⁰⁾ ayetinde buyrulduğu üzere aracısız olarak ibadet edilecek tek varlık Yüce Allah’tır (c.c.). Bu özelliğinden dolayı da insanların beğenisini kazanmak ve insanlar arasında makam ve mevki elde etmek amacıyla yapılan ibadetlerin Allah (c.c.) katında bir değeri olamaz. Çünkü gösteriş için ibadet yapan kimse, yaptığı ibadetinde samimi değildir. Bu konuda Kur’an’da şöyle buyrulur: “**Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mâni olurlar.**”⁽³¹⁾ Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’de ibadetlerinde ihlas ve samimiyetten uzak bir şekilde gösteriş yapanlar iki yüzlülükle nitelendirilir: “**...Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.**”⁽³²⁾

Görsel 3.5: İbadetlere değer kazandıran niyet ve samimiyettir.

Sonuç olarak ibadetler sırf başkaları namaz kılıyor, hacca gidiyor, iyilik yapıyor, başkalarına yardım ediyor diye bilinsin ve konuşulsun diye yapılmaz. Bu, ihlas ve samimiyetten uzak, iki yüzlü bir tutum ve davranıştır. İbadetin amacı ve anlamıyla uyumsuz.

Etkinlik

Konuşalım

Toplum içinde gösteriş yapan insanlar niçin eleştirilirler? Arkadaşlarınızla bu konu üzerinde konuşunuz.

(30) Fâtiha suresi, 5. ayet.

(31) Mâûn suresi, 4-7. ayetler.

(32) Nisâ suresi 142. ayet.

4.3. Kur'an ve Sünnete Uygunluk

Düşünelim

İbadetin Kur'an ve sünnete uygun olması ne demektir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen söz, fiil ve onayların (takrirlerin) başkaları tarafından rivayet edilen sözlü ifadelerine *hadis* denir. Sünnet ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliği döneminde toplumu yönlendirmede Kur'an başta olmak üzere esas aldığı ilkeler bütünüdür. Sünnetin oluşturduğu bir hayatı anlamlandırmadır. Daha açık bir tanımla, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnek teşkil eden davranışlarına *sünnet* denir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olmasından dolayı tebliğden sonraki en önemli görevlerinden biri kendisine vahyedilen Kur'an'ı açıklama ve öğretme görevidir. Kur'an-ı Kerim'deki; "...**İnsanlara kendilerine indirilene açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.**"⁽³³⁾ ve "**Size bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın... diye indirdik.**"⁽³⁴⁾ gibi ayetler Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Kur'an'ı insanlara açıklama görevinin verildiğini bildirir. Yine "**(Resulüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin...**"⁽³⁵⁾ ayetiyle de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açıklamalarına uyulması gerektiği buyrulur. Bu nedenle sünnet, Kur'an'dan sonra İslam dininin ikinci temel kaynağıdır ve dinin anlaşılmasında sünnetin önemli bir yeri vardır. Sünnet, Kur'an'ın yaşanmış bir açıklaması, İslam'ın pratik ve örnek bir uygulamasıdır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnekliğinin en açık şekilde görüldüğü alanlardan biri de ibadetlerdir. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de ibadetlerin nasıl ve ne şekilde yapılacağından çok, genellikle mahiyeti vurgulanır. İbadetlerin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve fiillerinden öğrenilmektedir. Örneğin Kur'an'daki; "**Namazı dosdoğru kılın...**"⁽³⁶⁾ gibi Müslümanlara namaz kılınmalarını emreden ayetlerde namazın nasıl kılınacağı ile ilgili ayrıntılar yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.); "**Namazı benden gördüğünüz gibi kılınız.**"⁽³⁷⁾ buyurarak namazın nasıl kılınması gerektiğini fiili olarak göstermiş ve öğretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine dışından gelerek beş vakit namazın kılınma zamanlarını soran bir sahabiye, bir müddet kendileri ile birlikte kalmasını söylemiştir. Kaldığı günlerde, bir gün beş vakit namazın her birini vakitleri girer girmez, ertesi gün de bütün namazları vakti çıkmadan az önce kıldıktan sonra soru sahibini yanına çağırıp; "**İşte her bir namazı bu vakitler arasında kılarsın.**"⁽³⁸⁾ buyurmuştur.

Kur'an'da zekât ibadeti de birçok ayette sadece "...**zekâtı verin...**"⁽³⁹⁾ buyrulularak farz kılınmıştır. Ancak hangi maldan ne kadar ve kimlere zekât verileceği, kimlerin vereceği Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarıyla yani sünnetiyle açıklanmıştır. Hac konusunda da durum aynıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde; "**Hac Arafat'tan ibarettir.**"⁽⁴⁰⁾ buyuruyor. Arafat'ta vakfeye durmak hacın en büyük rükünüdür. Oysa Arafat'ta vakfe yapmaya, Kur'an-ı Kerim'de sadece hac ibadetinin farz olmayan bir şartı zikredilirken yer verilmiştir. Kur'an'da konu ile ilgili olarak "**...Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın**

(33) Nahl suresi, 44. ayet.

(34) Nahl suresi, 64. ayet.

(35) Âl-i İmrân suresi, 31. ayet.

(36) Bakara suresi, 110. ayet.

(37) Buhari, Sahih-i Buhari, Ezan, 18.

(38) Buhari, Sahih-i Buhari, Mevâkit, 1.

(39) Bakara suresi, 110. ayet.

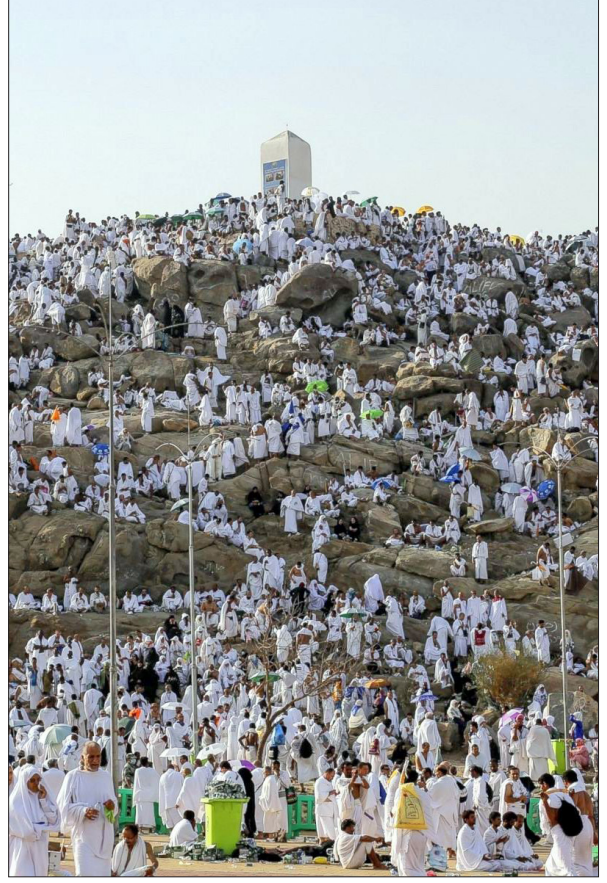
(40) Ebu Davud, Sünen, Menâsik, 57.

ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da⁽⁴¹⁾ Allah'ı zikredin...⁽⁴²⁾ buyrulmaktadır. Burada Arafat'tan haccın bir esası olarak değil, sadece bir mekân olarak söz edilir. Dolayısıyla haccın en büyük şartı olan Arafat'ta vakfe sünnetle belirlenmiştir. Sünnet Kur'an'da namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin ayrıntılarını açıklamanın yanı sıra Kur'an'da bulunmayan hususlara da açıklık getirmiştir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de ehli eşeklerle yırtıcı kuşların etinin yenmesini haram kılan herhangi bir ayet yoktur. Ancak bunların etinin yenmesi sünnetle yasaklanmıştır.⁽⁴³⁾

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir ibadeti farz kılma yetkisi sadece Yüce Allah'a (c.c.) aittir. Sünnet ise bunların nasıl ve ne şekilde yapılacağını gösterir. Belli zamana, şekil ve kurallara bağlı ibadetler, İslam dininin değişime açık olmayan sahasını oluşturur. Bu ibadetler Kur'an-ı Kerim'in emrettiği, Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) sünnetiyle şekil ve sınırlarını çizdiği biçimde yerine getirilmelidir. Zaman ve şartların değişmesi hiç kimseye ibadetlerin şeklini, biçimini, mahiyetini değiştirme yetkisi vermez. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenen biçim, şekil ve mahiyet ibadetlerde birliği, düzeni ve yapılabirliği sağlamaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde, Kur'an'da da ilkesel olarak yer alan bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkelere dikkat etmek ibadetin dindeki yeri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uygunluk açısından önemlidir. Bunlardan biri ibadetlerde denge yani *itidal ilkesi* dir. İbadetlerde maddi ve ruhi hayat arasındaki dengeyi korumak ve aşırılıktan kaçınmak esastır. Buna göre din ve dünya arasında bir denge vardır.⁽⁴⁴⁾ Hz. Peygamber'in (s.a.v.); **“Dinde aşırılıktan sakınınız. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helak oldular.”**⁽⁴⁵⁾ ve **“Ey insanlar! Size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz.”**⁽⁴⁶⁾ gibi hadislerinde bu dengeye vurgu yapılı.

Bir Müslümanın yerine getirmek zorunda olduğu farz veya vacip ibadetlerin zamanı, miktarı ve yapılaş biçimi belirlidir. Bunun dışındakiler ise nafil olarak adlandırılır. Müslüman bir kişi bu ibadetleri imkân ve gücüne göre dilediği kadar yapabilir. Yerine getirdiği oranda da Allah'a (c.c.) yakın olur. Hz. Peygamber (s.a.v.), daha fazla ibadet yapma niyeti ve isteğiyle kişinin bedenine aşırı bir şekilde yüklenerek eziyet etmesine, yemek, içmek, uyumak, evlenmek gibi tabii ihtiyaçlarını terk etmesine izin vermemiştir.

Görsel 3.9: Yaptığımız ibadetlerin Kur'an ve sünnete uygun olmasına dikkat etmeliyiz.

(41) Meş'ar-i Haram, Müzdelife'de bir yerdir.

(42) Bakara suresi, 198. ayet.

(43) bk. Müslim, Sahih-i Müslim, Et'ime, 51.

(44) bk. Bakara suresi, 200-202. ayetler; İsrâ suresi, 18. ayet; Kasas suresi, 177. ayet.

(45) İbn Mace, Sünen, Menâsik, 63.

(46) İbn Mace, Sünen, Zühd, 28.

Şu olay, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ibadetlerde aşırılıktan kaçınma konusundaki yaklaşımını gösteren güzel bir örnektir: Üç kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ibadet hayatını ve günlük yaşayışını öğrenmek için hanımı Hz. Aişe'ye (r.a.) gelir. Bu üç kişi, Hz. Aişe'den (r.a.) onun günlük yaşayış ve ibadetini öğrenince kendi yaptıkları ibadetleri az görerek 'Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geçmiş ve gelecek günahları affolunduğu hâlde bizim yaptıklarımız onun yaptıklarının yanında bir hiçtir.' düşüncesiyle kendi aralarında bazı kararlar alırlar. Biri, geceyi tamamen namaz kılarak geçireceğini, bir diğeri gündüzleri devamlı oruç tutacağını, üçüncüsü de evlenmeyip kadınlardan uzak duracağını söyler. Onların bu durumları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aktarılınca o, bu duruma kızar ve şöyle buyurur: **"Andolsun ki içinizde Allah'tan en çok sakınıp çekinen ve en çok korkan benim. (Durum) böyleyken bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gecenin bir kısmında namaz kılıyor, bir kısmında uyuyorum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."**(47)

Sünnete uygunluk açısından bir diğer ilke de *kolaylık ve güç yetirebilirliktir*. İslam, kolaylık dinidir. Yüce Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de insana gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyeceğini ve güç yetiremeyeceği şeylerden de onu sorumlu tutmayacağını şöyle buyurur: **"...Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez..."**(48) Çünkü ibadetlerin farz kılınışın amacı, insanlara zorluk ve sıkıntı vermek değil, onları maddeten ve manen temizlemek, arındırmak, Yüce Allah'a (c.c.) yaklaştırmaktır.(49)

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pek çok söz ve uygulamasında da ibadetlerdeki kolaylık ilkesini görmek mümkündür. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen bir kişi 'Ey Allah'ın Resülü filanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki sabah namazına gitmekten âdeta geri kalıyorum.' diye yakındı. Bu olay üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) minbere çıkarak şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Herhangi biriniz namaz kıldıracak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, acil işi olanlar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın"**(50)

Hz. Peygamber (s.a.v.), inananlara zorluk ve sıkıntı olmaması için bazı ameller farz olur düşüncesiyle o tür ameller konusunda da kolaylık ilkesini benimser. Örneğin, yatsı namazının geciktirilmesiyle ilgili olarak; **"Ümmetime meşakkat vermeyeceğimi bilseydim yatsı namazını gecenin son üçte birine kadar tehir ederdim."**(51) ve yine aynı kaygıdan dolayı misvak konusunda **"Ümmetime meşakkat olmasaydı her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."**(52) buyurur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) haccın farz oluşunu açıklayınca bir adam: 'Her sene mi ey Allah'ın Resülü!' diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun bu sorusuna cevap vermedi. Adam sorusunu üç defa tekrarlayınca Hz. Peygamber (s.a.v.): **"Evet desem üzerinize farz olur, yapamazsınız. Benim sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni serbest bırakınız..."**(53) buyurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nakledilen bu hadis ve uygulamalarının yanında; **"Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, aksine öğretmen ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi."**(54) ve **"Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nef-**

(47) Müslim, Sahih-i Müslim, Nikâh, 5.

(48) Bakara suresi, 185. ayet.

(49) bk. Mâide suresi, 6. ayet; Hac suresi, 77-78. ayetler.

(50) Müslim, Sahih-i Müslim, Salat, 182; Buhari, Sahih-i Buhari, Ezan, 62.

(51) Tirmizi, Sünen, Taharet, 18.

(52) Buhari, Sahih-i Buhari, Cuma, 8.

(53) Müslim, Sahih-i Müslim, Hac, 412.

(54) Müslim, Sahih-i Müslim, Talak, 29.

ret ettirmeyiniz.”⁽⁵⁵⁾ gibi hadisleri de hiçbir yoruma ihtiyaç duyulmaksızın açık olarak gösteriyor ki ibadetlerde esas olan zorlaştırmak değil, kolaylaştırmak ve ibadetleri sevdirmektir. Sünnete uygun olan budur.

İbadetlerde *devamlılık* da esastır. Kişi kulluk mertebesinde ne kadar yükselirse yükselsin ibadet yükümlülüğü bitmez. İnanan kişinin ibadet yükümlülüğü ölünceye kadar devam eder. Kur’an’da şöyle buyrulur: “**Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabb’ine ibadet et!**”⁽⁵⁶⁾ Hz. Peygamberin de (s.a.v.) Müslümanın ibadet hayatını kesintiye uğratmaması konusunda uyarıları vardır. Bir hadisinde şöyle buyurur: “**Amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır.**”⁽⁵⁷⁾ Dolayısıyla ibadetlerin en faziletli devamlı olarak yapılan ibadettir.

Görsel 3.10: İslam dininde Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapılan tüm güzel işler ibadet olarak nitelendirilir.

Tarihsel süreç içinde bazen iyi niyet bazen de farklı sebeplerle Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra ortaya çıkan, dinî bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar anlamına gelen *bidatler* ortaya çıkmıştır. Elbette Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra onun döneminde olmayan pek çok şey ortaya çıkmıştır. Müslümanlar da bunları alıp kullanmışlardır. Buradaki ölçü, Kur’an ve sünnetin ruhuna uygun olup olmadığıdır. Bu türden bidatlerin belki en fazla görüldüğü alanlardan biri ibadetlerdir. Hiçbir kişinin ve kurumun iyi niyetle de olsa Kur’an ve sünnette olmayan veya bunlara uygun düşmeyen bir ibadeti koyma yetkisi yoktur. Belirtildiği üzere farz ve vacipler dışında kalan ibadetlere nafil denir. Bunlar da sünnetle belirlenmiştir. Nafil ibadetleri kişi gücüne göre dilediği kadar yapabilir. Ancak özellikle önemli gün ve geceler, kutsal mekânlar vb. gerekçelerle Kur’an ve sünnete uygun olmayan bidat ibadetler konulmaya çalışılmıştır. Bu tür söz ve uygulamalara itibar etmemek gerekir. Böyle bir davranış Kur’an ve sünnete aykırıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurur: “**Sözün en hayırlısı Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim’dir. Yolun en hayırlısı Hz. Muhammed’in yoludur. Kitap ve sünnete aykırı olarak sonradan çıkarılan her bidat sapıklıktır.**”⁽⁵⁸⁾

Sonuç olarak ibadetlerin Allah (c.c.) katında değer kazanabilmesi için her Müslümanın ibadetlerle ilgili temel ilkelere dikkat etmesi gerekmektedir.

Etkinlik

Düşünelim

İbadetlerde sonradan ortaya konulan bidatlerle ilgili neler biliyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

(55) Buhari, Sahih-i Buhari, İlim, 11.

(56) Hicr suresi, 99. ayet.

(57) Buhari, Sahih-i Buhari, İman, 32.

(58) Nesai, Sünen, İtisam, 41.

5. İslam'da İbadet Ahlak İlişkisi

Düşünelim

Sizce ahlak ve ibadet arasında nasıl bir ilişki vardır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Ahlak, en genel anlamıyla bir amaca yönelerek ve isteyerek iyi davranışlarda bulunmak, kötü davranışlardan sakınmaktır. Ahlak, hemen her dinin en önemli konusudur. Dinler, inananlarına belli davranışları kazandırmayı ister. İslam dini de güzel ahlaka büyük önem verir. Kur'an'da, insan Allah'a (c.c.) inanmaya ve saygı duymaya çağrılır. Daha sonra ondan diğer insanlara karşı ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesi istenir. Kur'an'da iman ile salih amelin yani güzel ve yararlı davranışların bir arada zikredilmesinin sebebi de budur. Hatta Kur'an'da, insanın kendisine ve diğer varlıklara karşı ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesi, aynı zamanda Allah'a (c.c.) karşı sorumluluklarını da yerine getirmesi olarak kabul edilir. Yine Kur'an'da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) güzel ahlak sahibi olduğu belirtilir⁽⁵⁹⁾ ve insanların onun ahlaki yaşayışını örnek almaları öğütlenir.⁽⁶⁰⁾ Hz. Peygamber de (s.a.v.); **“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”**⁽⁶¹⁾ buyurmaktadır.

İslam dininde kişinin hem ferdi hem de toplumsal ahlaki tutum ve davranışlara ulaşması ile ibadetler arasında önemli bir ilişki vardır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde ibadetler ile ahlaki değerlerin birlikte zikredilmesi bu ilişkinin göstergesidir. Bunun sebebi, ibadetlerin ahlaki olgunluğa vesile olması ve değer üretmesindeki katkısıdır. Kur'an-ı Kerim'deki bir ayette iman esaslarına tam anlamıyla inanmak, namaz, zekât gibi temel ibadetleri eksiksiz yerine getirmek zikredilmiştir. Sonra toplumun muhtaç kesimlerine sevdiği maldan ikram etmek, sözünde durmak, sabretmek gibi ahlaki erdemlere sahip olmak gerçek iyilik olarak gösterilmiştir.⁽⁶²⁾ Bunun sebebi, ayetten de anlaşılacağı üzere iman ve ibadetin güzel ahlak olarak hayata yansımalarının emredilmesinden dolayıdır. Onun için ayette ancak bunu başarabilenlerin muttaki olabileceği bildirilir.

Görsel 3.11: Yaptığımız iyi işler bizim güzel ahlaki olgunluğa ulaşmamıza ve Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmamıza vesile olur.

(59) bk. Kalem suresi, 4. ayet.

(60) bk. Ahzâb suresi, 21. ayet.

(61) Müslim, Sahih-i Müslim, Müsafirin, 201.

(62) bk. Bakara suresi, 177. ayet.

Kur'an-ı Kerim'deki bir başka ayette de insanın çok hırslı ve sabırsız olduğu, başına bir bela geldiğinde hemen feryat ettiği bildirilir. İyiliklere ulaşım nimet ve lütuflarla karşılaştığında da cimrileştiği belirtildikten sonra ancak namazlarını güzelce kılanların böyle davranmayacağı belirtilir.⁽⁶³⁾ Bu ayetten anlaşılacaktır ki namaz, insanın ahlaki erdemler kazanmasına vesile olmakta, ona değer katmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'deki; **“(Resulüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazını kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar...”**⁽⁶⁴⁾, **“Ey iman edenler! Oruç, sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı...”**⁽⁶⁵⁾ ve **“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiye eremezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”**⁽⁶⁶⁾ gibi ayetler ibadet ile güzel ahlak arasındaki ilişkiyi gösterir.

Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) pek çok hadisinde ibadet ile güzel ahlak arasındaki ilişkiyi açıkça görmek mümkündür. Örneğin Peygamberimiz (s.a.v.) 'Cehennemden kurtaracak ve cenneti kazandıracak bir şey öğrenmek istiyorum.' diyen bir sahabeye şu cevabı verir: **“Allah’a şirk koşmadan ibadet etmeye devam et, farz namazı kıl, farz olan zekâtı ver, ramazan orucunu tut, insanların sana davranmasını istediğin şekilde onlara davran, insanların sana davranmasını istemediğin şekilde onlara davranmayı terk et!”**⁽⁶⁷⁾ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namaz, zekât ve oruç ibadetinden sonra öğüt isteyen kişiye insanlarla ilişkilerinde iyi davranmasını söylemesi, ibadetlerle insan davranışları arasındaki ilişkinin önemini gösterir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kapısının önünden geçen nehirde günde beş defa yıkanan kişide nasıl hiçbir kir, pas kalmadığı gibi günde beş vakit namaz kılan insanda da kötü huy ve kötü ahlaki özelliklerin kalmayacağını bildirdiği hadisindeki⁽⁶⁸⁾ nehir benzetmesi de ibadet güzel ahlak ilişkisinin güzel bir örneğidir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.); **“Kim Allah için hacceder ve kötü söz ve davranışlardan sakınır ve günahlara sapmazsa -kul hakları hariç- annesinin onu dünyaya getirdiği gün gibi günahlardan arınmış olarak döner.”**⁽⁶⁹⁾ ve **“Oruç (insanı kötülüklerden koruyan) bir kalkandır. Oruç tutan biri kötü söz söylemesin, kötü iş de yapmasın...”**⁽⁷⁰⁾ gibi pek çok hadisi de ibadet güzel ahlak ilişkisini ve ibadetin kişinin ahlaken yücelmesine olan katkısını vurgular. Pek çok hadisinde ibadetlerin ahlaka etkisini vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.v.), ibadetlerini ahlakına yansıtmayan, ibadetlerle hayatına değer katmayanları ise iflas eden tüccara benzetir. O, bir gün sahabeye, **“Müflis kimdir, biliyor musunuz?”** diye sordu. Onlar da 'Müflis parası ve malı olmayan kimsedir.' diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Gerçek müflis, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât ibadetlerini yapmış olarak gelir. Aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüştür. Bunun üzerine iyiliklerinin sevabı alınır şuna, buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse hak sahiplerinin günahları da kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme atılır.”**⁽⁷¹⁾ Hz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadisinde ise namazı, orucu ve sadakasının çokluğuyla meşhur olan bir kadının konuşmalarıyla ve söylediği sözlerle komşularını incitmesinden dolayı cehennemlik olduğunu bildirir.⁽⁷²⁾

(63) bk. Me'âric suresi, 19-20. ayetler.

(64) Ankebût, 45. ayet.

(65) Bakara suresi, 183. ayet.

(66) Âl-i İmrân suresi, 92. ayet.

(67) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 6 s. 384.

(68) bk. Buhari, Sahih-i Buhari, Mevakitü's-Salat, 6.

(69) Buhari, Sahih-i Buhari, Hac, 4.

(70) Buhari, Sahih-i Buhari, Savm, 9.

(71) Müslim, Sahih-i Müslim, Birr, 59.

(72) bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 440.

Görsel 3.12: Oruç ibadeti insana sabırlı olmayı ve kötülüklerden uzak durmayı öğretir.

Etkinlik

Değerlendirelim

“...Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabb’imiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!...” (Haşr suresi, 9-10. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri, ibadet ahlak ilişkisi açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Konuyla ilgili verilen ayet ve hadislerden anlaşılıyor ki ibadet ile güzel ahlak arasında sıkı bir ilişki vardır. İbadetler, kişinin güzel ahlak olarak nitelendirilen dürüst, hoşgörülü, adaletli, merhametli, sabırlı ve mütevazı olmak gibi pek çok erdemi kazanmasına vesile olmaktadır. Bu gibi ahlaki erdemlerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin namaz kibirli olmamayı, alçak gönüllü olmayı, oruç ise sabırlı olmayı öğretir. Zekât diğerkâmlığı öğretir, kişiye malını başkalarıyla paylaşma bilinci kazandırır.

İbadetler, insanın ahlaki değerleri kazanmasına yardımcı olmasının yanı sıra toplumda sosyal yardımlaşmayı teşvik etmekte ve toplumsal dayanışmanın oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İbadetler arasında sosyal yardımlaşma açısından zekâtın ayrı bir yeri vardır. Malın en az kırkta birinin her yıl fakir ve yoksullara verilmesi insanlar arasındaki sevgi ve saygıyı artırır. Birlik ve beraberliğin oluşmasına katkı sağlar.

Hız. Peygamber (s.a.v.) tarafından namazların mescitlerde cemaatle kılınmasının teşvik edilmesinin en önemli sebeplerinden biri birlik ve beraberliğin sağlanmasıdır. Hız. Peygamber (s.a.v.) konuyla ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: **“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi**

kat daha faziletlidir.”⁽⁷³⁾ Cemaatle kılınan beş vakit namaz, Cuma, bayram ve teravîh namazları, Müslümanlar arasında sosyal dayanışmanın güçlenmesine katkıda bulunur. Aynı şekilde oruç tutarak açlık çeken insanların hâlini anlayan Müslümanlar, bu durumdaki insanlara yardım eli uzatma bilinci kazanırlar. Bunun gibi hacda aynı ortam ve aynı şartlarda beraber bulunan Müslümanlar arasında sosyal bir yardımlaşma anlayışı doğar.

Kur’an-ı Kerim’deki birçok ayette ibadetlerle sosyal yardımlaşma arasındaki ilişkiye işaret edilir. Örneğin Kur’an’daki namazla ilgili şu ayet bunun güzel bir örneğidir: **“İman eden kullarıma söyle: Namazlarınızı dosdoğru kılınlar, kendisinde ne alışveriş ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce kendilerine verdiğimiz rızıklarından (Allah için) gizli ve açıktan harcasınlar.”⁽⁷⁴⁾** Bu ayette namazların düzgün bir biçimde kılınması ve fakirlere yardımda bulunulması öğütlenmektedir. Bu durum, ibadetlerle toplumsal dayanışma arasında sıkı bir bağ ve ilişkinin olduğunu gösterir.

Görsel 3.13: İslam dini sosyal yardımlaşmayı teşvik eder.

Görsel 3.14: Namaz, sosyal dayanışmayı güçlendiren bir ibadettir.

Etkinlik

Düşünelim

Sizce ibadetler, sosyal dayanışmaya başka ne gibi katkılar sağlar? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İbadetlerin toplumsal yararlarından biri de insanlar arasındaki kaynaşmaya katkıda bulunmasıdır. Kaynaşmak, insanların bir araya gelmeleri, birbirlerinin fikir, düşünce ve problemlerinden haberdar olmaları anlamına gelir. Birbirlerinin sevinçli, üzüntülü anlarını paylaşmaları, birbirleriyle dost, arkadaş ve kardeş olmaları demektir. İslam dini, birbirleriyle kaynaşmış insanlardan oluşan bir toplum ister. İnsanlar arasında çeşitli vesilelerle kaynaşma sağlanabilir. Ancak ibadetlerin toplumun bireyleri arasında oluşturduğu yakınlaşma ve kaynaşma kadar kapsamlı bir kaynaşmayı başka şekilde sağlamak oldukça zordur. Dolayısıyla ibadetler, Müslümanlar arasındaki kaynaşmayı sağlayan en etkili vesilelerdendir.

İslam dininde zor durumda kalanlara borç verilmesi ve Müslümanların aralarında hediyeleşmesi de sevap sayılır. Bu da Müslümanlar arasındaki kaynaşmayı teşvik eden yönlendirmelerdendir. Diğer taraftan

(73) Buhari, Sahih-i Buhari, Ezan, 30.

(74) İbrahim suresi, 31. ayet.

ramazan ayında Müslümanların birbirlerini iftara davet etmeleri, Kurban Bayramı'nda kestikleri kurban etinden birbirlerine ikram edip yoksul ve fakirlere dağıtmaları da sosyal kaynaşmaya katkıda bulunur.

İslam dini, bir insanın bir başka kimseyi üzüntülü, sevinçli ve hasta iken ziyaret etmesini ibadet kabul eder. Bu davranış, insanlar arasında dayanışma ve kaynaşmayı sağlar. Hatta selam vermenin, gülümsemenin dahi ibadet kabul edilmesinin ardında bu kaynaşma amacı vardır.

Bir toplumda kaynaşmayı sağlayacak en önemli unsur paylaşma bilincinin gelişmiş olmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar arasında bu bilincin oluşmasına yönelik birçok öğütleri vardır. Konuyla ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: **“Müminler birbirine merhamet etmekte, birbirini sevmekte ve birbirini korumakta bir vücudun organları gibidirler. Vücudun herhangi bir organı ağrıdığına diğer organlar nasıl bundan rahatsız olursa bir mümin de sıkıntı içinde bulunduğunda diğer müminler onun sıkıntısını paylaşırlar.”**⁽⁷⁵⁾ İşte namaz, hac, zekât ve sadaka gibi ibadetler kişide paylaşma bilincinin yerleşmesine, dolayısıyla toplumda bireyler arasında dayanışma ve kaynaşmanın oluşup güçlenmesine katkıda bulunur. Bu sayede toplumda huzur ve güven ortamı oluşur.

Görüldüğü gibi sırf Allah'ın (c.c.) emri olduğu için yerine getirilmesi gereken ibadetlerin farz kılınışında önemli hikmetler vardır. Örneğin bir Müslümanın sahip olması gereken sabır, paylaşma, yardımlaşma, kardeşlik gibi pek çok ahlaki erdemın kazanılmasında ibadetler önemli katkılar sağlamaktadır. Bireyin hem kendine hem de topluma yönelik yararlı tutum ve davranışlar elde etmesine vesile olmaktadır. Dolayısıyla ibadet eden bir kişinin ibadeti yerine getirirken ondaki hikmet ve yararları, emredilirken ne gibi amaçlar gözetilmiş olabileceğini düşünmesi ve yaptığı ibadetlerdeki hikmetleri anlamaya çalışması insanı farklı bir şuura ve taşıyabilir.

Görsel 3.15: İbadetler toplumsal kaynaşmayı sağlar.

Etkinlik

Tartışalım

Sizce İslam dininde insanlar arasında kaynaşmayı sağlayan başka hangi ibadetler vardır? Bir örnek vererek bu ibadetın insanlar arasındaki kaynaşmayı nasıl sağladığını arkadaşlarınızla tartışınız.

(75) Buhari, Sahih-i Buhari, Edeb, 78.

6. Kur'an'dan Mesajlar: Bakara Suresi 177. Ayet

Düşünelim

Sizce iyilik nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette iman ve salih amel birlikte yer alır. Yine pek çok ayette namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerle sabır, fakirlere yardım etmek, başkalarına yardımcı olmak vb. ahlaki erdemler birlikte zikredilir. Bu, İslam dininde "iman - ibadet - ahlak" ilişkisinin önemini gösterir. İşte bu ilişkinin en açık şekilde vurgulandığı ayetlerden biri de Bakara suresi 177. ayettir. Bu ayette Yüce Allah şöyle buyurur:

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!"

Öğrenelim

Bakara suresi, Fâtiha'dan sonra Kur'an-ı Kerim'in ikinci suresidir. Medine'de inmiştir. Kur'an'ın en uzun suresi olup 286 ayettir. Adını, surenin 67-71. ayetlerinde geçen bakara kelimesinden alır. Bakara suresi uzunluğu ile doğru orantılı olarak pek çok konuyla ilgilidir. Bakara suresinde yer alan konulardan bazıları şunlardır: İslam dininin inanç, ibadet ve hayat düzeniyle ilgili bilgiler, münafıklar, Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği ile ilgili deliller, insanın yaratılışı, kabiliyetleri ve imtihanı, Kâbe'nin yapılışı ve kible oluşu, hac, nikâh, boşanma, din ve vicdan hürriyeti, dua, İsrailoğulları'nın tarihinden kesitler, vasiyet, oruç vb.

Bakara suresinin 177. ayetinin inmesine sebep şu olaydır: Bilindiği üzere Müslümanlar ilk zamanlar Medine'de, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya yönelip namazlarını kılıyorlardı. Ancak daha sonra ayetle Müslümanlara Mescid-i Aksa'ya değil, Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaları emredildi⁽⁷⁶⁾ ve onlar da namazlarını Kâbe'ye yönelerek kılmaya başladılar. Medine'de bulunan Yahudiler, kiblenin değiştirilmesini kabul etmeyerek tekrar kendi kiblelerine yönelmelerinin daha hayırlı olduğunu iddia ettiler. Onların kible değişimi konusunu dedikodu hâline getirmeleri ve tartışmayı uzatmaları üzerine Bakara suresinin 177. ayeti indirildi.

Bakara suresi 177. ayette, "iyiliğin" yüzleri doğu ve batı tarafa çevirmek olmadığı bildirilip gerçek iyiliğin ne olduğu belirtilmektedir. Ayette iyilik olarak kullanılan kelime, İslam dininin temel ve en kapsamlı kavramlarından biri olan "birr"dir. Pek çok ayette geçen birr kavramı, Kur'an'da bir bütün olarak değerlendirildiğinde iman ve ibadetten başlamak üzere "her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık, lütuf" gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Hz. Peygamber de (s.a.v.), "**Birr, ahlak güzelliğidir.**"⁽⁷⁷⁾ buyurur. Bakara suresi 177. ayette ise "birr" yani iyilik iman, ibadet, bireysel ve sosyal ahlak anlamında kullanılmaktadır. İşte kible değişikliği olduğu zaman, özellikle Yahudi ve Hristiyanlar bu olayı bir dedikodu malzemesi yapmış, fitne ve karışıklık vesilesi olarak değerlendirmeye kalkışmışlardı. Dolayısıyla bu ayette

(76) bk. Bakara suresi, 144. ayet.

(77) Müslim, Sahih-i Müslim, Birr, 14.

İslam dini açısından gerçek iyiliğin ve Allah'a (c.c.) saygının ibadet esnasında sırf şekil olarak yüzünü doğuya veya batıya çevirmek olmadığı ifade edilmektedir. Böylece içinde iman, ibadet ve ahlak erdemlerinin yer almadığı bir biçimselliğin din açısından temelde bir önem taşımadığı bildirmektedir. Bu ayette bir yandan kible konusundaki tartışmaya son nokta konulmakta, bir yandan da özden yoksun bir biçimsellikle dindarlığa ulaşılamayacağı şeklindeki çok önemli bir ilkeye vurgu yapılmaktadır.⁽⁷⁸⁾

Bakara suresi 177. ayette verilen bir diğer mesaj ise "iman - ibadet - ahlak" arasındaki ilişkidir. Ayete göre hem iman etmek hem ibadet etmek hem de bireysel ve toplumsal ahlaka sahip olmak iyiliktir. Bunlar birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Bu üçü bir bina gibidir. Temelinde iman, onun üstünde ibadet, en üstte de bunların meyvesi olarak güzel ahlak vardır. İman etmek İslam'ın esasıdır. İbadet bunun dışı yansıyan şeklidir. Dinin bunlarla hedeflediği ise güzel ahlaktır. Onun için ayette iman esaslarına tam manasıyla inanmak, namaz, zekât gibi temel ibadetleri eksiksiz yerine getirmek, toplumun muhtaç kesimlerine sevdiği maldan ikram etmek iyilik olarak görülür. Ayrıca sözünde durmak, sabretmek gibi ahlaki erdemlere sahip olmak gerçek iyilik olarak ifade edilerek iman ve ibadetin ahlak olarak hayata yansımaları emredilir. Bunu başarabilenlerin muttaki olabileceği bildirilir.

Bakara suresi 177. ayetin sonunda muttakilerin kimler olduğu şöyle sıralanır: Allah'a (c.c.), ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inananlar, Allah'ın (c.c.) rızasını gözeterek yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcayanlar; namaz kılan, zekât veren, antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirenler; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreden kimseler. Bu kimselerde sayılan özelliklerin olduğu bildirilir. Buna göre doğru ve muttaki olabilmenin vasfı iman, ibadet ve güzel ahlak sahibi olmaktır.

Sonuç olarak ayette vurgulanan mesaj şudur: Gerçek iyilik, ne kible yönünün değiştirilmesi ne de sadece görünüş olarak yapılan davranışlar değildir. Gerçek iyilik düşünce, duygu, eylem bütünlüğü ve davranış sistemidir. İyilik, gerek birey ve gerekse toplum vicdanında etkisini gösteren bir düşüncedir. Bireysel ve sosyal hayatta etkisini gösteren somut bir davranıştır.

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla Bakara suresinin 177. ayetinin mealini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayette geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(78) bk. Kur'an Yolu Mâal ve Tefsir, C 1, s. 263-264.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İslam dinine göre hangi tutum ve davranışlar ibadet kapsamındadır? Örnekler veriniz.

.....

.....

2. Niçin ibadet edilir? Belirtiniz.

.....

.....

3. İbadetlerde bulunması gereken temel ilkeler nelerdir? Listeleyiniz.

.....

.....

4. İbadet ile ahlak arasında nasıl bir ilişki vardır? Örnek vererek açıklayınız.

.....

.....

5. Bakara suresi 177. ayetten çıkarılabilecek temel mesaj nedir? Belirtiniz.

.....

.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan noktalı yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

“ahlak - vacip - farz - niyet - ihlas - ibadet - mendup - mekruh”

1. İnsanın kulluk vazifesi içinde Yüce Allah'a (c.c.) sevgi, saygı, itaat ve teşekkürünü göstermek ve hoşnutluğunu kazanmak amacıyla onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak için yaptığı davranışlara denir.
2. Bir amaca yönelerek, seçerek ve isteyerek iyi davranışlarda bulunup kötü davranışlardan sakınmaya denir.
3. Yapılması öğütlenip övülen fakat yapılmamasında da bir sakınca olmayan eylem ve davranışlara denir.
4. Yapılan ibadetin samimiyetle, gönülden inanarak, dünyaya ait bir menfaat beklemeden sırf Allah (c.c.) için yapılmasına..... denir.
5. Yüce Allah'ın (c.c.) yapılmasını açık ve kesin bir şekilde emrettiği fiilleredenir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. “De ki: Bana, dini Allah'a halis kılarak ona kulluk etmem emrolundu.” (Zümer suresi, 11. ayet.)

Bu ayette ibadetle ilgili aşağıdaki temel ilkelerden hangisine vurgu yapılmaktadır?

- A) Niyet
B) İhlas
C) Kolaylık
D) Devamlılık
E) Sünnete uygunluk

2. Aşağıdakilerden hangisi efal-i mükellefin (mükelleflerin fiilleri) ile ilgili kavramlardan değildir?
- A) Vacip
B) Sünnet
C) Mendub
D) İhlas
E) Mekruh

3. İbadetle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- A) Yüce Allah'a (c.c.) bağlılığın bir ifadesidir.
B) Allah'ın (c.c.) iradesine boyun eğmektir.
C) Allah'a (c.c.) teslim olmak ve her şeyin onun elinde olduğunu bilmektir.
D) Allah'ın (c.c.) sınırsız hâkimiyetini kabul etmenin bir simgesidir.
E) Şeklen Kâbe'ye yönelmektir.

4. İslam dininde cenaze namazı kılmak aşağıdaki mükelleflerin fiillerinden hangisinin kapsamında değerlendirilir?

- A) Farz-ı ayn
B) Farz-ı kifâye
C) Vacip
D) Mendup
E) Mübah

5. “Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabb'ine ibadet et!” (Hicr suresi, 99. ayet.)

Bu ayetten ibadetle ilgili aşağıdaki ilkelerden hangisi çıkarılabilir?

- A) İbadette kolaylık esastır.
B) İbadette devamlılık esastır.
C) İbadette samimiyet esastır.
D) İbadette niyet esastır.
E) İbadette isteklilik esastır.

- Ç. Aşağıdaki ifadelerden doğruların başına (D), yanlışların başına da (Y) yazınız.

1. () İbadet, Yüce Allah'a (c.c.) bağlılığın ve şükürün bir ifadesidir.
2. () Kalbin bir şeyi bilmesi, bir şeye karar verip o işin niçin yapıldığının farkında olmasına amel denir.
3. () Yüce Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılması kesin olarak istenen ancak dayanağı farz kadar kesin olmayan fiillere sünnet denir.
4. () İbadetler kişinin sabır, doğruluk, yardımlaşma vb. ahlaki davranışları kazanmasında doğrudan etkili değildir.
5. () İbadetlerin özünde ihlas ve samimiyet vardır.

- D. Defterinize “İslam'da İbadetin Anlam ve Önemi” konulu bir kompozisyon yazınız.

4. ÜNİTE

GENÇLİK VE DEĞERLER

Ünitemize Hazırlanalım

1. Din, ahlak, değer, örf ve âdet kavramlarını sözlük ve ansiklopedilerden araştırınız.
2. Değer oluşumuna etki eden unsurlar hakkında bilgi edininiz.
3. Kişilik gelişiminde değerlerin yeri ve önemi konusunda bilgi toplayınız.
4. Temel değerlerin neler oluştuğunu araştırarak listeleyiniz.
5. İsrâ suresinin 23-29. ayetlerinin anlamlarını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayetlerde verilen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. Değerler ve Değerlerin Kaynağı

Düşünelim

Çevrenizde önem verilen değerler hangileridir? Sizce bu değerlere önem verilmesinin sebebi nedir? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bir toplumda veya toplumsal grupta bireylerin benimseyip uyguladıkları her türlü düşünce, davranış, kural ve kıymetlere *değer* denir. Değerler inanç, istek, tercih ve arzuları yansıtır ve bunlar kişi için bir hüküm içerir. Başka bir ifadeyle değer söz, tutum ve davranışlara iyi, kötü, güzel, çirkin, doğru, yanlış vb. şeklinde kıymet biçilmesi, hüküm ve yargıda bulunulmasıdır.⁽¹⁾ Örneğin “Bu tablo çok güzeldir. Ticarette dürüst olmak önemlidir.” gibi hüküm ve yargılar birer değer ifade eder. Değerler, insan davranışlarının şekillenmesine etki eder ve toplumun kendi varlık ve işleyişini devam ettirmesinde önemli bir araçtır.

Değerler genel olarak değişebilir ve değişmez değerler olarak sınıflandırılır. Değişebilir olanlarla; kişiye, topluma, cinsiyete, yaşa, eğitime, sosyal statüye göre değişebilen değerler anlaşılır. Örneğin düğün, cenaze vb. törenler toplumdan topluma değişebilir. Yine hangi kitabın, filmin veya eşyanın güzel olup olmadığı kişiye, cinsiyete, yaşa, eğitime ve sosyal statüye göre değişebilir. Değişmez yani nihai olanlarla ise adalet, sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, paylaşma ve yardımlaşma vb. değerler kastedilir. Bunlar üst değerlerdir. İçerikleri ve yüklendikleri olgu, olay ve nesnelere farklı olabilmekle birlikte anlamları aynıdır. Örneğin “doğru” değerinin anlamı her yerde aynıdır ancak neye “doğru” denileceği farklılaşabilir. Bunlara kök değerler de denir. Dinin öğütlediği adalet, doğruluk, infak, kardeşlik, paylaşmak, yardımlaşmak, diğerkâmlık gibi değerler kök değerlerdir.

Değerler, doğdukları alanlara göre de ahlaki, sosyal, siyasi, ekonomik, estetik, teorik, millî ve dinî değerler şeklinde gruplandırılır. En genel anlamda iyi kötü denildiğinde ahlaki değerler; güzel çirkin denildiğinde estetik değerler; helal haram denildiğinde dinî değerler; vatan millet denildiğinde ise millî değerler anlaşılır. Aşağıdaki tablo böyle bir değer sınıflamasını göstermektedir.

Değer kategorisi	Örneği
Maddi ve fiziksel	Sağlık, rahatlık, fiziki güvenlik
Ekonomik	Üreticilik
Ahlaki	Dürüstlük, hakkaniyet
Sosyal	Yardımseverlik, nezaket
Siyasal	Özgürlük, adalet
Estetik	Güzellik, simetri
Dinî	Dindarlık, helal, haram
Millî	Vatan sevgisi, bağımsızlık
Entelektüel	Zekâ, bilimsellik
Duygusal	Sevgi, empati

(1) bk. Erol Güngör, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 27-29; Metin İşçi, Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5-6.

Kişinin belirli durumlarda nasıl davranacağını belirleyen değerler, onun “değerler sistemini” oluşturur. Bu sistemin duygusal yönden uyumlu, rasyonel açıdan da çelişkisiz olması ve birleştirici bir kaynağa dayanması önemlidir. Dolayısıyla bir toplum ya da toplumsal grupta benimsenip uygulanan değerler kendiliğinden oluşmaz. Uzun bir tarihî süreç içinde oluşur. Değerlerin oluşumunda da çeşitli unsurlar rol oynar. Örneğin din, örf ve âdetler, coğrafi şartlar, iletişimde bulunulan kültürler, bilimsel ve teknolojik gelişmeler vb. bunlardan bazılarıdır.

Etkinlik

Örnekler Bulalım

Dinî, ahlaki, sosyal, millî, ekonomik, estetik alanla ilgili birer değer bulup kaynakları hakkında arkadaşlarınızla konuşunuz.

1.1. Değerlerin Oluşumunda Dinin Etkisi

Düşünelim

Sizce toplumda benimsenen değerlerin oluşumunda dinin etkisi nedir? Tartışınız.

Değerlerin oluşumundaki en önemli kaynak ve etkili unsurlardan biri dindir. Çünkü tarih bilimi, insanların her coğrafyada ve her dönemde değerler sistemini bir inanç kaynağına dayandırdığına işaret etmektedir.⁽²⁾ İnsanlık tarihinin her döneminde var olan din olgusu, insanın yaşam biçimini, duygularını, düşüncelerini ve değer yargılarını etkileyen en önemli faktördür. Çünkü din, insanın hayatını anlamlandırmasına katkı sağlayan, değerler hiyerarşisinde yol gösteren, onu iyiye, güzele, doğruya yönlendirip kötülüklerden sakındırmayı amaçlayan bir kurumdur. Din, insanlara belli bir değerler sistemi önererek ne tür amaçlara yönelip nasıl davranmaları ve ne tür bir kişilik oluşturmaları gerektiğini bildirir.

Görsel 4.1: Büyüklere saygı göstermek toplumsal değerlerimizdendir.

Dinin hem kaynak olarak hem de oluşumunda etkili olduğu değerlerin başında ahlaki olanlar gelir. Dinin ahlaki değerleri etkilemesinin temel nedeni, buyruklarının insanları iyiye, doğruya, güzele, adalete, huzur ve mutluluğa davet etmesidir. Örneğin toplumumuzda öksüz ve yetimlerin ihtiyaçlarını gidermek, küçükleri sevmek, büyüklere saygılı davranmak, akraba ve komşularla iyi ilişkiler kurmak, misafire ikramda bulunmak gibi önem verilen değerlerin kaynağı dindir. Kur'an-ı Kerim'deki; **“Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”**⁽³⁾ ayetiyle işin ehline verilmesi ve adalet emrediliyor. **“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir top-**

(2) bk. Ali Ulvi Mehmedoğlu, Din, Dindarlık ve Değerler, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, 2013, s. 175.

(3) Nisâ suresi, 58. ayet.

luluğu alaya almasın... Birbirinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın... Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının... Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin..."⁽⁴⁾ ayetleriyle de alay etmek, lakap takmak, insanların kusurunu araştırmak gibi kötü tutum ve davranışlar yasaklanıyor.

Değerlerle din arasındaki ilişki, dinin değerlerin yaptırım gücünde de görülür. Örneğin hırsızlık yapmamak, yalan söylememek, gıybet etmemek, doğruluk, dürüstlük, saygı, sevgi, sözünde durmak birer ahlaki değerdir. Ancak bu ahlaki değerler değişmez ve evrensel niteliklerini dinden almaktadır. "*İnsanlara yalan söylemek niçin iyi değildir?*" diye sorulduğu zaman genelde alınan cevabın nedenlerinden biri de "*Din, yalan söylemeyi yasaklamıştır.*" şeklindedir. Din, kişinin bu dünyada yaptıklarının ahirette karşılığını göreceğini bildirdiği için dinle ilişkilendirilen ahlaki değerlerin yaptırım gücü daha kuvvetlidir. Çünkü dinde en yüksek değer kaynağı Yüce Allah'tır. Onun emir ve yasakları aynı zamanda ahlakın kaynağı ve ilkeleridir. Bunun için inançlı kişi, ahlaki vazifelerini yerine getirirken aynı zamanda sevap kazandığını, bu vazifelerini yapmadığı durumda da günaha girdiğini düşünür. Bu açıdan bakıldığında din, ahlaka kuvvetli bir yaptırım gücü ve teşvik edici bir enerji sağlamaktadır.

Din, ahlaki değerleri ve bunların nasıl yapılacağını peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirir. İnsan, güzel ahlaklı kişinin nasıl olması gerektiğini peygamberlerin tutum ve davranışlarından öğrenir. Güzel ahlak sahibi olabilmek için her hususta peygamberleri örnek almak insana büyük bir kolaylık sağlar. Çünkü bir örnek ve model olmaksızın ahlaki bir yaşantı gerçekleştirmek şimdiye kadar mümkün olmamıştır. İslam dinine göre hem inancın hem de ahlaki bir yaşantının nasıl olması gerektiğini gösterecek olan Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Bu konuda Kur'an'da şöyle buyrulur: "**Andolsun ki Resulullah, sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.**"⁽⁵⁾

Din, ahlaki değerlerin yanı sıra ekonomik, millî, sosyal, duygusal, entelektüel vb. değerlerin oluşumunda da etkilidir. Örneğin ekonomik değerlerden olan üretimin niteliği hakkında Kur'an'da insan için ancak çalıştığına karşılığının verileceğinin belirtilmesi⁽⁶⁾ ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) pek çok hadisinde yapılan işin en güzel şekilde yapılmasının öğütlenmesi etkili olmuştur. Yine entelektüel değerlerden olan bilimsellik değerinin oluşumunda Kur'an ve hadislerdeki ilim öğrenme, öğretme konusundaki öğütlerin etkisi vardır.

Görsel 4.2: Bize ihtiyacı olanlara yardım etmek ahlaki ve dinî bir görevdir.

Etkinlik

Değerlendirelim

Herhangi bir değer belirleyerek bu değer oluşumunda dinin etkisini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(4) Hucurât suresi, 11-12. ayetler.

(5) Ahzâb suresi, 21. ayet.

(6) bk. Necm suresi, 39. ayet.

1.2. Değerlerin Oluşumunda Örf ve Âdetlerin Etkisi

Düşünelim

Çevrenizde yaygın olan ne gibi örf ve âdetler vardır? Sizce bunların değerlerin oluşumunda nasıl bir etkisi vardır?

Örf yani gelenek, bir toplumda yasalarla belirlenmemiş ancak eskiden beri uygulana gelen, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış biçim ve kurallarına denir. Aklın ve dinin iyi ve güzel bulunduğu, toplumun alışkanlık hâline getirdiği davranışlardır. Örneğin küçükleri sevmek, akrabayı ziyaret etmek, ana babaya saygı göstermek, yaşlılara yardımcı olmak birer öftür. Âdet yani görenek ise bir toplumda eskiden beri uygulanan kural, töre ve davranış biçimlerine denir. Örneğin düğün ve sünnet merasimlerinin yapılaş biçimi, misafirlikte uyulması gereken kurallar vb. birer âdetlerdir. Başka bir ifadeyle evlilikte düğün yapmak bir örf, ancak düğünün yapılaş biçimi bir âdetlerdir. Dolayısıyla örf ve âdet arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı toplumumuzda iki kavram “örf ve âdet” ya da “gelenek ve görenek” şeklinde kullanılır. Örf ve âdetler toplum hayatında önemli işlevler görür. Toplumun kaynaşmasını, millet kimliğinin oluşturulup devam ettirilmesini sağlamada örf ve âdetlerin önemi büyüktür.

Toplumdaki örf ve âdetlerin oluşmasında dinin önemli bir etkisi vardır. Örnek olarak şunları verebiliriz: Toplumumuzdaki bayramlaşmak, yeni doğan çocuklara ad koymak, erkek çocuklarını sünnet ettirmek, dinî gün ve gecelerde mevlit okutmak, misafire hürmet ve ikramda bulunmak gibi pek çok örf ve âdet kaynağını dinden alır. Örneğin selamlaşmanın örf ve âdetlerimizde önemli bir yeri vardır. Bunun oluşmasında Kur'an-ı Kerim'deki; “**Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selamlayın...**”⁽⁷⁾ ayeti etkili olmuştur. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.); “**Küçüklerimizi sevmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.**”⁽⁸⁾ hadisinin toplumumuzda yerleşmiş saygı ve sevgiye dayanan örf ve âdetlerin oluşmasında önemli bir yönlendirmesi vardır.

Dinden kaynağını alan örf ve âdetler, zamanla dinî öğütlerle beraber kullanılmıştır. Bunlara bağlılık dinin gereklerinden sayılır olmuştur. Örneğin anne ve babaya saygılı davranmak, hastayı ziyaret etmek, okunan Kur'an-ı Kerim ve ezana saygı göstermek hem dinî hem de örf ile ilgili uygulamalar olarak kabul edilir.

Din, örf ve âdetlerin değişmesinde de etkilidir. Çünkü toplumlar, benimseyip uyguladıkları örf ve âdetlerin inandıkları dinin öğretileriyle çatışmasını istemezler. Bunların dine uygun olup olmadığına dikkat ederler. Örneğin daha önce toplumumuzda görülen kız kaçırma, başlık parası gibi bazı âdetler artık günümüzde dinin de etkisiyle oldukça azalmıştır. Bunda İslam dininin insana ve topluma zarar veren uygulamaları kabul etmemesinin önemli bir rolü ve etkisi vardır.

Etkinlik

Belirleyelim

“Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”

(Buhari, Sahih-i Buhari, Edeb, 12)

Yukarıda verilen hadis, toplumumuzdaki hangi örf ve âdetlere kaynaklık etmiştir? Belirleyerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

(7) Nisâ suresi, 86. ayet.

(8) Tirmizi, Sünen, Birr, 15; Ebu Davud, Sünen, Edeb, 66.

2. Gençlerin Kişilik Gelişiminde Değerlerin Yeri ve Önemi

Düşünelim

Sizce kişilikli bir insanda bulunması gereken özellikler nelerdir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Kişilik bireyin tutumu, dış görünüşü, çevreye uyum biçimi gibi kendine has yapısı ile onu başkalarından ayıran davranış şekillerini belirleyen temel vasıflardır. Genellikle günlük dilde “huy, mizaç, karakter, şahsiyet ve benlik” gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılır. Bir gencin kişiliğini oluşturan özelliklerin başında değerler gelir. Değerlerden yoksun bir genç düşünülemez. Bir gencin kişiliğini oluşturan değerler doğuştan değil, çevre etkenleriyle sonradan öğrenilerek gelişip oluşur.

Görsel 4.3: İnsana kişilik kazandıran sahip olduğu değerlerdir.

Değerler, çeşitlerine göre farklı oluşur. Bireysel değerlerin oluşumunda, genel anlamda doğuştan getirilen özellikler ile geçirilen yaşantılar etkilidir. Örneğin sevgi bir değerdir. Sevme ve sevilme doğuştan insanda olan bir özelliktir. Sevgi değerinin bireydeki gelişimi ise geçirdiği sevmeye ve sevilme yaşantılarına bağlıdır. Toplumsal değerler ise örf ve âdetlerin belirleyici olduğu ortak yaşantıların sonucunda oluşur. Bireyler, bunları içinde doğdukları toplumda hazır bulurlar, yaşayarak öğrenirler ve yine yaşayarak değiştirip yeni değerler üretirler. Millî, ahlaki değerler de oluşum bakımından toplumsal değerlere benzer. Dinî değerlerin temelinde “vahiy” vardır. Bireylerde, toplumda ve millette dinî değerlerin oluşumunda yine hem doğuştan getirilen özelliklerin hem de yaşantıların etkisi vardır.

Gençlerde değerlerin oluşumunda eğitim ve öğrenmenin dolayısıyla da bunların oluştuğu ortamların önemi büyüktür. Eğitim ve öğrenmenin gerçekleştiği ortamlar ise aile, çevre ve okuldur. Değerler, bu ortamlarda geçirilen yaşantılar ile oluşur. Bu bakımdan değerler, genç bir insanın kendisinin ve yaşadığı toplumun sahip olduğu alışkanlıklara göre şekillenir. Zamanla büyüyüp gelişerek kişiliğini oluşturur ve toplum içinde kendine özgü bir yer edinir. Dolayısıyla bir gencin kişiliğinin oluşmasında içinde yetiştiği çevrenin benimseyip uyguladığı dinî ve ahlaki değerlerle örf ve âdetlerin önemli bir etkisi vardır. Çünkü kişi doğruluk, dürüstlük, sözünde durmak, yalan söylememek, sevgi, merhamet, yardımseverlik, kardeşlik vb. değerlerin tümünü dünyaya gelmesinden itibaren çevresinin etkisiyle öğrenmekte ve kişiliğini oluş-

turmaktadır. Onun için değerler ile kişi ve içinde yaşadığı toplum arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Değerler insanları, insanlar da onları yaşatır ve şekillendirir. Değerler hem kişiye hem de toplumun sahip olduğu kültürel yapıya anlam katar. Kişiyi ve topluma özveride bulunma duygusu kazandırır.

Kişinin içinde doğup yetiştiği çevrede edindiği değerler, varlıklar arasında sadece insan için bir anlam ifade eder. Değerlerden yoksun bir insan düşünülemez. İnsanı diğer varlıklardan ayıran sahip olduğu değerlerdir. Kişinin bütün ilgi, tutum ve davranışları sahip olduğu değerler ile anlam kazanır. Kişi, içinde yaşadığı toplumun ahlaki, millî ve dinî değerlerini öğrenip onlara kendi hayatında yer vererek kişiliğini oluşturup olgunlaşmasını sağlar. Kişiliği gelişip olgunlaşmış insanlarda doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, adalet, dayanışma, yardımlaşma, misafirperverlik gibi erdemler görülür. Kişilikli insanlar hile yapmaz, başkalarını aldatmaz, dürüstlükten ayrılmaz ve yalan söylemez. Sabırlı, merhametli, şefkatli, yardımsever ve hoşgörülü olmaya özen gösterir. Değerlere önem veren bir genç de güçlü bir kişiliğe sahip olur. Toplumun gelişmesi, huzur ve güveni için çalışır. Ahlaki ve dinî değerlere sahip kişiliği dolayısıyla çevresi tarafından sevilir.

Görsel 4.4: Kişiliğimiz, önce aile ortamında gelişmeye başlar.

Etkinlik

Yorumlayalım

“İnsanlığın şerefi aklıyla, asaleti diniyle, şahsiyeti ahlakıyladır.”

Hz. Ömer (r.a.)

Yukarıdaki sözü, kişilik değer ilişkisi açısından arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Bir gence kişilik kazandıran değerlerin en önemli kaynağı dindir. Din, koyduğu kurallar ve getirdiği ilkeler ile insan kişiliğini etkileyen bir değerdir. Kişiyi Yüce Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine, onun her şeyi yaratan yaratıcı olduğuna, ölüme, ahirete, hesap gününe, cennet ve cehenneme inanmayı din öğretir. Allah'a (c.c.) karşı görev ve sorumluluklarının olduğunu, erdemli ve ahlaklı bir hayat yaşamamanın gereğini, hoşgörüyü, adaleti, merhameti, şefkati, iffeti, doğruluğu ve dürüstlüğü vb. din bildirir. Bunların hayata geçirilmesini de ister. İnsanı değersizleştiren yalan söylemeyi, cana kıymayı, hırsızlık yapmayı, tembelliği, saygısızlığı, dedikoduyu, iftirayı vb. din yasaklar. Bütün bu değerler dinin temel değerleridir. Bu değerlerin bir gencin de kişiliğini oluşturan temel özellikler olduğu herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Yine özellikle kaynağını dinden alan ahlaki değerler ile örf ve âdetlerin de bir gencin kişiliğinin oluşumunda önemli etkisi vardır.

Demek ki başta dinî değerler olmak üzere ahlaki değerler, örf ve âdetler ile bütün değerler sistemi, insanı etkileyen ve ona kişilik kazandıran temel öğelerdir. Örneğin çocuk daha küçük yaşlardan itibaren çevresi tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirerek sorumluluk değerini kazanmaya başlar. Daha sonra sorumluluk değerinin hem dinî hem de ahlaki bir değer olduğunu görür. Sorumluluğunu yerine getirdiği zaman, bulunduğu toplumsal çevrede bu davranışı dinî, ahlaki, örf ve âdetin yaptırım gücüyle takdir edilir. Aksi durumda ise eleştirilir. Aynı şekilde çocuk küçük yaştan itibaren doğru söylemeye alıştırılır. Yaşı ilerledikçe doğru söylemenin dinin, ahlakın, örf ve âdetin bir gereği olduğunu fark eder ve değeri içselleştirir. Gençlik döneminde ise küçük yaştan itibaren oluşturmaya başladığı değerler artık onun kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olur. Gençlik döneminin en önemli özelliklerinden biri değerlere sahip çıkıp onları korumaktır. Doğruluk, dürüstlük, özgürlük, sorumluluk gibi değerler bu sebeple vazgeçilmezdir. Dolayısıyla gencin kişilik gelişiminde değerlerin önemli bir yeri ve katkısı vardır.

Görsel 4.5: Sorumluluk sahibi olmak, kişiliğimizi oluşturan önemli değerlerdendir.

Etkinlik

Listeleyelim

Kişiliğinizde hangi değerlerin öncelikle yer ettiğini düşünüyorsunuz? Listeleyiniz.

- ◆ Yardımseverlik
- ◆
- ◆
- ◆
- ◆
- ◆

3. Temel Değerler

Düşünelim

Temel değer ne demektir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bazı değerler vardır ki bunlar belli bir coğrafya, toplum ve zamanla sınırlıdır. Ancak adalet, hikmet, şecaat ve iffet gibi bazı temel insani erdem ve değerler de vardır ki bunlar evrenseldir. Bütün zaman, toplum ve coğrafyalarda insanı insan yapan, insanlar arası ilişkileri düzenleyen temel değerlerdir. Bu gibi değerler kaynağını, genellikle hem insanın varoluşunu anlamlandıran inançlarından hem de ortak akıl ve tecrübesinden alır. İslam da bu temel değerleri öğütleyen bir dindir. İslam dininde bunlar, insanın dünya ve ahiret hayatına anlam kazandıran temel insani erdem ve değerlerdir. Aşağıda İslam'daki temel değerlerden bazıları incelenmiştir.

3.1. Adalet

Düşünelim

Adaletle adavet yan yana yürümez ki
 Adavet çürür amma, adalet çürümez ki
 Adavet hırstan doğar, gözü kör, vicdanı kör
 Adalet ayaklara ip takıp sürümez ki...

Abdurrahim KARAKOÇ

Yukarıdaki dörtlükte verilmek istenen mesaj nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Adalet kelime olarak “bir şeyi yerine koymak, herkese hakkını vermek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “kişinin davranışlarında ve çevresiyle ilişkilerinde ölçülü, dengeli olması, her şeyin ve herkesin hak ve hukukunu gözetmesi, ölçüsüzlükten uzaklaşarak dengeli davranması”na⁽⁹⁾ denir. Adalet, kişisel ve sosyal yaşamda düzeni temin eden, hak, hukuk ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki bir değerdir. Özellikle toplumsal hayatta ilgili temel bir ilke olan adalet barışın, huzurun, birlik ve beraberliğin kaynağıdır. Adaletin olmadığı yerde sosyal ve ekonomik dengesizlikler, haksızlık, zulüm, anarşi ve kaos olur. Çünkü insanlar arasında hakların, malların, görevlerin hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşılması, insan şeref ve haysiyetinin korunması adalet ilke ve değerinin uygulanmasıyla gerçekleşebilir. Bu sebeple adalet bütün zaman, toplum ve coğrafyalarda vazgeçilmez temel bir değer olarak kabul edilmiş ve edilmektedir.

Adalet değeri üzerine kurulu bir toplum oluşturmak İslam dininin temel amaçlarından biridir. Kur’an’da adalet, Yüce Allah’ın (c.c.) isimlerinden biridir. Allah’ın (c.c.) güzel isimlerinden olan “el-Adl” ve “el-Muk-sit” mutlak adalet sahibi olan Yüce Allah’ın (c.c.) bütün varlığı adalet ile yarattığını ifade eder. Bu sebeple âdil olan Yüce Allah (c.c.), yaratıp sorumluluk verdiği kullarının da adaletli olmasını ister ve onlara zulmü yasaklar. Kur’an’da şöyle buyrulur: “**Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.**”⁽¹⁰⁾ Başka bir ayette de şöyle buyrulur: “**Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır. Allah’a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.**”⁽¹¹⁾ Bu ayetlerle kişilerin insani ilişkilerinde, idarede ve yargıda adalet ölçülerine göre davranmaları öğütlenir.

İslam’ın adalet anlayışında her zaman ve her konumda âdil davranmak esastır. İslam’a göre bütün insanlar bir tarağın dişleri gibidir. İrk, renk, toplumsal sınıf, makam, mevki, dil ve din gibi özelliklere bakılmaksızın hukuk önünde eşittir. Üstünlük sadece takvadır.⁽¹²⁾ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu mesajı da bu bağlamda önemlidir: “**Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki Rabb’iniz birdir, babanız da birdir. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, beyaz tenlinin siyaha, siyah tenlinin de beyaza bir üstünlüğü yoktur.**”⁽¹³⁾ Dolayısıyla İslam dini, işverenlerin çalışanlarına, idarecilerin emri altındakilere adaletle

(9) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 4.

(10) Nahl suresi, 90. ayet.

(11) Mâide suresi, 8. ayet.

(12) bk. Hucurât suresi, 13. ayet.

(13) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 411.

davranmasını, tüm işlerde adaletten uzaklaşmamasını⁽¹⁴⁾ emreder. Bir söz söylediğimizde yakınlarımız dahi olsa adaletli olmamızı⁽¹⁵⁾, bütün insanlar arasında adalet üzere hüküm vermemizi⁽¹⁶⁾ öğütler.

İslam dini, her türlü ilişkide adaleti esas alır ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde adaleti gözetmelerini ister. Hatta İslam'da kişinin kendisini ilgilendiren konularda bile sınırsız ve ölçüsüz davranma hakkı yoktur. Kişi kendine karşı da adaletli olmalıdır. Kişinin üzerinde kendisinin, Rabb'inin, misafirin, ailesinin hakkı vardır. Kişi her hak sahibine hakkını vermek sorumluluğundadır.⁽¹⁷⁾

Etkinlik

Mesaj Nedir?

- “Adaletin olmadığı yerde ahlaktan bahsedilemez.” (Montaigne / Monteyn)
- “Adalet, insanlığın en yüksek mefkûresidir.” (H.G.Mirabeau / Mirabo)
- “Adalet dünyadan kalkarsa insan hayatına değer verecek bir şey kalmaz.” (Immanuel Kant / Emanuel Kant)

Yukarıdaki sözlerde adaletle ilgili vurgulanan temel mesajlar nelerdir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an'ın tebliğcisi, açıklayıcısı ve uygulayıcısı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en önemli özelliklerinden biri de bütün söz ve uygulamalarında adalet üzere olmasıydı. Onun bütün hayatı adaletle dayalı bir sosyal düzen oluşturmak mücadelesiyle geçmiştir. Şu olay onun adalet anlayışını gösteren örneklerden biridir: Kureyş'in ileri gelen kabilelerinden birine mensup bir kadın hırsızlık yapar. Cezalandırılmak için sahabeden birini aracı olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu duruma kızar ve şöyle buyurur: “**Nasıl oluyor da bazı kimseler Allah'ın emri karşısında aracı olmaya kalkıyorlar. Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden asil, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma da hırsızlık yapsa onun da elini keserdim.**”⁽¹⁸⁾ Hz. Peygamber (s.a.v.) adalet değerine o kadar önem vermişti ki çocuklar arasında bile adaletli olunmasını şöyle emretmiştir: “**Evlatlarınız arasında adaleti gözetin, aralarında ayırım yapmayın.**”⁽¹⁹⁾

Görsel 4.6: Adalet mülkün temeli-
dir.

Adaletin ehliyet ve liyakat ile de yakın bir ilişkisi vardır. Kur'an-ı Kerim'de; “**Allah size, mutlaka emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...**”⁽²⁰⁾ buyrulurken emanetin işin ehli kişilere verilmesinin bir emir, sorumluluk ve adaletin gereği olduğu belirtilmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kıyametin ne zaman kopacağı sorulduğu zaman onun; “**Emanet ehil olmayana verildiğinde kıyametin kopmasını bekleyin.**”⁽²¹⁾ şeklinde cevap vermesi an-

(14) bk. Rahmân suresi, 7-9. ayetler.

(15) bk. En'âm suresi, 152. ayet.

(16) bk. Nisâ suresi, 58. ayet.

(17) bk. Buhari, Sahih-i Buhari, Savm, 51.

(18) Buhari, Sahih-i Buhari, Hudûd, 11; Sahih-i Müslim, Hudûd, 9.

(19) Buhari, Sahih-i Buhari, Hibe, 12.

(20) Nisâ suresi, 58. ayet.

(21) Buhari, Sahih-i Buhari, İlim, 2.

lamlıdır. Çünkü işin layık olan kimselere verilmemesi, toplumda kıyamete denk sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebileceği için toplumu kıyamete benzer bir düzensizlik ve kargaşaya sürükleyecektir.

Kur'an'ın emanetin ehline verilmesi emri, en açık ve güzel bir biçimde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından uygulanmıştır. O, bir işi kim en iyi biçimde yapabilecek ise yaş, cinsiyet, asalet vb. gözetmeksizin ehline vermiştir. Şu olay Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu konudaki hassasiyetini gösteren güzel bir örnektir: Ebu Zerr el-Gıfari (r.a.) adlı sahabi, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) vergi memurluğu görevi ister. Bunun üzerine o şöyle buyurur: **“Ey Ebu Zerr! Sen güçsüzsün. Bu iş emanettir. Emanet, üstesinden gelemeyen kimse için kıyamet gününde perişanlık ve pişmanlık doğurur. Ancak bu görevi layıkıyla yapanlar ve sorumluluğunu yerine getirenler kurtulur.”**⁽²²⁾ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) herhangi bir yere öğretmen gönderirken, orduya kumandan atarken vb. işi ehline vermesi, toplumda güven ve adalet duygusunu güçlendirmiştir.

Sonuç olarak İslam'ın adalet anlayışı, temel hak ve değerler açısından insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın her hakkın sahibine verilmesini temin etmeyi amaçlar. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) **“...Her hak sahibine hakkını ver.”**⁽²³⁾ hadisi bu konuda temel bir ilkedir. Buna göre temel ölçülere bağlı kalmak şartıyla her kişiye hak ettiğinin verilmesi, insanlar arasında adaletin en güzel şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

İslam'a göre adalet üzere davrananlar bunun ödülünü ahirette alacaklardır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: **“Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar Allah katında, Rahman'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar.”**⁽²⁴⁾

Adaletin zıddı zulümdür. Zulüm, hak sahibine hakkını vermemek, ona haksızlık etmek, eksik vermek, zamanında veya kararlaştırılan yerde ve şekilde vermemektir. İslam inancına göre zulüm haram ve büyük günahlardandır.⁽²⁵⁾ Hakkı çiğneyerek zalim olan bir kişi, ahiret günü bu zulmünün karşılığını görecektir.⁽²⁶⁾

Etkinlik

Değerlendirelim

Numan b. Beşir'in annesi Amre binti Revâha, eşinden çocuğu için bir miktar mal ister. Numan'ın babası ise işin üzerine düşmez ve bir yıl kadar eşini oyalar. Ancak eşi talebinden vazgeçmez. Sonunda babası Numan'a bağışta bulunmayı kabul eder. Ancak bu sefer de annesi, yapacağı bu bağış Hz. Peygamber'i (s.a.v.) şahit göstermedikçe ikna olmayacağını ifade eder. Babası, daha bir çocuk olan Numan'ı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) götürür ve durumu anlatır: 'Yâ Resulallah! Bu çocuğun annesi Binti Revaha, ona yaptığım bağışa şahit olmanı istiyor.' der Hz. Peygamber (s.a.v.) hemen sorar: **“Başka çocuğun var mı?”** 'Evet, var.' cevabını alınca tekrar sorar: **“Peki, hepsine aynı miktarda mal verdin mi?”** Baba, 'Hayır, ey Allah'ın Resülü!' diye yanıtlar. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: **“O zaman beni şahit tutma. Çünkü ben adaletsizliğe şahit olamam!”**

(Müslim, Sahih-i Müslim, Hibe, 14.)

Bu hadisten hareketle adaletin kapsamı hakkında ne düşünüyorsunuz? Bir liste oluşturarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(22) Müslim, Sahih-i Müslim, İmâre, 16.

(23) Buhari, Sahih-i Buhari, Savm, 51.

(24) Ebu Davud, Sünen, İcare, 85.

(25) bk. Müslim, Sahih-i Müslim, Birr, 55.

(26) bk. Yûnus suresi, 54-55. ayetler.

3.2. Hikmet

Düşünelim

“Hikmetli söz”, “hikmetli insan”, “Bu işin hikmeti nedir?” gibi ifadelerde kullanılan hikmet kavramı sizce hangi anlamlara gelmektedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hikmet, hem insanlığın hem de İslam dininin en temel kavram ve değerlerindedir. Kur’an ve hadislerde sıklıkla kullanılan bu kavram sözlükte, “bilgelik, felsefe, hüküm, hüküm vermek, anlayış, öğüt, adalet, ilim, söz ve fiilde isabet etmek, gerçeği kavramak” gibi çok geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Doğal olarak hikmetin bu anlam genişliği çerçevesinde pek çok tanım yapılmıştır. Ancak yapılan tanımlar daha çok ilim, gerçeği kavrama, elde edilen bilginin davranışa dönüştürülmesi gibi anlamları esas alınarak yapılır. Bu bağlamdaki tanımlardan bazıları şunlardır:

- ♦ “İlim ve akılla gerçeğin bulunmasıdır. Allah (c.c.) açısından hikmet, eşyanın en iyi şekilde bilinmesi ve kusursuz yaratılmasıdır. İnsan açısından ise eşyanın hakikatini bilip onun iyi işlere vasıta yapılmasıdır.”⁽²⁷⁾
- ♦ “Hikmet, kişinin âdil olması, eşyanın gerçeğini kavraması ve gereğine göre amel işlemesidir.”⁽²⁸⁾
- ♦ “En genel çerçevesiyle hikmet, menfaat ve iyilik yönüyle her iyi, güzel ilim ve salih amelin ismidir.”⁽²⁹⁾

Hikmet kavramı bu tanımları da içerecek şekilde şöyle açıklanabilir: “İnsanları, iyi ve güzel olana yönlendirmek maksadıyla kötü ve çirkin olan şeylerden alıkoymak manasına gelen hikmet, sırf bir bilgi ve soyut bir ilim değildir. Varlıklar arasında irtibatı, olaylar arasındaki sebep sonuç münasebetini anlamak maksadıyla, harcanan çabalar sonunda elde edilmiş tecrübi bir bilgidir. Şuurlu bir anlayış ve derin bir kavrayıştır. Aslına bakılarak hikmete bilgi, neticesine bakılarak amel denildiği de vardır. Lakin hiçbir zaman amelsiz ilme, ilimsiz amele ve söze hikmet denilmez.”⁽³⁰⁾

Kur’an-ı Kerim’de hikmet kavramı, Yüce Allah’ı (c.c.) gereği gibi bilme bilgisi⁽³¹⁾, peygamberlik⁽³²⁾, hüküm vermede doğru karar verme yeteneği⁽³³⁾, gerçeği açıklayan, şüpheyi gideren kesin delil⁽³⁴⁾ gibi geniş bir kapsamda kullanılır. Ancak Kur’an-ı Kerim’deki; **“Ey Rabb’imiz!**

Görsel 4.7: “Hikmet, müminin yitik malıdır. Nerede bulursa onu alır.” (İbn Mace, Sünen, Zühd, 15.)

(27) bk. Rağıb el-İsfahani, el-Müfredat, Neşreden: Safvan Adnan Davudi, Beyrut, 1992, s. 127.

(28) bk. Emrullah Yüksel, İlahi Fiillerde Hikmet, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 8, Erzurum, 1998, s. 71.

(29) bk. Bilal Tan, Kur’an’da Hikmet Kavramı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s.26.

(30) bk. Süleyman Uludağ, İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 8.

(31) bk. Bakara suresi, 269. ayet.

(32) bk. Bakara suresi, 251. ayet.

(33) bk. Lokmân suresi, 12. ayet.

(34) bk. Nahl suresi, 125. ayet.

Onlara içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin”⁽³⁵⁾ gibi ayetler, Kur’an’ın anlam bütünlüğü içinde incelendiğinde hikmet kavramının daha çok ilim, derinden kavrayış, insanın varlığının esasını ve yaratılışının gayesini anlaması çerçevesinde yoğunlaştığı görülür. Meşhur tefsir bilgini Muhammed Hamdi Yazır, bu ayetin açıklamasında hikmeti, “İlim ve amelde sağlamlık, diğer bir deyişle söz ve işte isabettir.”⁽³⁶⁾ şeklinde açıklar. O, “Hikmete ulaşmanın başlangıcı tezekkürdür. Bu da temiz akıl, temiz kalp ile olur.” diyerek hikmetli olmanın ve ondan yararlanmanın yolunu, aklın kullanılmasıyla eşit olarak değerlendirir.⁽³⁷⁾

Hikmet kavramı, Kur’an-ı Kerim’de Lokmân suresinde ilim ve hikmet sahibi bilge bir kişi olarak bildirilen Lokmân (a.s.) ile özdeşleşmiştir. Kendisine ilim ve hikmet verilen Lokmân’ın (a.s.) oğluna vermiş olduğu öğütler, çocuk eğitiminde bir model olarak sunulur. Bu çerçevede Lokmân (a.s.) oğluna, Allah’a (c.c.) şirk koşmamasını, yalnızca Allah’a (c.c.) ibadet etmesini, Allah’a (c.c.) isyan içermeyen konularda anne ve babasına saygılı olmasını tavsiye eder. İyi insanlarla dostluk yapmasını, namazını kılmasını, başına gelen musibetlere sabretmesini, insanları küçük görmemesini ve alçak gönüllü olmasını öğütler.⁽³⁸⁾ Bunlar Lokmân’ın (a.s.) hikmet sahibi yani doğru karar verme yeteneğine sahip biri olduğunu gösterir.

Etkinlik

Konuşalım

“(Resulüm!) Sen, Rabb’inin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!..” (Nahl suresi, 125. ayet.)

Sizce Yüce Allah’ın (c.c.) yoluna hikmetle çağırarak ne demektir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) pek çok hadisinde de hikmet kavramı daha çok “ilim, derinden kavrayış, Müslümanların işine yarayan her türlü doğru bilgi ve varlığın esasını anlamak” manalarında kullanılır. Örneğin Hz. Peygamber’in (s.a.v.); **“Hikmet, müminin yitik malıdır. Nerede bulursa onu alır.”**⁽³⁹⁾, **“Kardeşini kendisiyle doğru yola ilettiğin hikmet kelimesinden daha güzel hediye yoktur.”**⁽⁴⁰⁾ ve **“Yalnız iki kişiye gıpta edilebilir: Bir adam ki Allah kendisine hikmet vermiştir. O adam bu hikmet gereğince hareket ediyor ve bunu başkalarına da öğretiyor. Bir adam ki Allah kendisine mal vermiştir. O da malı Hak yolunda harcamaya koyulmuştur.”**⁽⁴¹⁾ gibi hadislerinde hikmet, Müslümanın sahip olması gereken ilim, bu ilmi başkalarına öğretmek ve bunun gereğince amel etmek anlamlarındadır.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere hikmet insanın kendisini, yaratanını, eşya ve olayları kavramasını sağlayan ilim, derin anlayış ve kavrayıştır. İnsan bu ilimle Allah (c.c.) ve yarattığı varlıklar hakkında düşünür, varlıkların yaratılış sebeplerini inceleyip anlar. Bu doğru anlayışın bir gereğini yerine getirerek iyi ve güzel işler yapar. Böylece yaratılış amacına uygun olarak hayatını anlamlandırır. Dolayısıyla hikmet kişinin niçin var olduğunun bilgisidir. Gerçeği bilip buna uygun yaşamaktır. Hikmet sahibi kişiler ilimsiz söz söylemez. Söyledikleri ve yaptıkları doğru ve gerçek bilgiye dayanır.

(35) Bakara suresi, 129. ayet.

(36) bk. M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971, C 1, s. 496.

(37) bk. M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, C 2, s. 914.

(38) bk. Lokmân suresi, 12-19. ayetler.

(39) İbn Mace, Sünen, Zühd 15; Tirmizi, Sünen, İlim 19.

(40) Darimi, Sünen, Mukaddime, 32.

(41) Buhari, Sahih-i Buhari, İlim 15; İbn Mace, Sünen, Zühd, 23.

Etkinlik

Siz Ne Dersiniz?

HİKMET! ...

Hikmet! ...

Eşyanın anlam ve de hakikatini kavramaktır,
Allah'ın güzel ahlakı ile de ahlaklanmaktır,
Hz. Muhammed sevdasıyla varlık içinde olmaktır,
Evrenin sırrını çözmeye çalışmaktır HİKMET...

(...)

Hikmet! ...

Kur'an hükümlerini öğrenip hayatta yaşamak,
Resullerde kitap ve hikmet varlığını anlamak,
Herkesin kabı ölçüsünde darlığını kavramak,
Eşyanın asıl hakikatini anlamaktır HİKMET...

Abdullah Yaşar ERDOĞAN

(https://www.antoloji.com/hikmet-7-siiri/

Erişim tarihi: 4 Ekim 2017)

Yukarıdaki şiirden hareketle siz hikmet değerini nasıl tanımlarsınız?

3.3. İffet

Düşünelim

Halk arasında "ıffetli insan" diye kimlere denir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Temel değerlerden biri olan iffet, sözlükte "haramdan uzak durmak, kötü söz ve işlerden kaçınmak, gönül tokluğu, ölçülü olmak" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise "Yeme, içme ve diğer bedeni hazlar konusunda ölçülü olma, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdeme"⁽⁴²⁾ denir.

İffet değerinin İslam dininde önemli bir yeri vardır. İffet denilince öncelikle halk arasında da yaygın olarak kullanılan cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık anlaşılır. Çünkü İslam, nesil, aile ve toplumu korumayı hedefler. Bunları doğrudan etkileyen olumsuz davranışları yasaklar. Örneğin İslam'da zina ve cinsel sapıklıklar haramdır.⁽⁴³⁾ Bir kişinin başka birisini taciz etmesi, laf atması, sarkıntılık yapması yasaktır.⁽⁴⁴⁾ Namuslu bir kadına iftira atılması, adının kötüye çıkarılması büyük günahlardandır.⁽⁴⁵⁾ Onun için halk arasında iffete, ırz ve namus da denir.

Etkinlik

Araştırım

Hz. Yusuf (a.s.) denilince niçin hemen akla iffet gelmektedir? Araştırınız.

(42) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 157-158.

(43) bk. İsrâ suresi, 32. ayet; En'âm suresi, 151. ayet.

(44) bk. Buhari, Sahih-i Buhari, Kader, 9.

(45) bk. Nûr suresi, 4. ayet.

İffet günümüzde daha çok namusu korumak şeklinde anlaşılmasına karşın, çok geniş kapsamlı bir değer ve erdemdir. İslam ahlak felsefesinde iffet, hikmet, şecaat ve adaletle birlikte dört temel fazileti oluşturur. Bu bağlamda üst bir erdem olup “hayâ, kanaat, sabır, arzuları dizginlemek, dürüstlük, ağırbaşlılık, nezaket, güzel yaşayış, Allah (c.c.) korkusu, düzenlilik, cömertlik, eli açıklık, yardımseverlik, bağışlama ve hoşgörü” gibi ahlaki değerler iffetin alt kolları olarak değerlendirilir.

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde ise iffet, namusu koruma yanında bu gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de hayâ, kişinin şeref ve onurunu koruması olarak kullanılmaktadır. Kur’an’da şöyle buyrulur: “...**Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler...**”⁽⁴⁶⁾ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayetin açıklamasında, başkalarına el açmaktan çekinmenin iffetin bir göstergesi olduğu ile ilgili olarak şöyle buyrulur: “**Yoksul, insanların etrafında dolaşıp da bir veya iki lokma ya da bir veya iki hurma ile baştan savılan (dilenci) değildir. Hakiki yoksul, ihtiyacını karşılayacak kadar geliri olmadığı hâlde, durumu bilinmediği için yardım edilmeyen ve kendisi de insanlardan istemekten hayâ eden (iffetli) kimsedir.**”⁽⁴⁷⁾ Yine bazı ihtiyaç sahipleri Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bir şeyler ister. Elindekiler tükenene kadar onlara verir. Verecek bir şey kalmayınca da onlara şöyle buyrulur: “**Yanımda bulunan hiçbir malı sizden saklayacak değilim. Kim iffeti dilerse Allah onu iffetli kılar. Kim aza kanaat edip insanlardan bir şey istemezse Allah onu zengin kılar...**”⁽⁴⁸⁾ ,

İffet, kişinin kendisinin olmayan herhangi bir şeye el uzatmaması anlamında da kullanılır. Kur’an’da; “...**Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yessin...**”⁽⁴⁹⁾ buyrulur hâli vakti yerinde olan velilerin yetimlerin malına göz dikmemelerinin iffetli olmanın gerektirdiği bir davranış olduğu belirtilir.

İffet değerinin içerdiği anlamlardan biri de kişinin nazik ve kibar olması, kişiler arası ilişkilerde edep sınırlarını aşmaması, öfke ve kızgınlık gibi tutum ve davranışlardan uzak durmasıdır. Şu olay iffetin bu anlamı için güzel bir örnektir: Bir gün Übey b. Ka’b adlı biri, mescitte bir adamın yakasına yapışmış borcunu istiyordu. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v.) mescide girdi ve bu durumu gördü. Namazını tamamlayıp geri geldiğinde Übey’in hâlâ aynı sertliğini gösterdiğini gördü ve ona şöyle dedi: “**Hakkını talep eden kişi bunu tam olarak alsa da almasa da iffetli bir şekilde istesin.**”⁽⁵⁰⁾ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu sözleriyle ne demek istediğini Übey anlamadı ve yanına gelerek ‘İffet nedir?’ diye sordu. Hz. Peygamber de (s.a.v.) şöyle buyurdu: “**Ona (kardeşine) hakaret etmeden, onu zorlamadan, ona çirkin söz söylemeden ve ona eziyet etmeden istemektir.**”⁽⁵¹⁾

İffet, kişiyi olumsuz arzu ve isteklerine esir olmaktan koruyup onu özgürleştiren bir kavramdır. İnsana haysiyet ve onur kazandıran, hayâ, edep, kanaat, nezaket gibi erdemlerle donatan, temel bir değerdir. Onun için hem Kur’an’da hem de hadislerde iffetli kimselerden övgüyle bahsedilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyrulur: “**Allah, yoksul olmasına rağmen iffetini korumaya çalışan mümin kullunu sever.**”⁽⁵²⁾ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) sık sık şöyle dua ederdi: “**Allah’ım! Senden hidayet, takva ve iffet dilerim.**”⁽⁵³⁾

(46) Bakara suresi, 273. ayet.

(47) Buhari, Sahih-i Buhari, Zekât, 53.

(48) Müslim, Sahih-i Müslim, Zekât, 124.

(49) Nisâ suresi, 6. ayet.

(50) İbn Mace, Sünen, Sadakat, 15.

(51) Beyhaki, Sünenü'l-Kübra, C 6, s. 83.

(52) İbn Mace, Sünen, Zühd, 5.

(53) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 389.

Sonuç olarak iffetli olmak, insanın düşünme, arzu ve öfke gibi konularda ölçülü olmasını gerektirir. Bu konularda her zaman itidalli davranmasını zorunlu kılar. İnsanın bedenini maddi hazlara aşırı düşkünlükten ve doyumsuzluktan korunmasını ister. Kısacası her işte orta yolu benimsemek ve gönlü tok olmak iffetli olmanın bir göstergesidir.

Etkinlik

Yorumlayalım

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ile Ebu Zerr el-Gıfari (r.a.) adlı sahabi bir gün birlikte yolculuk ediyorlardı. Hiz. Peygamber (s.a.v.) yolculuk sırasında Ebu Zerr'e (r.a.) birtakım sorular soruyor, Ebu Zerr de (r.a.) Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) daha iyi bileceğini söyleyerek onun açıklamalarını dinliyordu. Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) sorularından biri şöyleydi: “**Ebu Zerr, yatağından kalkıp mescide gidemeyecek, mescide gidip de yatağına dönmeye takatin kalmayacak kadar aşırı bir açlığa maruz kalırsan ne yaparsın?**” Bu soru üzerine Ebu Zerr (r.a.) yine Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ne diyeceğini öğrenmek için ‘Allah ve Resulü daha iyi bilir.’ diye cevap verdi. Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “**Bu durumda dahi iffetli olman gerekir.**”

(İbn Mace, Sünen, Fiten, 10)

Yukarıda anlatılan olayı arkadaşlarınızla iffet değeri açısından yorumlayınız.

3.4. Şecaat

Düşünelim

“Cesaret insanı zafere, kararsızlık tehlikeye, korkaklık ise ölüme götürür.”

Yavuz Sultan Selim

Size göre cesaret nedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Temel değerlerden biri olan şecaat sözlükte, “cesaret, yiğitlik, kahramanlık, hakkını almak, haksızlığa boyun eğmemek, savaşlarda düşmana karşı cesaretli davranmak” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “bir kişinin gerektiğinde haksızlık ve tehlikeler karşısında korkmaması, cesaretini koruması, haksızlığa boyun eğmemesi, cesaretle üstün değerleri korumaya yönelmesi” demektir. Yine dinî ve ahlaki bir terim olarak şecaat, “bir Müslümanda bulunması gereken korkaklık ile öfke arasındaki güzel huy ve ahlak”⁽⁵⁴⁾ olarak da tanımlanır.

Şecaat, kişiyi hayatta başarıya ulaştıran en önemli erdemlerdendir. Ürkek ve korkak kimselerin başarılı olmaları zordur. Diğer taraftan insanın önem verdiği değerler vardır. Bunlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında kişinin bunları korumak için yiğitlik ve cesaret göstermesi gerekir. İnsan din, vatan, millet vb. değerleri korumak için gereken çabayı gösterir ve gerekirse bunlar için çekinmeden canını feda eder. Örneğin vatan söz konusu olduğunda ölümden bile korkmadan düşmana karşı koyar, maddi ve manevi sıkıntılara cesaretle göğüs gerer. Yine kadın, çocuk, zayıf ve yaşlı olup da kendini koruyamayacak durumda olanları korumak, hakkını aramak için gerekenleri öl-

Görsel 4.8: Vatanını savunan insanlar şecaat sahibi kimselerdir.

(54) Dinî Terimler Sözlüğü, s. 338.

çülü ve hukuka uygun bir şekilde yapmak da cesaret göstermektir. Ancak gereksiz cesaret gösterisi de güzel bir tutum ve davranış değildir. Bu davranışa körü körüne, gözü kapalı bir şekilde tehlikeli işlere atılmak anlamında cüret denir. Dolayısıyla cesaret ve yiğitlik yerinde ve gerektiğinde değerlidir.

Etkinlik

Yorumlayalım

“Bildiklerini anlat, ama akıl vermeye kalkma. Anlatılanları iyi dinle, ama hepsini doğru sanma. Sessiz kalmak, bir şey bilmediğin anlamına gelmez. Çok konuşmakta çok şey bildiğini göstermez. Herkesi kendine eşit gör. Her kim olursa olsun bir insanı küçümsemek akılsızlık, çok büyük görmekte korkaklıktır. Cesaret akıldan gelirse cesarettir, bilgisizlikten gelirse cehalettir.”

(Mevlana)

Yukarıda verilen sözleri arkadaşlarınızla yorumlayınız.

İslam dini, kişinin şecaat sahibi olmasına önem verir. İslam’a göre kişinin sadece korkması gereken varlık Yüce Allah’tır (c.c.). Bu da kişiyi kötü tutum ve davranışlardan koruyan, onun günaha girmesini engelleyen, adaletle hareket etmesini sağlayan ve güzel işlere yönlendiren bir korkudur. Onun için Müslümandaki Allah (c.c.) korkusu, yiğitlik ve şecaatin kaynağıdır. Kur’an’da; “...**Artık onlardan korkmayın, benden korkun...**”⁽⁵⁵⁾ ve “...**Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) müminler iseniz bilin ki Allah, kendisinden korkmanıza daha layıktır.**”⁽⁵⁶⁾ gibi pek çok ayette Allah’tan (c.c.) başka kimseden korkulmaması gerektiği belirtilir. İslam’da gösteriş için yapılan şecaat ise eleştirilir.⁽⁵⁷⁾ Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette Müslümanların önem verdikleri değerlere karşı yöneltilen tehditler karşısında büyük bir metanetle cesaretlerini korudukları ve Allah’tan (c.c.) başka kimseden korkmadıkları belirtilir.⁽⁵⁸⁾ Ancak savaşta bile olsa cesaret adına aşırı gidilmemesi, şecaatin akıl ve adalet ölçüleri içinde gösterilmesi gerektiği vurgulanır.⁽⁵⁹⁾

Görsel 4.9: Değerlerimize yönelik tehditlere karşı milletçe tepki veririz.

Hız Muhammed (s.a.v.), cesaret ve şecaati bütün yönleriyle göstermiş birisidir. Allah’ın (c.c.) gönderdiği dini tebliğ etmekle kalmamış, onun emir ve yasaklarına ilk önce en güzel şekilde o uymuştur. Bir hadisinde şöyle buyurur: “**Allah’ı en iyi bileniniz ve ondan en fazla korkanınız benim.**”⁽⁶⁰⁾ Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Yüce Allah’tan (c.c.) bu kadar korkması onu hiçbir zaman değerlerini korumaktan da alıkoymamıştır. Enes b. Malik, onun için “İnsanların en cesaretlisiydi.”⁽⁶¹⁾ der. Gerektiğinde dinini, değerlerini, insanların hak ve hukukunu korumak için cesaret göstermiştir. Onun bütün hayatı cesaret ör-

(55) Mâide suresi, 3. ayet.

(56) Tevbe suresi, 13. ayet.

(57) bk. Müslim, Sahih-i Müslim, İmâre, 150.

(58) bk. Fetih suresi, 29. ayet; Âl-i İmrân suresi, 173. ayet.

(59) bk. Bakara suresi, 191-194. ayetler.

(60) Buhari, Sahih-i Buhari, Edeb, 72.

(61) bk. Buhari, Tevhid, 28.

neğidir. Daha İslam'ı açıktan tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte Mekkeli müşrikler ona karşı çıkmışlar, her türlü baskı aracını kullanarak onu yıldırıma çalışmışlardır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün zorluk ve sıkıntılara, kendisine yapılan zulümlere büyük bir şecaatle göğüs germiş, Allah'ın (c.c.) dinini tebliğ etmekten geri durmamıştır.

Etkinlik

Örnekler Bulalım

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatından onun cesaretini gösteren örnekler bularak arkadaşlarınızla paylaşınız.

Şecaat, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) önemli özelliklerinden biri olmasıyla birlikte o, gerektiği zaman cesaret göstermiş, gerekli olmayan durumlarda da sabretmesini bilmiştir. Örneğin 628 yılında Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar Kâbe'yi ziyaret etmek için yola çıktılar. Ancak Mekke'ye girmelerine müşrikler izin vermek istemediler. Bu esnada çeşitli olaylar yaşandı ve sonunda müşriklerle Müslümanlar arasında Hudeybiye Barış Antlaşması imzalandı. Müslümanlardan bazıları, niçin müşriklerle savaşılıp Mekke'ye girilmedi de anlaşma yapıldı, dediler. Ancak bir süre sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu olay karşısındaki tutumunda ne kadar haklı olduğu ve doğru davrandığı görüldü. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Uhud Savaşı'ndaki bozgun esnasındaki tutumu da onun cesaretinin örneklerindedir. O, Uhud'daki bozgun sırasında hiçbir zaman Yüce Allah'a (c.c.) olan güvenini kaybetmemiş, cesaretini korumuş, Müslümanların da böyle davranmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), sık sık şöyle dua ederdi: **“Allah'ım! Kederden, üzüntüden, tembellikten, cimrilikten, korkaklıktan sana sığınırım.”**⁽⁶²⁾

Müslüman sadece Yüce Allah'tan (c.c.) korkar. Ondan başkasından korkmaz. Gerektiğinde değerleri için canını bile feda etmekten çekinmez. Haksızlığın karşısında gereken cesareti gösterir. Cesaret gösterirken bile öfkesine yenik düşmez. Yaptığı her şeyi akıl, adalet ölçü ve sınırları içinde yapar. Gereksiz cesaret gösterenlerden uzak durur.

Etkinlik

Nasıl Örnek Alabiliriz?

Siz hangi konularda nasıl cesaret gösteriyorsunuz? Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cesaretini nasıl örnek alabiliriz? Arkadaşlarınızla tartışınız.

4. Kur'an'dan Mesajlar: İsrâ Suresi 23-29. Ayetler

Kur'an-ı Kerim, insanın Yüce Allah (c.c.), kendisi, diğer insanlar ve varlıklarla ilişkisi konusunda öğütler verir. Bu konular iman, ibadet, ahlak bütünlüğü içinde ele alınır. Böylece inanan kişiye, hayata ve varlıklara yönelik inanç temelli ahlaki bir bakış kazandırılmak istenir. Ancak Kur'an-ı Kerim'in kimi ayetlerinde inanç; kimi ayetlerinde ibadet konuları daha ağırlıklı iken kimi ayetlerinde de iman ve ibadet ilişkisi koparılmaksızın ilke ve değerler yoğunluk kazanır. Bu tür ahlaki ilke ve değerlerin yer aldığı ayet gruplarından biri de İsrâ suresi 23-29. ayetleridir. Surenin ilgili ayetlerinde şöyle buyrulur:

“Rabb'in, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine “of!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. ²³ Onları esirgeyerek alçakgönüllülikle üzerlerine katnat ger ve: ‘Rabb'im! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!’ diyerek dua et. ²⁴ Rabb'iniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır. ²⁵

(62) Nesai, Sünen, İstiâze, 25.

Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. ²⁶ **Zira böylesi-ne saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabb'ine karşı çok nankördür.** ²⁷ **Eğer Rabb'inden umduğun (beklemek durumunda olduğun) bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.** ²⁸ **Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”** ²⁹

İsrâ suresinin 23. ve 24. ayetleri, anne ve babaya saygı gösterip iyilik etmekle ilgilidir. Ayette Yüce Allah (c.c.), yalnız kendisine ibadet edilmesini emrettikten sonra anne ve babaya iyilik etmeyi de buyurur. Ayette Allah'a (c.c.) ibadet ile anne ve babaya iyiliğin birlikte yer alması onlara verilen önemden dolayıdır. Nitekim Kur'an'daki anne ve babaya ilgili ayetler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de Allah'a (c.c.) ibadet ile anne ve babaya iyilik birlikte zikredilir.⁽⁶³⁾

Anne ve baba nasıl çocuklarını korumasızken alıp sevgi ve merhametle yetiştirip bütün imkânları sunmuşlarsa çocuklarının da onlar aciz duruma düştükleri zaman aynı sevgi ve şefkati onlara göstermesi bir sorumluluktur. Bu çocuğun dinî bir görevidir. Onlardan biri veya her ikisi çocuklarının yanında ihtiyarlarsa onlardan beklenen görev onları kırmamaları, azarlamamaları aksine onlara en güzel şekilde davranıp güzel söz söylemeleridir. Ayette geçen “of” uyarısı, bu konuda ne kadar dikkatli olunması gerektiği konusundaki bir uyarıdır. Çünkü onlar da artık birer çocuktur. Sevgi, merhamet ve güzel söz beklemektedirler.

İsrâ suresinin 25. ayeti ise Yüce Allah'ın (c.c.) içimizdeki yani kalplerimizdekini en iyi bilen olduğunu bildirir. Anne ve babaya iyilikten sonra bunun hatırlatılmasının sebebi, hem ibadet hem de anne ve babaya iyiliğin öncelikle bir gönül işi olmasındandır. Çünkü ibadet ve itaat, kişinin içindeki inanç, istek, sevgi ve bağlılıktan kaynaklanırsa bir değer taşır. Eğer bir çocuk anne ve babasına karşı böyle bir sevgi ve merhamet beslemiyorsa ihtiyarlıklarında onlara iyilikte bulunması onun için bir yük olur. Onun için ayette çocukların anne ve babalarına karşı bu duygu ve şuurda olmaları hatırlatılmaktadır.

İsrâ suresi 26. ve 27. ayetlerinde ise anne ve babaya iyilikten sonra Yüce Allah (c.c.) akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarının verilmesini emreder. İslam'da fakir ve fukarayı gözetmek dinî bir görevdir ve fakirin zengin üzerindeki maddi hakkıdır. İnsanın kendisine verilen nimetleri paylaşması gerekir. Bu iyilik etmek, hayır yapmak görevine de en yakınlarında başlayarak diğerlerine doğru bir sıra takip edilmesi esastır. Ayetin devamında ise Yüce Allah (c.c.), kişinin sahip olduğu mali imkânları gereksiz yere saçıp savurmamasını öğütler. Böyle yapanların durumu şeytanın dostu benzetmesiyle açıklanır. Bunun sebebi, kişiyi malını mülkünü kötü yollarda değil, Allah'ın (c.c.) rızasına uygun işlerde harcaması konusunda uyarmak içindir. Çünkü şeytanın en belirgin özelliği yeryüzünde bozgunculuk yapıp insanları yoldan saptırmasıdır. Dolayısıyla bir insan, Yüce Allah'ın (c.c.) kendisine verdiği nimetleri yanlış işlerde değil, Yüce Allah'ın (c.c.) rızasını kazandıracak şekilde kullanmalıdır.

Surenin 28. ayetinde ise **“Eğer Rabbi'nden umduğun (beklemek durumunda olduğun) bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.”** buyrulur. Hz. Peygamber'e (s.a.v) hitap edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), yoksul Müslümanların geçimiyile bizzat ilgilenir, imkânları ölçüsünde onların bakımını sağlar, kendisinde yoksa diğer Müslümanları buna teşvik ederdi. Bu ayette Hz. Peygamber'in (s.a.v), bizzat kendisi de maddi sıkıntı içinde bulunduğundan ihtiyaç içinde olduğunu açıklayanlara yardım edemeyecekse nasıl davranması gerektiği haber verilmektedir. Nakledildiğine göre bazı yoksul sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yardımı ile geçinirlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara verilecek bir şeyleri olmadığı zaman, mahcubiyetinden ötürü onlara söyleyecek bir söz bu-

(63) bk. Nisâ suresi, 36. ayet; En'âm suresi, 151. ayet; Lokmân suresi, 14-15. ayetler; Buhari, Sahih-i Buhari, Edeb, 1, 6; Müslim, Sahih-i Müslim, İman, 137, 143, 144.

lamaz, yüzünü başka tarafa çevirir. Fakat onların ihtiyaçlarını gidermek için Yüce Allah'tan (c.c.) kendisine imkân vermesini dilerdi. İşte bu ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu gibi insanlara bir şeyler veremeyecek bile olsa onların gönüllerini alması gerektiği hatırlatılmaktadır. Buna göre insan, yardım isteyen birine olumlu cevap verme imkânına sahip değilse bile ümit verici, yatıştırıcı güzel sözler söylemelidir. Onu kırmama-ya, gönlünü incitmemeye çalışmalı ve tatlı dille mazeretini ifade etmelidir.

Surenin 29. ayetinin inmesine sebep olarak şu olay nakledilir: Bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir çocuk geldi ve 'Annem sizden şunu istiyor.' dedi. Hz. Peygamber (s.a.v); "**Bugün yanımızda size verecek bir şey yok.**" buyurdu. Çocuk 'O hâlde gömleğini bana giydir.' dedi. Hz. Peygamber de (s.a.v.) üzerindeki gömleği çıkarıp çocuğa verdi. Kendisi de gömleksiz olarak oturup kaldı. İşte bunun üzerine bu ayet indi. Ayette öncelikle "**Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma...**" buyrulurken kişinin hem cimrilikten hem de savurganlıktan sakınması emredilir. Çünkü cimrilik de savurganlık da aşırılıktır. Bu sebeple İslam dininde haram kılınmıştır. İkisinin ortası ise cömertliktir.

İsraf da cimrilik de erdemsizlikler arasında sayılır. İkisinin ortası ise cömertliktir. Onun için kişinin orta yolu tutması İslam dininde önemli bir ilke ve değerdir. Böyle davranmamasının sonucu ise 29. ayetin devamında "...**Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.**" buyrulurken bildirilir. Bir kişinin Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için iyilik ve hayır yapması çok güzel bir şeydir. Ancak kendisi ve ailesi başkasına muhtaç olacak şekilde elindekileri saçıp savurmaması, bu konuda da orta bir yol izlemesi önemlidir.⁽⁶⁴⁾

Sonuç olarak İsrâ suresi 23 - 29. ayetlerde verilen mesajlar özetle şöyledir:

- ◆ Yüce Allah'tan (c.c.) başkasına ibadet etmemek
- ◆ Anne ve babaya iyilik etmek, iyi davranmak
- ◆ Akrabaya iyi davranmak, yardımda bulunmak
- ◆ Yoksula ve yolda kalmışa iyilik yapmak
- ◆ İsraf etmemek
- ◆ Cimrilik yapmamak
- ◆ Her konuda orta yolu tercih etmek

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla İsrâ suresinin 23 - 29. ayetlerinin meallerini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetlerle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetlerin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayetlerde geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(64) bk. Kur'an Yolu Meâl ve Tefsir, C 3, s. 477-479.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Değerlerin oluşumuna etki eden unsurlar nedir? Belirtiniz.

.....

2. Temel değerler nedir? Sıralayınız.

.....

3. Değerlerin oluşumunda din, örf ve âdetlerin etkisi nasıldır? Belirtiniz.

.....

4. Kişilik nedir? Gençlerin kişilik gelişiminde değerlerin yeri ve önemi nedir? Açıklayınız.

.....

5. İsrâ suresi 23-29. ayetlerde vurgulanan ahlaki değerler hangileridir? Listeleyiniz.

.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

“İffet - adalet - değer - örf - âdet - şecaat - hikmet”

1. Bir toplumda veya toplumsal grupta bireylerin benimseyip uyguladıkları her türlü duyuş, düşünce, davranış, kural, uygulama ve kıymetlere denir.

2. Bir toplumda yasalarla belirlenmemiş ancak eskiden beri uygulana gelen, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış biçim ve kurallarına denir.

3. Kişinin davranışlarında ve çevresiyle ilişkilerinde ölçülü, dengeli olması, her şeyin ve herkesin hak ve hukukunu gözetmesi, ölçüsüzlükten uzaklaşarak orta yolu tutup dengeli davranmasına denir.

4. Bir kişinin gerektiğinde haksızlık ve tehlikeler karşısında korkmaması, zorluk ve sıkıntıları göze alarak hakkını araması, haksızlığa boyun eğmemesi, cesaretle üstün değerleri korumaya yönelmesine denir.

5. Kişinin arzu, tutku ve isteklerini akıllı ve inancının kontrolünde tutmasını sağlayan, haramlardan koruyan, kötü söz ve davranışlardan sakındıran, bedeni ve maddi hazlara aşırı düşkünlükten koruyan ahlaki erdeme denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi estetik değerlerdendir?

- A) Dürüstlük
B) Adalet
C) Dindarlık
D) Güzellik
E) Nezaket

2. Aşağıdakilerden hangisi değerlerin oluşumu ve kaynağı ile ilgili olarak yanlıştır?

- A) Uzun bir tarihî süreçte oluşur.
B) Oluşumunda çeşitli unsurlar rol oynar.
C) Oluşumunda en etkili unsurlardan biri dindir.
D) Oluşumunda en önemli ortam ailedir.
E) En önemli kaynağı kişinin bireysel tercihleridir.

3. Kişisel ve sosyal yaşamda düzeni temin eden, hukuk ve eşitlik prensiplerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki bir değerdir. Özellikle toplumsal hayatta barışın, birlik ve beraberliğin, kaynağıdır. Bu değer olmadığı yerde sosyal ve ekonomik dengesizlikler, haksızlık, zulüm ve kaos olur.

Hakkında bilgi verilen temel insani erdem ve değer aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sorumluluk
B) Adalet
C) İffet
D) Şecaat
E) Hikmet

4. Adaletin zıddı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Suizan
B) Zulüm
C) İfrat
D) Tefrit
E) Adavet

5. “Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker dursun.” (İsrâ suresi, 29. ayet.)

Bu ayette yerilen kötü davranışlar aşağıdakilerden hangileridir?

- A) Cimrilik - Korkaklık
B) İsrâf - Korkaklık
C) Cimrilik - Zulüm
D) Cimrilik - İsrâf
E) İsrâf - Zulüm

Ç. Aşağıdaki ifadelerden doğruların başına (D), yanlışların başına da (Y) yazınız.

1. () Kişinin belirli durumlarda nasıl davranacağını belirleyen değerleri, onun “değerler sistemini” oluşturur.
2. () Bir toplumda ya da toplumsal grupta benimsenip uygulanan değerler kendiliğinden oluşur.
3. () Bireysel değerlerin oluşumunda genellikle doğuştan getirilen özellikler ile geçirilen yaşantılar etkilidir.
4. () İslam’ın adalet anlayışında her zaman ve her konumda hukuka uygun, âdil davranmak esastır.
5. () Şecaat insanın kendisini, yaratanını, eşya ve olayları kavramasını sağlayan ilim, derin anlayış ve kavrayıştır.

D. Defterinize “İslam ve Temel Değerler” konulu bir kompozisyon yazınız.

5. ÜNİTE

GÖNÜL COĞRAFYAMIZ

Ünitemize Hazırlanalım

1. Kültür ve medeniyet kavramları hakkında sözlük ve ansiklopedilerden bilgi toplayınız.
2. Tarih boyunca hangi medeniyetlerin kurulduğunu araştırınız.
3. İslam medeniyeti kavramını ve İslam medeniyetinin kaynaklarını araştırarak listeleyiniz.
4. İslam medeniyetinin nerede ortaya çıkıp nerelerde yayıldığı hakkında bilgi toplayınız.
5. Hucurât suresinin 13. ayetinin anlamını Kur'an-ı Kerim mealinden okuyunuz. Ayette verilmek istenen mesajların neler olabileceği konusunda araştırma yapınız.

1. İslam Medeniyeti ve Özellikleri

Düşünelim

“Kültür biziz, medeniyet ise yaptıklarımızdır.”

Yukarıda verilen sözdeki kültür ve medeniyet kavramlarına yüklenen anlam nedir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Günlük hayatımızda “kültürlü, kültürsüz, kültür emperyalizmi, ilkel ve yüksek kültür” gibi kullanım biçimleriyle belki de en çok kullanılan kelimelerden biri kültürdür. Kelime olarak “sürmek, ekip biçmek, özenmek, bakmak” gibi anlamlara gelen kültür, Latince kökenli “culture” kelimesinden gelmekte olup Türkçeye de “kültür” şeklinde geçmiştir. Kültür, farklı alanlarca pek çok tanımları yapılmış bir kavramdır. Tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- ◆ Bir toplumun sahip olduğu, tarih boyunca meydana getirdiği fikir, sanat, duyuş ve değerlerin tümüdür.
- ◆ Bir toplumda varlığını sürdüren ve gelenek hâlinde devam eden her türlü duyuş, düşünce, dil, sanat ve yaşayış unsurların toplamıdır.
- ◆ Sosyal hayatın dil, düşünce, gelenek, görenek, kurumlar, yasalar, sanat yapıtları gibi her türlü maddi ve manevi ürünlerin toplamıdır.
- ◆ Bir toplumun yaşayış tarzıdır.⁽¹⁾
- ◆ Kültür, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, sanatta, dinde, edebiyatta, sevinç ve eğlencelerimizde tabiatımızın kendisini ifade etmesidir.⁽²⁾

Bu tanımlardan hareketle kültür; “Toplumların tarihi süreç içerisinde elde ettikleri maddi ve manevi değerleri, yaşam tarzları, övünçleri, davranışları, bunları elde etme ve aktarma yolları, kendilerine özgü inanç ve âdetler bütünü”⁽³⁾ olarak tarif edilebilir. Toplumlar geçmişten devrıldıkları kültürü yenileyerek geliştirirler. Kültürün, tarihî ve toplumsal bir ürün olması, ihtiyaçları giderici bir vasfa sahip olması, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturarak değişime açık olması ve dışarıdan gelen etkiler konusunda seçici olması gibi özellikleri vardır.⁽⁴⁾

Günlük hayatımızda kullanılan kelimelerden biri de Arapçadan Türkçeye geçen medeniyettir. Kelime olarak “şehirli, şehirde oturan” anlamına gelir. Türkçede medeniyet ile hemen aynı anlamda uygarlık kelimesi de kullanılır. Medeniyet kavramının da kültür gibi pek çok tanımı yapılmıştır.

Görsel 5.1: İslam medeniyeti, okumaya ve yazmaya değer veren bir medeniyettir.

(1) bk. Meydan Larousse, Kültür Maddesi, Meydan Yayınları, İstanbul, C 7, s. 724-725.

(2) bk. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Altınordu Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 39-40.

(3) Ana Britannica, Kültür Maddesi, Ana Yayınları, İstanbul, 1986, C 20, s. 123.

(4) bk. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, s. 41-45.

Tanımlardan bazıları şunlardır:

- ◆ Medeniyet, farklı milletlerin birlikte yaşayarak veya katkı sağlayarak oluşturdukları değerlerdir.
- ◆ Evrensel düzeye ulaşmış bir kültür veya benzer kültürlerin oluşturdukları anlama, yaşama, bilgi, teknoloji ve maddi - manevi kurumların bütünüdür.
- ◆ Medeniyet, maddi-manevi bütün yansımaları ile yaşam tarzıdır.⁽⁵⁾
- ◆ Medeniyet, kültürün yükselmesiyle oluşan ve evrensel nitelik taşıyan olgudur.⁽⁶⁾
- ◆ İnsanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütününden ibarettir.⁽⁷⁾

Görüldüğü üzere kültür ve medeniyet arasında benzerlikler vardır. Dolayısıyla kültür ve medeniyetin aynı oldukları konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bu alanda çalışan bilim insanlarınca kabul edilen görüşe göre medeniyet kültürden farklıdır. Medeniyet tüm toplumsal kurumları, tekniği, maddi alet ve araçları içeren bir kavramdır. Bu bağlamda medeniyet daha çok, “insanın üzerinde etkili olan şartları kontrol amacıyla sarf etmiş olduğu çabalar sonucu meydana getirdiği mekanizma ve teşkilatın bütünü”⁽⁸⁾ şeklinde tanımlanmaktadır. Kültür ve medeniyet üzerine en çok yazanlardan biri olarak Ziya Gökalp de medeniyeti “millî kültürü meydana getiren din, ahlak, hukuk, rasyonel faaliyetler, estetik, dil, ekonomi ve teknik gibi unsurların değişik milletlerin ortak hayatında aldığı şekil”⁽⁹⁾ olarak tanımlar. Buna göre kültür ile medeniyet arasındaki farklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁽¹⁰⁾

Kültür	Medeniyet
Millîdir.	Evrenselidir.
Dinî, ahlaki, estetik duyguların bütünüdür.	Ekonomik, dinî, ahlaki vb. fikirlerin bütünüdür.
Kendi başına amaçtır.	Bir yarar elde etmek veya bir amaca ulaşmak için kullanılan araç ve vasıtaların bütünüdür.
Ancak ait olduğu millet tarafından benimsenir.	Farklı milletler tarafından benimsenebilir.
İlham ve duygu vasıtasıyla meydana gelir ve gelişir.	Kişisel irade, yöntem ve akıl yürütmelerle oluşan sosyal olaylar bütünüdür.

Etkinlik

Benzerlikleri Bulalım

Kültür ve medeniyet arasındaki benzerlikler nelerdir? Arkadaşlarınızla belirleyiniz.

Her milletin öncelikle kendine ait bir kültürü vardır. Bu kültürün gelişmesinden medeniyet oluşmaya başlar ve zaman içinde diğer milletlerden de medeniyet unsurları alarak gelişmesini devam ettirir. Fakat medeniyetin çok fazla gelişmesi millî kültürü bozabilir. Bu tür milletlere “dejenere olmuş milletler” denir.

(5) bk. İlhan Kutluer, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Medeniyet Maddesi, C 38, s. 296-297.

(6) bk. Ziya Gökalp, Hars ve Medeniyet, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1972, s. 15.

(7) bk. Nurettin Topçu, Yarınki Türkiye, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961, s. 196.

(8) Mümtaz Turhan, Kültür Değişimleri, s. 40.

(9) Ziya Gökalp, Hars ve Medeniyet, s. 16.

(10) bk. Ziya Gökalp, Hars ve Medeniyet, s. 60.

Görsel 5.2: Müslümanlar, İslam medeniyetini ulaşılabildikleri yere kadar taşımışlardır (Mostar Köprüsü, Bosna Hersek).

Etkinlik

Yorumlayalım

“Millî ahlak olmayan yerde, millet de medeniyet de olmaz.”

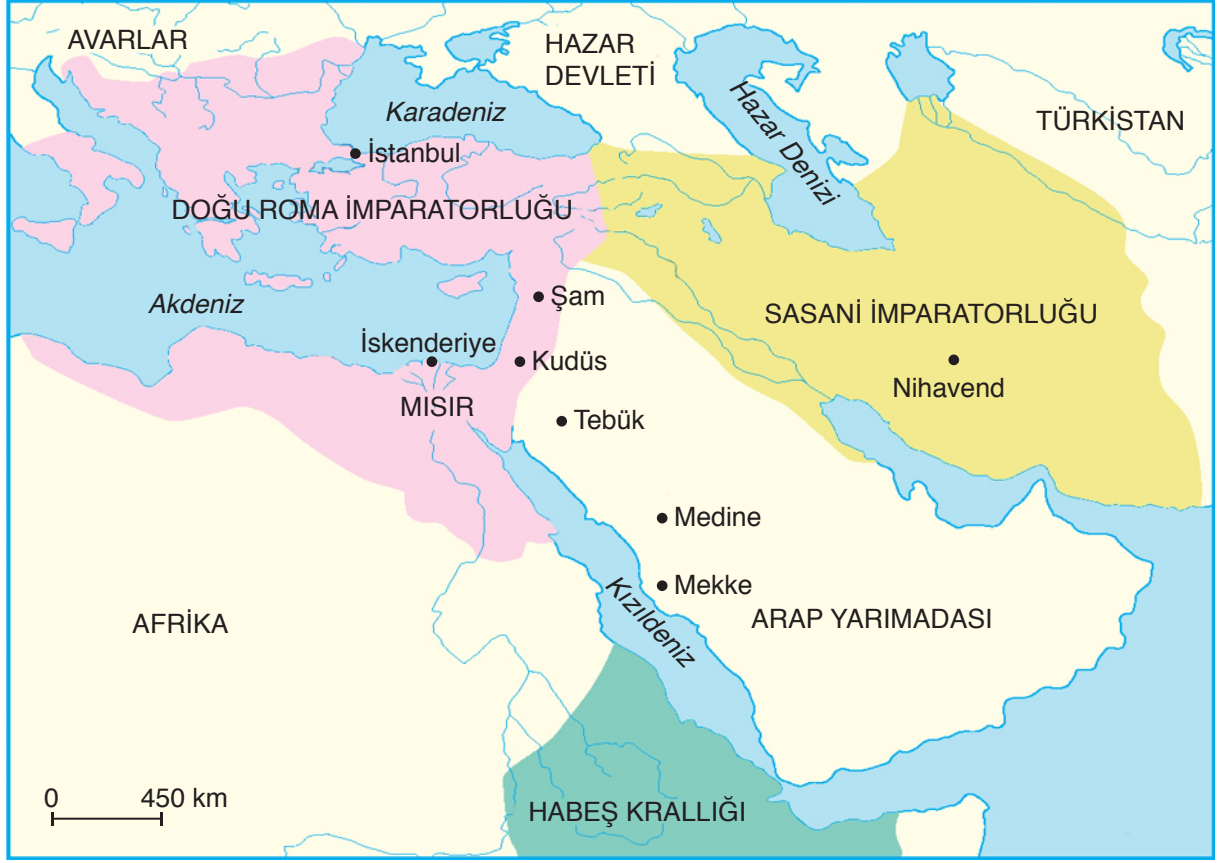
Ziya Paşa

Yukarıda verilen sözü arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Bir medeniyetin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde başta insan ve toplum olmak üzere din, ahlak, kültür, siyaset, ekonomi, eğitim vb. maddi ve manevi faktörler ile coğrafi çevre en etkili unsurlardır. Farklı bölgelerde farklı zamanlarda ve farklı milletler tarafından kurulan medeniyetlerin evrensel olmak ve etkileşim hâlinde bulunmak gibi ortak nitelikleri de vardır. Ancak bu ortak özelliklerine rağmen, her milletin sahip olduğu medeniyeti diğerlerinden farklılaştıran kendine özgü özellikleri de bulunur. Bu özelliklerin başında ise o milletin inandığı din gelir. Örneğin Batı medeniyeti denilince din olarak Hristiyan, İslam medeniyeti denince de Müslüman olan milletler akla gelir. Dolayısıyla medeniyetleri ayıran temel husus, daha çok hayat anlayışları, inanç biçimleri, duygu ve düşünceleri gibi maddi ürünlere ruh veren manevi değerlerdir.

Tarihsel süreç içinde farklı medeniyetler kurulmuştur. Bu medeniyetler ya onu oluşturan milletin ismi ile Sümer, Babil, Çin, Hint, Yunan, Mısır, İran gibi ya Avrupa, Amerika gibi çıktıkları bölgenin ismi ile ya da o medeniyete ait milletlerin inancı ile Hristiyan, Yahudi, İslam medeniyeti gibi adlandırılırlar.

Dünya tarihinde etkili olmuş medeniyetlerden biri de 8. yüzyılda ortaya çıkan İslam medeniyetidir. İslam medeniyeti, İslam'ı din olarak kabul eden Müslüman toplulukların oluşturduğu ortak medeniyetin isimidir. Endülüsten Çin'e kadar geniş bir bölgede hâkim olan Türk, Arap, Mısırlı, İranlı başta olmak üzere pek çok toplumun katkısıyla oluşmuş olan bir medeniyettir.

Harita 5.1: İslam medeniyetinin doğduğu Arap Yarımadası

İslam medeniyetinin tohumları Medine’de atılmıştır. Daha sonra Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile başlayan fetihler ile Müslümanlar başlangıçta İran, Mısır, Eski Yunan (Roma) daha sonra Hint ve Çin medeniyetleriyle karşılaşmışlardır. Müslümanlar kendi inançlarını ve değerlerini koruyarak gittikleri yerlerdeki bu medeniyetlerle etkileşime geçmiştir. Bu etkileşim, Emeviler döneminde sınırlı kalmakla birlikte Abbasiler zamanında zirveye ulaşmıştır.

İslam medeniyeti, Arapların öncülüğünde gelişmeye başlayan ancak daha sonra Türk, İran, Mısır gibi toplumların da Müslüman olmalarıyla birlikte katkı yaptıkları ortak bir medeniyettir. Bu medeniyet, karşılaştığı Eski Yunan, Hint-Çin, İran ve Mısır gibi medeniyetlerin ürünlerini kendi inançları ile karşılaştırmıştır. İslam medeniyeti, bu medeniyetlerin ürünlerinin uygun olanlarını almış, olmayanlarını ise ya uygun hâle getirerek ya da reddederek her alanda özgün eserler veren bir medeniyettir. Günümüz Batı medeniyeti ile eski medeniyetler arasında köprü vazifesi görmüştür. İslam medeniyeti, geçmişi olduğu gibi aktaran bir medeniyet değildir. İslam inancını temel alarak farklı medeniyetlerin ürünlerini kendi potansında eriten ve onlarca İslam bilgininin eserleriyle Batı medeniyetinin oluşmasına zemin hazırlayan bir medeniyettir.

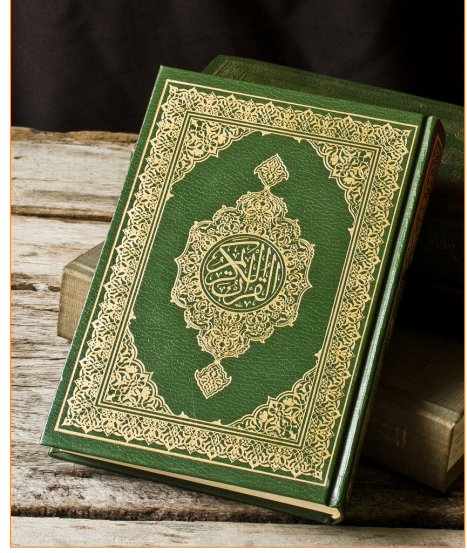
Her medeniyetin kendine özgü kaynakları vardır. İslam medeniyetinin doğuşunda etkili olan kaynaklar başta Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetidir. Selim akıl, salim duyular, örf ve âdetler, diğer kültür ve medeniyetlerin unsurları ve onlardan yapılan tercüme de İslam medeniyetinin kaynaklarıdır.

Bir medeniyet, daha önceki medeniyetlerden yararlanmakla birlikte kendisine ait özellikleriyle de diğerlerinden ayrılır. Arap, İranlı, Türk ve diğer Müslüman toplumların ve o coğrafyalarda yaşayan herkesin katkılarıyla oluşan İslam medeniyetinin temel özellikleri şunlardır:

- ◆ Evrensel değerlere vurgu yapan vahye dayanır.
- ◆ Evrenseldir.
- ◆ İnsan merkezlidir.
- ◆ İlim medeniyetidir.
- ◆ Sentezler bütünüdür.
- ◆ Barındırdığı farklı kültürleri yok etmez, korur. Sömürgeci değildir.
- ◆ Ahlakiliği ve adaleti ön planda tutar.

İslam medeniyetinin en önemli özelliği vahye dayanmasıdır. Bu medeniyetin esaslarını, kaynağını Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinden alan "tevhid, evrensellik, ilim, hürriyet, barış" gibi kavramlar oluşturur. İslam medeniyetinde toplumsal ve ekonomik hayat paylaşma, dayanışma, hoşgörü, güven, adalet, iyiliği yaygınlaştırıp kötülüklerden uzaklaştırma gibi ahlaki değerler üzerine bina edilmiştir. Yönetim anlayışı adalet, emanet, liyakat, ehliyet, meşruiyet, istişare gibi temel esaslar üzerine oluşturulmuştur.

İslam medeniyeti bir vakıf medeniyetidir. İnsanı insan yapan temel değerleri korumak ve yaşatmak için pek çok vakıf kurulmuştur. Vakfın getirdiği esaslar sadece insanları değil, hayvanları da içermektedir. Nitekim mera, leylekler vakfı başta olmak üzere hayvanları koruma ve güvence altına almak için kurulan onlarca vakıf vardır. Yine İslam medeniyetinde çevrenin korunması da temel bir özelliktir.

Görsel 5.3: İslam medeniyetinin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.

Etkinlik

Konuşalım

Sizce İslam medeniyetinin başka ne gibi özellikleri vardır? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

2. İslam Medeniyetinin Farklı Coğrafyalardaki İzleri

Düşünelim

Günümüzde İslam medeniyetine ait eserlerden hangilerini biliyorsunuz? Listeleyerek arkadaşlarınızla bu eserlerin önemi hakkında konuşunuz.

İslam Mekke'de Hz. Peygamber'e (s.a.v) vahiy yoluyla indirilen son dindir. Mekke'de inmeye başlayan İslam Medine'de merkezleşmiş Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra da fetihlerle Arap Yarımadası'nın dışında yayılmaya başlamıştır. İlk halife Hz. Ebu Bekir (r.a.) zamanında Filistin, Irak ve Suriye taraflarına fetihler başlamış, Hz. Ömer (r.a.) zamanında ise hızlanarak Irak, İran, Suriye, Filistin ve Mısır Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir. Bu dönemde farklı ırk ve kültürlerin İslam'a girişleri, çeşitli

din ve kültürlerden toplumların İslam topraklarında yaşamaları bazı dini, ekonomik, toplumsal vb. düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Böylece Hz. Ömer (r.a.) zamanında İslam'ın temel ilkeleri esas alınarak İslam medeniyetinin yönetim, hukuk, sanat ve bilim anlayışı oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte fethedilen İran ve Bizans topraklarındaki ekonomik ve yönetim gibi kurumlardan yararlanılmış, Kûfe ve Basra gibi yeni şehirler kurulmuştur.

Emeviler döneminde Endülüs fethedilmiş, diğer kültür ve medeniyetlerin ilmi eserlerinden faydalanılmıştır. Bu dönemde para basılmış, Arapça resmî dil olarak kabul edilmiş, Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi islami ilimler gelişmeye başlamıştır. Abbasiler dönemi ise İslam medeniyetinin altın çağıdır. Özellikle Halife Mehdi, Harun Reşit ve Memun dönemlerinde yönetim, askerî, ekonomik, ilim, sanat, şehircilik vb. alanlarda İslam kültür ve medeniyeti önemli gelişmeler göstermiştir. İslami ilimler sistematik bir geleceğe ulaşmıştır. Başka medeniyetlerin tıp, astronomi, fizik, kimya vb. alanlardaki eserleri Arapçaya tercüme edilmiş, yeni ve özgün çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde daha önce fethedilen Endülüs'te Endülüs Emevi Devleti kurulmuştur. Bu devlet, İslam medeniyetinin Batı'ya açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Abbasilerin zayıflamasıyla birlikte Selçuklular İslam coğrafyasında egemen olmaya başlamışlardır. Selçuklular da her alanda İslam medeniyetine büyük katkılar sağlamışlardır. Selçuklulardan sonra Memluk ve Osmanlılar İslam dünyasının siyasi hâkimiyetini ele geçirmişlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti, İslam kültür ve medeniyetine katkı sağlamış ve İslam'ı dışardan gelen tehlikelere karşı korumuştur.

Dört halife ile başlayıp Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı ile gelişip büyüyen İslam kültür ve medeniyeti ağırlıklı olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarında yayılmıştır. Bu kıtalarda özü İslam dininin temel ilkelerine dayanan Türk-İslam Medeniyeti, Hint-İslam Medeniyeti, Endülüs-İslam Medeniyeti gibi alt medeniyetler de oluşmuştur. Bunlar birbirinin aynısı olmadığı gibi tamamıyla birbirinden de farklı değildir. Özleri İslam dininin getirdiği temel öğretilere ve hayat anlayışına dayanır ve birlikte İslam kültür ve medeniyetini oluştururlar.

Görsel 5.4: İslam Medeniyeti'nde pek çok özgün eser verilmiştir.

Bu coğrafyalardaki Müslüman milletler, başta Arapça olmak üzere kendi ana dilleriyle eserler vermişlerdir. Ana dilde verilen eserler arasında Arapçadan sonra Farsça ve Türkçe önemli bir yere sahiptir. Günümüzde ise Müslüman olan her ülke kendi dili ile belli oranlarda eserler üretmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Müslümanların egemenliğinde olan coğrafyalarda Müslümanlar ilim, mimari, edebiyat, şehir-

cilik, yönetim, ekonomi vb. alanlarda günümüze kadar gelen eserler bırakmışlardır. İslam medeniyetinin farklı coğrafyalardaki izlerini bugün görmek mümkündür. Bunların oluşmasında başta sahabe olmak üzere pek çok yöneticinin, İslam bilgininin, komutanının ve tüccarların önemli yeri ve rolü vardır. İslam medeniyetinin tarihî süreçte hayat bulduğu ilim ve kültür havzalarından bazılarını ve İslam medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunanlara özetle aşağıda değinilmiştir.

Etkinlik

Değerlendirelim

Siz İslam medeniyetinin hangi coğrafyalarda izleri olduğunu düşünüyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşarak değerlendiriniz.

2.1. Hicaz Bölgesi

Düşünelim

Halk arasında kullanılan “Hicaza gitmek” ifadesiyle ne kastedilmektedir? Hicaz, sizde İslam kültür ve medeniyeti ile ilgili hangi çağrışımları yapıyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Arap Yarımadası, Asya'nın güneybatısı ve Afrika'nın kuzeydoğusunda bulunur. Kuzeyden Ürdün ve Irak, doğudan Basra (İran) Körfezi ve Umman Körfezi, güneydoğudan Umman Denizi ve Aden Körfezi ile çevrilidir. Hicaz, günümüzde Suudi Arabistan toprakları içinde kalan Arap Yarımadası'nın batı kesiminde yer alan bölgeye denir. İslam dünyasının en önemli merkezidir. Tarihsel süreç içinde İslam öncesi dönemde de önemli bir merkez olan Hicaz, bilinen insanlık tarihinin ilk dönemlerinden günümüze insanların sık ziyaret ettiği yerleşim bölgeleri arasında yer almıştır. Bölgenin en önemli şehirleri Mekke, Medine ve Taif'tir.⁽¹¹⁾

Mekke, Hicaz bölgesinin en merkezi ve önemli şehridir. Kur'an-ı Kerim'de bizzat ismi zikredilen Mekke⁽¹²⁾, “Bekke”⁽¹³⁾ adıyla da anılır. Kur'an'da, bu isimlerinin yanı sıra şehirlerin anası anlamında “Ümmü'l-Kura”⁽¹⁴⁾ ve güvenli belde manasında “Belledü'l-Emin”⁽¹⁵⁾ sıfatlarıyla da zikredilir. Mekke, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) İslam vahyinin gelmeye başladığı şehirdir. Mekke'nin asıl önemi, Yüce Allah'a (c.c.) kulluk amacıyla inşa edilen ilk mabet olan Kâbe'nin burada bulunmasındandır. Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın (c.c.) evi kabul edilen Kâbe'nin yer aldığı Mekke ve çevresinin her türlü saldırıdan ko-

Harita 5.2: Arap Yarımadası'nı gösteren harita

(11) bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Hicaz Maddesi, C 27, s. 435-436.

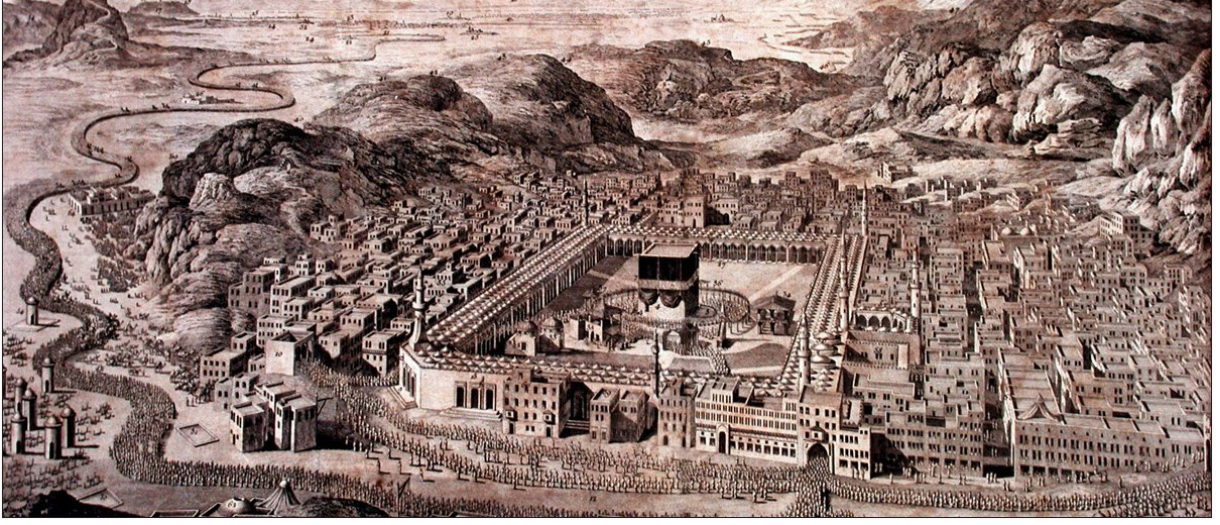
(12) bk. Fetih suresi, 24. ayet.

(13) bk. Âl-i İmrân suresi, 96. ayet.

(14) bk. Şûrâ suresi, 7. ayet.

(15) bk. Tîn suresi, 3. ayet.

runmuş güvenli bir yer (harem) olduğu bildirilmiştir. Dolayısıyla Mekke milyonlarca Müslümanın her yıl hac ibadetiyle ilgili gittiği ve kutsal mekânların bulunduğu mübarek bir şehirdir.⁽¹⁶⁾

Görsel 5.5: 19. yüzyılda Mekke şehrini gösteren temsilî resim

Medine ise İslam'ın Mekke'den sonra gelişip büyüdüğü şehir olması bakımından çok önemlidir. İslam'dan önce burası Yesrib olarak adlandırılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden sonra buraya Kur'an'da da zikredilen ve "fesat, bozgunculuk" anlamına gelen Yesrib yerine "güzel yer" manasında "Taybe" ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehri anlamına gelen "Medinetü'n-Nebi" denmiştir. Ancak bu ismin uzun olmasından dolayı zamanla sadece Medine olarak anılmaya başlanmıştır. Medine'de, Müslümanlar için önemli olan Hz. Peygamber'in inşa ettiği ilk mabet olan Mescid-i Nebi ve Peygamber'in (s.a.v.) kabri gibi Müslümanlar için önemli mekânlar vardır.⁽¹⁷⁾

Görsel 5.6: Mescid-i Nebi, Medine

Hem Mekke hem de Medine daha başlangıçtan itibaren pek çok mescidin ve eğitim-öğretim kurumunun yer aldığı bir şehir olma özelliği taşır. Bu iki şehre giden bir Müslüman hemen her tarafta Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabileriyle ilgili bir şeye rastlayabilir. Kendisini buralarda İslam'ın ilk yaşandığı günlerde gibi hissedebilir. Hemen her taraf İslam'ın yayılışı ve mücadelelerini anımsatan izlerle doludur. Mekke'de başlayıp Medine'de devam eden İslam dini, daha Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında neredeyse bütün Arabistan'a yayılmıştır. Dolayısıyla bölgede hâkim olan nüfus Müslümanlardır. Bölgenin her tarafında İslam kültür ve medeniyetinin izlerini görmek mümkündür.

Hicaz bölgesi başlangıçtan itibaren İslam medeniyetinin oluşmasında önemli bir konuma sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabenin yaşadığı şehirleri bünyesinde barındırması sebebiyle dinî ilimlerde Hicaz'ın öne çıktığı ve bir ekol oluştuğu görülmektedir. Özellikle ilk üç asırda Mekke, bütün İslam dünyasının en önemli ilmî merkezi konumundaydı. Medine ise hadislerin belirlenmesi ve Kur'an ile sünnete bağlı fı-

(16) bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mekke Maddesi, C 28, s. 563-572.

(17) bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Medine Maddesi, C 28, s. 311-318.

kıh ilminin kurulması açısından önemli bir şehir olmuştur. Sahabeden sonra gelen neslin temsilcileri bu iki şehirde yetişmiştir. İslam'ın bölgenin dışına taşınması Arap olan komutanların, tüccarların bilim insanlarının katkısıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Hicaz, hem İslam medeniyetinin temellerinin atıldığı hem de İslam ve İslam medeniyetinin yayıldığı bölge olması açısından özel bir öneme sahiptir.

Etkinlik

Araştırma

Günümüzde Hicaz bölgesinde İslam medeniyeti ile ilgili hangi eserler vardır? Araştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.2. Kudüs ve Çevresi

Düşünelim

Kudüs ile ilgili neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

İslam kültür ve medeniyetinin izlerinin bulunduğu bölgelerden biri de Kudüs ve çevresidir. Kudüs şehri, Filistin'in orta bölgesinde yer alır ve Akdeniz'in doğusundan başlayıp batıya doğru yönelir. Doğu ve Batı Kudüs olarak iki kısımdan oluşur. Şehrin asıl kısmı Doğu yani eski Kudüs'tür.

Kudüs şehri Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için önemli bir yere sahiptir ve kutsal kabul edilir. Yahudiler için Tanrı tarafından seçilmiş olması dolayısıyla Kudüs, onların en yüce değerlerinin ve ümitlerinin simgesi olmuştur. Yahudilerce Hz. Süleyman (a.s.) tarafından yapılan ve günümüzde sadece bazı kalıntıları kalan Mabet çok önemlidir. Yahudiler nerede olurlarsa olsunlar ve hangi saatte dua ederlerse etsinler mutlaka Kudüs'e dönmek zorundadırlar.

Kudüs, Hristiyanlar için de önemlidir. İncillerde Kudüs önemli bir yer işgal eder. Hristiyan inancına göre Hz. İsa (a.s.) burada Hristiyanlığı anlatmış, Yahudi otoritelerinin tepkisiyle karşılaşınca şehrin dışında çarmıha gerilmiştir.

Kudüs Müslümanlar için de önemli bir şehirdir. Kudüs ismi Kur'an'da doğrudan geçmez. Şehirden el-Mescid-i Aksa'nın mübarek kılınan çevresi şeklinde bahsedilir.⁽¹⁸⁾ Müslümanlar, kible Kâbe olmadan önce Kudüs'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de Mescid-i Aksa, Kâbe ve Medine'deki Mescid-i Nebi'den sonra üçüncü önemli mescit olarak bahsedilir. Yine Kâbe'den sonra yeryüzünde inşa edilen ikinci mescit olduğu bildirilir.⁽¹⁹⁾

Kudüs, Müslümanlar tarafından 636 yılında Hz. Ömer (a.s.) tarafından fethedilmiştir. Daha sonra Emevilerin, Abbasilerin, Fatimilerin hâkimiyetine geçmiştir. 1071'de Selçuklular şehre egemen olmuştur. 1099 yılında ise Haçlıların eline geçmiştir. Bu tarihten itibaren 88 yıl Haçlıların işgali altında kalmıştır. 1187 yılında Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü haçlıların elinden geri almayı başarmıştır. O, şehrin restore, mimari ve yenilenmesine çok önem vermiş, Mescid-i Aksa'ya Nureddin Zengi'nin hazırlatmış olduğu minberi hediye et-

Harita 5.3: Kudüs ve çevresini gösteren bir harita

(18) bk. İsrâ suresi, 1. ayet.

(19) bk. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ömer Faruk Harman, Kudüs Maddesi, C 27, s. 323-327.

miştir. Bu minberin işlenmesi, İslam sanatının şaheserlerindedir. Şehir daha sonra kimi zaman Hristiyanların kimi zaman da Müslümanların hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlılar 1516'da Sinan Paşa önderliğinde, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nde Kudüs'e girmiştir. Kudüs'ün fethinden sonra Yavuz Sultan Selim Kudüs şehrini aynı yıl ziyaret etmiş ve şehrin ismini "Kudüs-ü Şerif" olarak değiştirmiştir.

1516 yılında Yavuz Sultan Selim ile Osmanlı yönetimine giren Kudüs, Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemi hariç 1917'ye kadar yaklaşık dört asır Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Osmanlı Devleti, Kudüs'ü egemenliğine aldıktan sonra ona verdiği önemi gösteren pek çok faaliyette bulunmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kubbetü's-Sahra restore edilmiş, şehrin surları inşa edilmiş, şehre su getiren kanallar tamir edilerek suyun dağıtımının yapıldığı havuzlar yenilenmiş ve çeşmeler yapılmıştır. Hürrem Sultan'ın yaptırdığı külliye de Kanuni dönemindeki en önemli hayır hizmetlerindedir. Kanuni dönemiyle başlayan hizmetler daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Örneğin 1863'te Kudüs Belediyesi kurularak şehrin temizliği, kanalizasyon sistemi, aydınlatılması, sokakların düzenlenmesi ve ağaçlandırılması gibi alanlarda önemli hizmetler vermiştir. Yine 1865'te Kudüs telgraf sistemi kurulmuş, 1868'de Kudüs-Yafa karayolu ve 1892'de ise Kudüs-Yafa demiryolu hizmete açılmıştır. İmar faaliyetlerinin yanı sıra Kudüs Osmanlı döneminde de bir eğitim ve kültür merkezi olmaya devam etmiştir. Şehirde pek çok medrese kurularak vakıflarla desteklenmiştir. Medreselerin etrafı tasavvufi hayat açısından canlanmıştır. Günümüzde de Kudüs, Müslümanlar için yine en önemli şehirlerden biri olup İslam kültür ve medeniyetinin izlerinin en fazla görüldüğü şehirlerden biri olma özelliğini korumaktadır.⁽²⁰⁾

Görsel 5.7: Mescid-i Aksa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mescid-i Haram'dan gece yolculuğu yaptığı mescittir.

Etkinlik

Günümüzde Müslümanlar için Kudüs şehri niçin önemlidir? Araştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Araştırılım

2.3. Şam ve Bağdat Bölgesi

Düşünelim

Şam ve Bağdat şehirleri sizde ne gibi çağrışımlar yapıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

İslam dininin Arap Yarımadası'ndan sonra ilk yayılmaya başladığı yerler bugünkü Suriye ve Irak'tır. Aşağıda bu iki bölge ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Şam / Suriye Bölgesi

İslam tarihi ile ilgili kaynaklarda "Biladu's-Şam" olarak adlandırılan Suriye bölgesi, bugünkü Suriye, Filistin ve Lübnan bölgelerini içerisine alan geniş bir coğrafyadır. O dönemde, Doğu Roma'nın egemenliğinde bulunan Suriye'nin fethi, Hz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde başlamış, Hz. Ömer (r.a.) döneminde tamamlanmıştır. Bölgenin en önemli şehirlerinden olan Dimeşk (Şam) Emevi Devleti'nin başkenti olmuş-

(20) Kâmil Cemil el-Aseli, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Kudüs Maddesi, C 26, s. 334-337.

tur. Dolayısıyla Suriye bölgesinin en önemli ilim ve kültür merkezi Şam'dır. Emevi halifeleri, Suriye'nin imar ve inşası için büyük çaba göstermişlerdir. Onların bu gayretleri, bölgenin elverişli ekonomik konumuyla da birleşince başta başkent Şam olmak üzere Halep, Hama ve Humus gibi Suriye şehirleri zamanla İslam medeniyetinin ilim ve kültür merkezleri hâline gelmişlerdir.

Emeviler döneminde doktor, şair, edebiyatçı, memur gibi yerli halktan birçok Hristiyan, Emevi sarayında görevlendirilmiştir. Kur'an, kıraat, fıkıh ve hadisle ilgili çalışmalar bölgedeki ilk bilimsel faaliyetler olup bunları tarih ve kelam çalışmaları takip etmiştir. Diğer taraftan Suriye coğrafyası, özellikle antik dünyaya ait tıp, kimya, felsefe ve astronomi ile ilgili eserlerin Arapçaya tercüme edilmesinde de önemli rol oynamıştır. Emevi hanedanına mensup olan Humus valisi Halid b. Yezid b. Muaviye'nin gayretleriyle aslen İskenderiyeli bir rahip olan Marianos Romenus Suriye'ye gelerek kimya, tıp ve astronomi ile ilgili eserleri Arapçaya tercüme etmiştir. Bu dönemde astronomi ile ilgili gözlemler yapmak üzere Şam'da bir rasathane de kurulmuştur.

Suriye, Abbasiler döneminde her ne kadar İslam dünyasının siyasi ve idari merkezi olma özelliğini kaybetmiş olsa da ilmî ve kültürel canlılığını yine sürdürmüştür. Bu dönemde bölgede özellikle fıkıh, hadis ve tarih alanında önemli âlimler yetişmiştir. Ayrıca Irak, Mısır ve Endülüs gibi farklı bölgelerden pek çok öğrencinin ilim öğrenmek için ziyaret ettiği önemli merkezlerden biri olmuştur.

Suriye bölgesinin ilmî ve kültürel gelişimi Hamdâniler (905-1004) zamanında da devam etmiştir. Özellikle Bağdat'ta siyasi istikrarın bozulduğu yıllarda, aralarında Farabi'nin de bulunduğu pek çok âlim, edebiyatçı ve şair Irak'ı terk ederek Kuzey Suriye'ye yerleşmiştir.

Suriye bölgesinin Selçuklu egemenliğine girmesiyle bilimsel ve kültürel gelişmeler hız kazanmıştır. Sucâüddeve Sâdir tarafından Şam'da yaptırılan Sâdiriyeye Medresesi ile başlayan bu süreç, Şam ve Halep Atabeglikleri ile Eyyubiler dönemlerinde yaptırılan yeni medreselerle devam etmiştir. Özellikle Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyubi dönemlerinde İslam dünyasının farklı bölgelerinden gelen pek çok âlim Suriye'ye yerleşerek bilimsel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bütün bu faaliyetler sonucunda Şam, Halep, Hama, Humus ve Balebek gibi Suriye şehirleri 12. yüzyılda İslam dünyasının önemli ilim merkezleri olmuştur. 13. yüzyıldaki Moğol istilası, Suriye'de de istikrarı bozarak bilimsel faaliyetleri zayıflatmış, bazı âlimlerin bölgeden ayrılmasına ve ilmî faaliyetlerin gerilemesine neden olmuştur. Moğol tehlikesinin ortadan kalkması ve Memlûk sultanlarının çabalarıyla bölgede 14. yüzyıldan itibaren bilimsel ve kültürel faaliyetler de yeniden canlanmıştır. Özellikle hadis ilmi ve tarihçilikte dikkate değer bir gelişme yaşanmıştır. Suriye bölgesindeki bilimsel ve kültürel hayat 16. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş gerilemiştir.⁽²¹⁾

Suriye, Müslümanların egemenliğine geçtiği andan itibaren kısa zamanda pek çok cami, mescit, kervansaray, han, hamam, türbe, medrese vb. mimari eserlerin yapıldığı, İslam şehir ve mimarisinin en canlı örneklerinin olduğu bir bölgedir. Örneğin Şam'da Şam Emeviyye Camii, Selahiye Medresesi, Hanka hü'l-Hâtuniyye; Halep'te Halep Kalesi, Halep Ulu Camii, Behramiye Camii, İpşir Paşa Camii, Hacı Zeliha Camii, Arslan Dede Tekkesi, Valide Sultan Türbesi, Sultaniye Medresesi İslam medeniyetine ait eserlerden bazılarıdır. Günümüzde Şam'daki Selahaddin Eyyubi'nin türbesi şehrin en önemli ziyaret yerlerinden biridir.

(21) bk. Cengiz Tomar, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Suriye Maddesi, C 37, s. 556.

Görsel 5.8: Şam Ümeyye (Emeviyye) Camii

Bağdat / Irak Bölgesi

Irak bölgesi de İslam kültür ve medeniyetinin önemli havzalarındandır. Hz. Ömer (r.a.) devrinde fethi tamamlanan Irak, yüzyıllar boyunca İslam dünyasının idari ve siyasi olduğu kadar bilimsel ve kültürel merkezi olmuştur. Başlangıçta ordugâh şehirleri olarak kurulan Basra ve Kûfe, Irak'ta dinî ilimlerin geliştiği ilk önemli merkezler arasında yer almıştır. Emevi devletinin yıkılması ve Abbasilerin iktidara gelmesiyle yönetim merkezi Suriye'den Irak'a taşınmıştır. Halife Ebu Cafer el-Mansur tarafından Bağdat'ın yeniden kurulmasıyla Irak, İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir. Pek çok farklı etnik, dinî ve kültürel topluluğun yaşadığı Bağdat kısa sürede farklı kültürlerin kaynaştığı büyük ve kozmopolit bir şehre dönüşmüştür. Bu dönemde özellikle Abbasi halifeleri ve devlet adamlarının da desteğiyle bilimsel faaliyetler hızlanmıştır. İslam medeniyetinin en önemli kütüphanelerinden ve tercüme kurumlarından olan Beytül-Hikme, Halife Me'mun zamanında Bağdat'ta kurulmuştur. İbn Mukaffa, Huneyn b. İshak, Buhtîşû, Sâbit b. Kurre ve Sinan b. Sâbit gibi ünlü mütercimler Yunanca, Latince, Süryanice, Pehlevice ve Hintçeden tercüme yapmışlardır. Tıp, felsefe, siyaset, edebiyat, astronomi, fizik, kimya, botanik, matematik ve müzik alanındaki pek çok eseri Arapçaya kazandırmışlardır. Özellikle Beytül-Hikme'de yürütülen tercüme faaliyetlerinin yanı sıra yeni pek çok önemli eser yazılmıştır. Eski Yunan, İran ve Hint felsefesinin de etkisiyle çeşitli fikir ekolleri ortaya çıkmıştır. Başta Bağdat olmak üzere Basra, Kûfe, Samerra, Musul ve Erbil gibi Irak şehirlerinde yoğunlaşan bu bilimsel ve kültürel faaliyetler zamanla Orta Çağ İslam medeniyetinin de temelini oluşturmuştur.

Irak bölgesindeki bilimsel ve kültürel faaliyetler İslam dünyasının siyasi parçalanmaya uğradığı 10. yüzyılda güç kaybetmiştir. 11. yüzyılın ortalarında Selçukluların bölgede egemen olmaları ve bilimsel faaliyetlere önem vermeleriyle birlikte tekrar canlanmıştır. Ancak 12. yüzyıl sonlarında Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla bölgede karışıklıklar başlamış ve bilimsel faaliyetler zayıflamıştır. Özellikle Moğol saldırıları nedeniyle Bağdat önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bağdat her ne kadar 14. yüzyılda bir miktar toparlanma imkânı bulduysa da eski görkemli günlerine dönememiştir.⁽²²⁾

(22) bk. İbrahim Dakûkî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Irak Maddesi, C 19, s. 103-108.

İslamlaşmasından itibaren Irak bölgesinde kısa zamanda yeni şehirler inşa edilmiştir. Buralarda pek çok cami, mescit, kervansaray, han, hamam, türbe, medrese vb. mimari eserler yapılmış, İslam şehir ve mimarisinin en canlı örnekleri verilmiştir. Örneğin Bağdat'ta Nizamiye Medresesi, İmam Azam Türbesi, Abdülkadir Geylani Külliyesi, Zümrüt Hatun Camii, Murad Paşa Camii, Kumrulu Mescit bunlardan bazılarıdır. Başta Bağdat olmak üzere Irak bölgesinde açılan medreselerde yüzlerce âlim yetişmiş ve önemli eserler vermişlerdir. Özellikle Bağdat Nizamiye Medresesi İbnü's-Sabbağ, Ebu İshak eş-Şirazi ve Gazali gibi pek çok ünlü âliminin ders verdiği bir eğitim kurumu olmuştur.

Etkinlik

Araştırma

Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi ve Beytül-Hikme hakkında bilgi toplayınız. Bu iki kurumun İslam kültür ve medeniyeti açısından önemini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.4. İran Bölgesi

Düşünelim

Fars medeniyeti ile ilgili neler biliyorsunuz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İslam medeniyetinin oluşmaya başladığı dönemde bölgedeki en güçlü devletlerden biri olan Sasani İmparatorluğu'nun egemen olduğu İran, Hz. Ömer (r.a.) döneminde fethedilmiştir. Eski ve zengin bir kültüre sahip olan İran'ın, İslam medeniyetinin oluşumunda ve gelişmesinde önemli yeri vardır. Bölgenin Müslümanların egemenliğine geçmesiyle birlikte Sasani İmparatorluğu'na mensup askerî ve idari gruplardan pek çok İranlı Arapların hizmetine girmiştir.

Abbasi Devleti'nde başta vezir, divan, divan kâtipliği ve posta teşkilatı olmak üzere eski Sasani kurumları aynen ya da çok az değişikliklerle alınmıştır. Bu dönemde Farsça eserlerin Araplar tarafından tanınmasında İbn Mukaffa gibi İran asıllı mütercimler önemli rol oynamışlardır. İslam dünyasının diğer bölgelerindeki gibi İran'da da Farsçanın yanı sıra Arapçanın ilim ve edebiyat dili olması sebebiyle İran asıllı pek çok âlim, edebiyatçı ve şair eserlerini Arapça yazmışlardır. İran coğrafyasının 11. yüzyıl ortalarında Selçuklu Devleti'nin egemenliğine girmesi, İslam medeniyetinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Selçuklu sultanları âlim, şair ve edebiyatçılara önem verip korumuşlar, pek çok eğitim kurumu açmışlardır.

İsfahan, Rey, Kazvin, Kum, Kâşân ve Hemedân gibi şehirler İran bölgesindeki başlıca ilim ve kültür merkezleri olmuştur. Buralar, Irak-ı Acem olarak da adlandırılır. İslam fetihleri esnasında küçük bir yerleşim yeri durumunda olan İsfahan, 9. ve 10. yüzyıllarda büyük bir gelişme göstererek bölgede önemli bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir. İbn Sina, bazı eserlerini bu şehirde yazdığı gibi İsfahan Rasathanesi de bu dönemde kurulmuştur. Ancak şehrin asıl gelişimi Selçuklular Döneminde olmuştur. Selçuklu sultanları ve devlet adamları tarafından pek çok medrese, cami ve kütüphane yaptırılmıştır. Bu gelişmelerle İsfahan, 11. yüzyıl sonlarında İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur.

Rey şehri de Moğollar tarafından yıkılıncaya kadar İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biriydi. Yine yüzlerce âlim, edebiyatçı ve şairin yetiştiği Kazvin, Kum, Kâşân ve Hemedân gibi şehirler de İslam kültür ve medeniyetinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

İran'ın batısında yer alan Azerbaycan bölgesi de bu coğrafyanın önemli ilim ve kültür havzalarından-

dır. Bu bölgedeki Tebriz, Merâğa, Urmiyye, Erdebil ve Zencan şehirleri, Orta Çağ boyunca İslam medeniyetinin önemli ilim ve kültür merkezleri arasında yer almıştır. Örneğin Merâğa, İlhanlı Devleti'nin ilk başkenti olup şöhretini büyük ölçüde İslam dünyasında astronomi ilminin gelişimine büyük katkı sağlayan Merâğa Rasathanesi'ne borçludur. Yine İlhanlı Devleti'nin yanı sıra Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletlerine de başkentlik yapan Tebriz de 14. ve 15. yüzyıllarda doğu ve batı kültürlerinin bulunduğu, önemli bir ilim ve kültür merkeziydi.⁽²³⁾

Etkinlik

Araştırılmalı

İran'daki İslam medeniyetinin önemli eserlerinden birini araştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.5. Horasan Bölgesi

Düşünelim

Horasan ve Horasan Erenleri sizde ne gibi çağrışımlar yapıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Orta Çağ'da İran'ın doğusundan Ceyhun Nehri'ne kadar uzanan ve tarihi İpek Yolu güzergâhında yer alan bölge Horasan olarak adlandırılmaktaydı. Horasan bölgesi, Hz. Ömer (ra.) zamanında fethedilip İslam topraklarına katılmıştır. Bölge, 8 ve 13. yüzyıllar boyunca İslam medeniyetinin gelişiminde son derece mühim bir rol oynamıştır. Horasan'ın en önemli ilim ve kültür merkezleri Merv, Nişabur ve Herat şehirleridir. Günümüzde Türkmenistan sınırları içinde bulunan Merv, Emevi ve Abbasiler döneminde Horasan'ın yönetim merkezi olmuştur. Ayrıca 8. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının en parlak ilim ve kültür merkezlerinden biridir. Şehir, Selçuklular zamanında da en önemli dönemini yaşamıştır. Merv'de çok sayıda medrese ve kütüphane yapılmıştır. İslam medeniyetinin gelişimine katkıda bulunan Hoca Yusuf Hemedâni gibi pek çok âlim, edebiyatçı, şair ve sanatkâr yetişmiştir. Kaynaklarda bu dönemde on büyük kütüphanenin bulunduğu ve bu kütüphanelerden herhangi bir depozit vermeksizin 200 cilt kadar kitabın ödünç alınabildiği nakledilir.⁽²⁴⁾

Günümüzde İran sınırları içinde bulunan Nişabur şehri ise özellikle Gazneliler ve Selçuklular döneminde yapılan medreselerle İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. Horasan bölgesinin en eski şehirlerinden biri olan ve günümüzde Afganistan sınırları içinde bulunan Herat şehri de Gazneliler, Selçuklular ve Timurlular döneminde pek çok âlimin yetiştiği ilim, kültür ve sanat merkezlerinden biriydi. 16. yüzyıldan sonra ise çöküşe geçerek ilmî ve kültürel önemini kaybetmiştir. Horasan bölgesinin diğer önemli ilim ve kültür merkezleri arasında pek çok âlim, edebiyatçı ve şairin yetiştiği Belh, Tûs, İsfizâr, Serahs, Ferâve, Nesâ ve Sebzevâr'ı saymak mümkündür.

Horasan bölgesi islami ilimlerin tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Örneğin Merv kadılığı yapan Yahya b. Ya'mer el-Advâni Kur'an ilimleriyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Hârice b. Mus'ab ed-Dubai es-Serahsi de kıraat ilminde öne çıkan Horasanlı âlimlerdendir. Horasan'da kıraat ve tefsir faaliyetlerinin gelişip yaygınlaşmasına Dahhâk b. Müzâhim'in önemli katkısı olmuştur.

Horasan bölgesi hadis ilmi açısından da çok önemli merkezlere sahiptir. Örneğin Nişabur'da Müslim b. Haccâc el-Kuşeyri, Hâkim en-Nisâbüri; Tûs'ta Muhammed b. Eslem, Abdullah b. Mübarek; Herat'ta İbrahim

(23) bk. Osman Gazi Özgüdenli, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İran Maddesi, C 22, s. 395-400.

(24) bk. Osman Çetin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Horasan Maddesi, C 18, s. 234-235.

b. Tahmân, Osman b. Said ed-Dârimi; Belh'te Dahhak b. Müzâhim el-Belhi, Kuteybe b. Said; Tirmiz'de Muhammed b. İsa et-Tirmizi gibi muhaddisler yetişmiş ve hadis ilmine büyük katkı sağlamışlardır.

Horasan tasavvuf tarihi açısından da önemli bir konuma sahiptir. Fetihlerden kısa bir süre sonra Belh, Nişabur ve Merv şehirlerinde ortaya çıkan ilk tasavvufi hareket yaygınlık kazanmıştır. O dönemde Fudayl b. İyâz, İbrahim b. Edhem, Bişr el-Hafi, Şakik-i Belhi, Hâtim el-Esam gibi sufilerin yoğun faaliyetlerine rastlanmaktadır.⁽²⁵⁾

2.6. Türkistan ve Mâverâünnehir Bölgesi

Düşünelim

Türkistan nereye denir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Türk yurdu anlamına gelen Türkistan, Batı ve Doğu Türkistan olarak ikiye ayrılır. Batı Türkistan, günümüzdeki Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dan oluşur. Doğu Türkistan ise çoğunluğunu günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk nüfusunun oluşturduğu Çin Halk Cumhuriyeti egemenliğindeki bölgedir. Güney Türkistan denince de Afganistan akla gelir.⁽²⁶⁾ Bugün Batı Türkistan sınırları içinde olan Mâverâünnehir ve Harezmi olarak adlandırılan bölgeler de Orta Çağ'da geniş bir coğrafyayı kapsayan Türkistan sınırları içerisindeydi.

Harita 5.4: Mâverâünnehir bölgesi

Arapçada önceleri Ceyhun (Amu Derya) Nehri'ne nispetle "nehirin öte tarafında bulunan" bölge anlamına gelen Mâverâünnehir, sonraları daha çok Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında kalan coğrafi bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Orta Çağ'da Mâverâünnehir'in kuzeyinde Ceyhun ve Seyhun nehirlerinin Aral Gölü'ne döküldüğü yer ise Harezmi bölgesi olarak adlandırılmaktaydı. Türkistan'da pek çok devlet kurulmuştur. İlk kurulan Müslüman Türk devleti Karahanlılardır. Onları Gazneliler, Selçuklular, Gurular ve Harezmşahlar izlemiştir.

Türkistan, Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.) dönemlerinde Ahmed b. Kays, Ubeydullah bin Ziyad ve Osman b. Said komutasındaki İslam ordularının gelişiyle İslam ile tanışmıştır. Ancak İslam ordularının Türkistan'da özellikle de Mâverâünnehir'de kalıcı başarılar kazanması Kuteybe b. Müslim'in Horasan valisi tayin edilmesiyle başlamıştır.⁽²⁷⁾ Kuteybe b. Müslim zamanında Beykent, Timuşkent, Kerniniyye, Buhara, Semerkant, Taşkent, Kiş ve Nesef gibi şehirler alınmış daha sonra bölgenin büyük bir kısmı fethedilmiştir.

(25) bk. Osman Çetin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Horasan Maddesi, C 18, s. 234-239

(26) bk. Ahmet Taşağıl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkistan Maddesi, C 41, s. 556.

(27) bk. Mehmet Dalkılıç, Buhara'nın İslamlaşmasında Kuteybe Bin Müslim'in Rolü, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C 5, Sayı: 23, Samsun, 2012, s. 155.

Görsel 5.9: Buhara şehrinden bir görünüm (Özbekistan)

Samaniler devri (819-1005), Mâverâünnehir'in tarihteki en parlak dönemlerindedir. Bu dönemde başta Buhara ve Semerkant şehirleri olmak üzere, bölgede önemli bilimsel ve kültürel gelişmeler olmuştur. Farabi ve İbn Sina gibi pek çok meşhur âlim bu dönemde yetişmiştir. Karahanlılar (840-1212) devrinde ise bir yandan ilmî ve kültürel faaliyetler sürerken diğer yandan da yerleşik şehir kültürü ile yarı göçebe Türk boyları arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. 1220 yılında Mâverâünnehir'e giren Moğollar, bölgedeki şehirleri tahrip etmiş, halkını da katletmişlerdir. Bununla birlikte bölge, elverişli coğrafi koşullar sayesinde 14. yüzyılda yeniden toparlanmıştır. Timurular (1370-1507) zamanında Mâverâünnehir şehirleri ekonomik ve kültürel gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde pek çok mimari eser ile süslenen Semerkant şehri İslam dünyasının en büyük ilim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmiştir.⁽²⁸⁾

Mâverâünnehir'de İslam orduları ile buralara gelen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabeleri bölgenin Müslümanlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Bölgenin Müslümanlaşmaya başlamasıyla birlikte Buhara, Semerkant, Taşkent gibi şehirlerde pek çok cami, mescit, medrese yapılmaya başlanmıştır. Eğitim kurumlarından yetişen âlimlerin de gayretleriyle kısa sürede İslam dini bölgenin kültürü üzerinde de etkili olmuştur. Medreselerden pek çok sayıda İslam âlimi ve çeşitli alanlarda ilim adamı yetişerek İslam kültür ve medeniyetine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle Ahmet Yesevi ve Bahaeddin Nakşibend gibi sufilerin bölgenin Müslümanlaşmasında büyük rolü ve etkisi olmuştur.⁽²⁹⁾

Türkistan'ın Mâverâünnehir bölgesinde özellikle Buhara, Semerkant ve Yesi ilim ve kültür merkezi olmasıyla önemlidir. Buhara şehri bütün ihtişamıyla günümüzde de İslam medeniyetinin izlerini cami, medrese, saray ve kaleleriyle taşımaktadır. Şehirdeki Mir Arap Medresesi, Buhara Kalesi, Şah-ı Nakşibendi'nin Dergâh ve Türbesi şehrin en önemli mimari eserleridir. Ünlü hadis âlimi İmam Buhari buralıdır. Meşhur âlim Fahrudin Razi burada bulunmuştur. İbn Sina Buhara'nın bir köyünde dünyaya gelmiştir. Ünlü mutasavvıf Ahmet Yesevi burada eğitim görmüştür.⁽³⁰⁾

İslam'dan önce Budist bir şehir olan Semerkant da İslam ile birlikte tam bir Müslüman şehri hüviyetini kazanmıştır. Şehirde kurulan medreseler pek çok öğrenciyi buraya çekmiş ve Taftazâni, Seyyid Şerif

(28) bk. Osman Gazi Özgüdenli, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mâverâünnehir Maddesi, C 28, s. 177-178.

(29) bk. Osman Gazi Özgüdenli, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mâverâünnehir Maddesi, C 28, s. 178.

(30) bk. Osman Gazi Özgüdenli, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mâverâünnehir Maddesi, C 28, s. 179.

Cürcânî ve Ali Kuşçu gibi pek çok âlim yetiştirmiştir. Uluğ Bey tarafından kurulan rasathane ile döneminde uzay bilimlerinde öncü şehirlerden biri olmuştur. İmam Buhari ve İmam Maturidi'nin mezarları da bu şehirdedir.

Türkistan'ın önemli şehirlerinden biri olan Yesi ise "Pir-i Türkistan" olarak adlandırılan Hoca Ahmet Yesevi'nin kurduğu İlk Türk tarikatı olarak bilinen Yeseviliğin kurulup yayıldığı şehirdir. Şehirde İslam kültür ve medeniyetinin izlerini gösteren hala pek çok eser vardır. Örneğin Timur tarafından inşa ettirilen Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesi bunlardan biridir.

Görsel 5.10: Hoca Ahmet Yesevi'nin Türbesi, Kazakistan

Türkistan'daki Harezmi bölgesi de İslam medeniyetinin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Buranın fethine de 712 yılında Kutaybe b. Müslim kumandasındaki İslam orduları tarafından başlanmıştır. Harezmi'ye Me'muniler egemen olmuştur. Bilimsel ve kültürel faaliyetlere büyük önem veren Me'muniler zamanında İslam medeniyetinde önemli yeri olan Birûni, Ebu Sehl ve Abdülmelik es-Se'âlibi gibi büyük âlimler yetişmiştir. Me'muniler tarafından korunan âlimler arasında İbn Sina da vardır. Samaniler ve Gazneliler döneminde de bölgedeki bilimsel gelişmeler devam etmiştir. Selçuklular döneminde ise bilimsel ve kültürel faaliyetler en üst düzeye ulaşmıştır. Selçuklu Veziri Nizamülmülk döneminde kurulan Nizamiye medreseleri, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sistemli bir şekilde yürütülmesinde etkili olmuştur. Hem dinî hem de akli ilimlerde önemli çalışmalara imza atan âlimlerin yetiştiği bu dönemde İbrahim el-Mervezi, Ebu'l-Fazl el-Kirmâni ve Ebu Nasr Ahmed el-İsbicâbi gibi önemli ilim adamları yetişmiştir.⁽³¹⁾

Selçukluların devamı niteliğinde olan Harezmişâhlar (1097-1231), Selçukluların siyasi mirasının yanı sıra bilimsel mirasını da devralarak bu gelişimi devam ettirmiştir. Harezmişâhlar zamanında, Selçuklular döneminde yapılan medreseler eğitim faaliyetlerine devam ederken yeni medreseler de kurulmuştur. Bu dönemde yetişen ve yaptıkları çalışmaların yanı sıra bilimsel ve dinî görüşleri ile de İslam dünyasını etkileyen ünlü âlimler arasında Zeyneddin İsmail el-Curcânî, Şerefeddin et-Tûsi, Zemaşşeri, Şehristânî, Çağmîni, Fahreddin er-Râzi ve Necmeddin-i Kübrâ'yı saymak mümkündür. Moğol saldırıları, Doğu İslam dünyasının diğer yerlerinde olduğu gibi Harezmi bölgesinde de büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Pek çok âlim hayatını kaybetmiş veya başka coğrafyalara göç etmek zorunda kalmıştır. Bilimsel ve kültürel

(31) bk. Abdülkerim Özaydın, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Harizm Maddesi, C 16, s. 217-218.

faaliyetler her ne kadar Moğol saldırılarından sonra gelişen Hive'de devam ettirilmeye çalışılsa da bölge eski parlak günlerine tekrar dönememiştir.⁽³²⁾

Doğu Türkistan'ın en önemli şehri ise ilk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılara başkentlik yapan Kaşgar'dır. Kaşgar, dönemde siyasi ve ticari açıdan önemli olmasının yanı sıra bir ilim ve kültür merkeziydi. Divan-ı Lugati't-Türk'ü yazan Kaşgarlı Mahmut ve Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacip Kaşgar'ın en önemli âlimlerindendir.

Türkistan'da İslam dini etkisini edebiyatta da göstermiş, bu alanda da pek çok eser yazılmıştır. Türk edebiyatındaki ilk islami eser olan Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Ahmet Yesevi'nin şiirlerinin toplandığı Divan-ı Hikmet, Harezm'de Ali'nin yazdığı Yusuf ve Zeliha, Rabgûzi'nin Kıyas'ul-Enbiyâ'sı, Şeyh Şerif Hoca'nın Muînü'l-Mürid'i, Harezmî'nin Mahabbetnâme'si, Hucendi'nin Letâifnâme'si bunlardan bazılarıdır. Bu âlimler eserlerini Arapça ve Türkçe olarak vermişlerdir.

Etkinlik

Araştırılmalı

Türkistan'da İslam medeniyetinin izlerini taşıyan bir şehir belirleyiniz. Şehirde İslam medeniyetiyle ilgili ne gibi eserler bulunduğunu ve yetişen ünlü âlimleri bularak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.7. Hint Alt Kıtası Bölgesi

Düşünelim

Taç Mahal hakkında neler biliyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Eskiden Hint alt kıtası günümüzde ise Hindistan olarak adlandırılan bölge Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'ten oluşmaktadır. Hindistan'a İslam'ın girişi başlangıçta bireyseldir. Bu durum İslam'ın gelmesinden önce buraya ticaret için gelen Arap tüccarların Müslüman olduktan sonra da ticari ilişkilerini sürdürmesiyle gerçekleşmiştir. Müslüman tüccarlar, buralara İslam'ın öğretilerini de götürmüşlerdir. Hindistan'da İslam dinini kurumsal olarak yayma gayretleri, Hz. Ömer'e (r.a.) kadar uzanmakla birlikte ilk defa Hz. Osman (r.a.) zamanında keşif amaçlı seferler yapılmıştır. Muaviye döneminde ise Sinan b. Seleme Mukran şehrini almıştır. Haccac Irak valiliği esnasında Muhammed b. Kasım'ı fetihlerde bulunmak üzere bölgeye göndermiştir. O da 710 yılında Deybül şehrini fethederek Müslümanları buraya yerleştirmiş ve Hindistan'daki ilk camiyi inşa ettirmiştir. Böylece Hindistan'ın kapıları İslam'a ve Müslümanlara açılmıştır. Ancak İslam dininin Hindistan'da esas yayılmaya ve kökleşmeye başlaması 10. yüzyılda Gazneli Mahmut ile başlamıştır. Daha sonra Gaznelilerle başlayan Türk-İslam devletleri zinciri Tuğluklular, Lodiler, Delhi Türk Sultanlığı ve son olarak Babür İmparatorluğu'yla 1858 senesine kadar sürmüştür.⁽³³⁾

Hindistan'da Müslüman Türklerin egemen olmaya başlamasıyla İslam dininin bölgedeki etkisi her yöneyle görülmeye başlamıştır. Bu coğrafyada medrese başta olmak üzere inşa edilen eğitim kurumları İslam'ın yaygınlaşmasında birinci derecede etkili olmuştur. Bu süreçte yine fetihlerle birlikte buraya gelen ve "Horasan erenleri" olarak bilinen Türkistanlı âlim ve öğrencilerin İslam dininin bölge halkına sevdirelilip yaygınlaştırılmasında büyük katkıları olmuştur. Hatta bölgede İslam mutasavvıflarının etkisinde kalan Nanak isimli biri İslam'ın inanç esaslarını temel alan Sih dinini kurmuştur.⁽³⁴⁾ Bunun yanı sıra İslam dünyasında

(32) bk. Abdülkerim Özeydin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Harizm Maddesi, C 16, s. 219-220.

(33) bk. Rıza Kurtuluş, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Asya Maddesi, C 3, s. 536-537.

(34) bk. İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 264.

“müceddid-i elfi sani” yani ikinci bin yılın yenileyicisi olarak bilinen ve 17. yüzyılda yaşamış olan İmam Rab-bani'nin önemli gayret ve katkıları olmuştur. O, özellikle İslam'ın tevhit anlayışının korunmasında ve dışarıdan gelen tehditlere karşı İslam'ın fikri anlamda savunulmasında önemli kakılar sağlayan bir âlimdir.

İslam 12. yüzyıldan sonra Hindistan'da kökleşmeye başlayınca İslam kültür ve medeniyeti bölgede etkisini somut bir şekilde göstermeye başlamıştır. Hindistan'da özellikle İslam sanatının pek çok sayıda eşsiz örnekleri inşa edilmiştir. Başkent Yeni Delhi'de bulunan ve 1193-1197 yılları arasında yaptırılan Kuvvetü'l-İslam Camii, bu eserlerin içinde en eskisi ve en ünlülerindedir. Cami günümüzde harabe bir hâlde olmasına rağmen tüm dünyada tanınan harika bir eserdir. Kuvvetü'l-İslam Camii'nin avlusunda bulunan ve Türk Sultanı Kutubuddin Aybek tarafından yaptırılan Kubbetü'l-İslam yine muhteşem bir eser olarak İslam medeniyetinin izlerindedir.

Görsel 5.11: Taç Mahal, İslam medeniyetinin Hindistan'daki en önemli eserlerindedir.

Hindistan'da ülkenin sembolü olarak bilinen ve İslam medeniyetine ait en önemli eser ise Agra ken-tinde bulunan Taç Mahal'dir. Taç Mahal, dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen ve Babürlü sultanlarından Şah Cihan'ın, eşi Mümtaz Mahal için insan gücüyle inşa ettirdiği bir eserdir. Aslında Şah Cihan'ın çok sevdiği eşinin anısına beyaz mermerden inşa ettirdiği Taç Mahal, bir anıt mezar ve türbe-dir. Kendisi de Taç Mahal'in karşısına yaptırdığı daha küçük boyuttaki siyah mermerden inşa edilmiş bir türbede yatmaktadır.

Hindistan'daki eserler bunlarla sınırlı değildir. Hindistan'da bu eşsiz eserler yanında İslam sanatının taş ve ahşap işçiliğinin birbirinden güzel örneklerinin sergilendiği yüzlerce cami, saray, kale, medrese ve türbe vardır. Örneğin Delhi'deki Lal Kila, Cuma Mescid, Humayun Türbesi ve Safdercun Türbesi; Agra'daki İtimadüddeve'nin Türbesi, Agra Kalesi, Ekber'in Türbesi, Panç Mahal, Selim Çisti'nin Türbesi, Bülend Darvaza (Zafer Kapısı); Haydarabad'daki Mekke Mescid, Çar Minar, Golkonda Kalesi, Kutb Şahi sülalesine ait kaleler bunlardan bazılarıdır.⁽³⁵⁾

(35) bk. Demirel Şengül, Hindistan'da Türk İzleri, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Doğubilim Çalışmaları, Ankara, 2007, s. 95-99.

Hindistan'da Gaznelilerle beraber açılmaya başlanan medreselerde ilimler okutulmuş ve pek çok önemli âlim yetişmiştir. Örneğin Şi'rah Dehlevi, Nizamuddin Evliya, Ebu Fahrudin Zerradi ve Hüsamuddin Multani bunlardan bazılarıdır. Hindistan'da daha çok sufilerin ön plana çıktığı görülür. Örneğin es-Sülemi, el-Gürğani ve ed-Dekkak en tanınan sufilerdendir.

Gazneliler ile başlayan İslam egemenliği Hint Yarımadasında, Hindistan'ın yanı sıra Bangladeş ve Pakistan gibi Müslüman devletlerin de kurulmasını sağlamıştır. Özellikle Pakistan'da ülkenin hemen her tarafında İslam kültür ve medeniyetine ait mektep, medrese, saray, türbe vb. mimari yapıları görmek mümkündür. Örneğin Lahor'da 1671-1673 tarihleri arasında yapılan ve Güney Asya'nın ikinci, dünyanın en büyük beşinci camisi olduğu söylenen Padişahi Camii ülkenin önemli ve tarihî eserlerinden biridir. Vezir Han Camii de İslam medeniyetine ait tarihî camilerdendir. Pakistan'da başta Muhammed İkbâl olmak üzere pek çok ünlü İslam âlimi de yetişmiştir.

Görsel 5.12: Lahor Padişahi Camii, Pakistan

Etkinlik

Araştırma

Günümüz Hindistan'ında Müslümanların İslam kültür ve medeniyetine ne gibi katkıları vardır? Araştırarak arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

2.8. Anadolu ve Balkanlar

Düşünelim

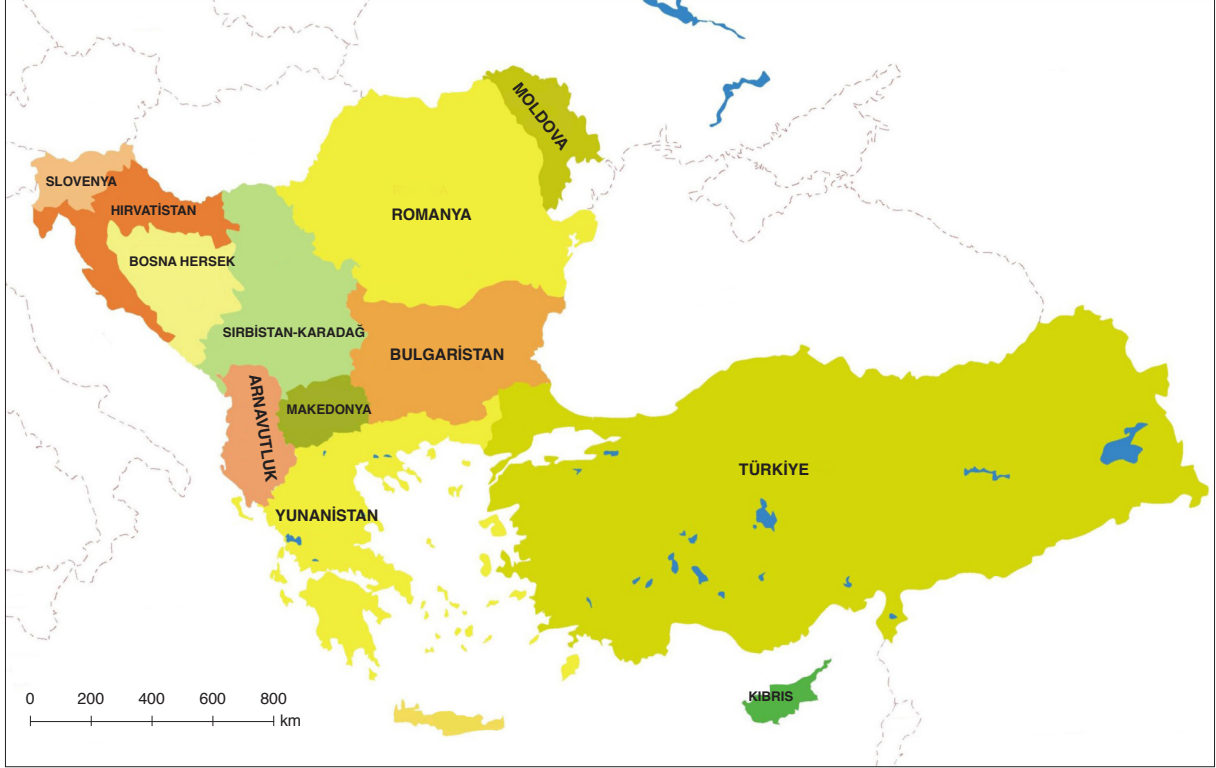
Balkan ülkeleri hangileridir? Bu ülkelerle nasıl bir ortak tarihimiz vardır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Anadolu topraklarının İslam ile tanışması oldukça eskidir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde İslam devletinin sınırları Toroslara dayanmış, Hz. Osman (r.a.) döneminde ise Erzurum alınmıştır. Kısa bir süre sonra gerçekleştirilen seferlerle Müslümanlar İstanbul'a kadar uzanmışlar ve bugün Eyüp Sultan diye bilinen büyük sahâbi Ebu Eyyüp el-Ensari de (Ö. 670) İstanbul'un kuşatılması sırasında şehit düşmüştür. Buna rağmen Anadolu topraklarının Müslümanlarca fethedilmesi 10. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir.⁽³⁶⁾

Anadolu'nun Türklerin egemenliğine geçmesinde ve İslamlaşmasında en büyük etki ve rol 11. yüzyılda başlayan büyük göç hareketidir. Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan bölgelerinden Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda sufi, âlim ve sanatkâr vardı. Göçebe Türkmen kabileleri Anadolu topraklarına yayılırken hemen hemen aynı tarihlerde İslam'ı

(36) bk. Ahmet Yaşar Ocak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Anadolu Maddesi, C 3, s. 110-112.

tebliğe başlayan Horasan erenleri denilen şeyh ve dervişler de Anadolu'da yayıldılar. Onların olumlu katkıları sonucu bir yandan Anadolu'da Türk devletinin oluşumu sağlam temellere oturtulurken diğer yandan da İslam'ın yayılması, millî birlik ve bütünlüğün korunması sağlanıyordu. Onun için göçebeler arasındaki dervişlerin Selçukluların kuruluşunda büyük payı vardır.⁽³⁷⁾

Harita 5.5: Anadolu ve Balkanlar haritası

Anadolu'da, Orta Anadolu'ya egemen olan Selçuklular ve Danişmentliler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen olan Mengüçekler, Saltuklular ve Artukluların ilmî ve kültürel faaliyetleri desteklemesi ile ilk medreseler kurulmuştur. 12. yüzyılın sonlarına doğru kültür ve eğitim faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte, Anadolu'da medreselerin sayısı çoğalmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle başkent Konya'da pek çok medrese kurulduğu bilinmektedir.

Mevlana Celaleddin-i Rûmi, Sultan Veled ve Sadreddin-i Konevi gibi mutasavvıf ve âlimler Konya'da yaşamıştır. Başkent Konya'nın yanı sıra Aksaray, Niğde, Kayseri, Ankara, Kırşehir, Tokat, Amasya, Sinop, Sivas, Malatya, Erzurum, Erzincan, Harput, Ahlat, Diyarbakır ve Mardin Selçuklular ve Beylikler döneminde önemli ilim ve kültür merkezleri olmuştur. Bilimsel faaliyetler 14. yüzyıl başlarında Orta Anadolu şehirlerinin yanı sıra Anadolu'nun uç bölgelerine kadar yayılmıştır. Bütün bu faaliyetler neticesinde 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu, İbnü'l-Arabi, Sırâceddin Urmevi ve Kutbuddîn Şîrâzi gibi farklı coğrafyalarından gelen pek çok âlimin bulunduğu bir coğrafya olmuştur.

Anadolu'daki bilimsel ve kültürel faaliyetler, Selçuklu mirasını büyük ölçüde devralan Osmanlılar zamanında da hız kazanarak devam etmiştir. İlk Osmanlı medresesi Orhan Gazi (1326-1359) tarafından

(37) bk. Ahmet Yaşar Ocak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Anadolu Maddesi, C 3, s. 113-116.

1331 yılında İznik'te yaptırılmıştır. Bunu Bursa ve Edirne gibi şehirlerde açılan medreseler takip etmiştir. 15. yüzyıl ortasına gelindiğinde Osmanlı coğrafyasındaki medrese sayısı hızla çoğalmıştır. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde yapılan Sahn-ı Seman medreseleri ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında kurulan Süleymaniye Medresesi ile klasik Osmanlı medrese geleneği en yüksek düzeye çıkmıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısında başkent İstanbul'un yanı sıra Edirne, Bursa, Amasya, Konya, Afyon ve Beyşehir gibi Osmanlı şehirlerinde medreseler ve kütüphaneler yapılmıştır.

Osmanlı coğrafyasındaki bilimsel ve kültürel gelişmeler İslam dünyasının farklı bölgelerindeki âlim, edebiyatçı ve şairlerin de ilgisini çekmiştir. 15 ve 16. yüzyıllarda pek çok âlim ve şair çeşitli sebeplerle İran ve Mâverâünnehir'den Osmanlı coğrafyasına göç etmiştir. Osmanlı topraklarına gelen bu âlimlerin önemli bir kısmı dönemin sultanlarıca kabul görüp korunmuşlardır. Bütün bu gelişmeler, İstanbul'un 16. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı coğrafyasındaki diğer önemli ilim ve kültür merkezleri arasında Edirne, Bursa, Amasya, Manisa, Konya ve Tokat'ı saymak mümkündür.

Anadolu'da İslam'ın yayılmasıyla birlikte özellikle mimari alanında günümüzde hâlâ ayakta olan önemli eserler inşa edilmiştir. Bugün Anadolu'nun hangi şehrine gidilirse şehrin merkezinde bu dönemlerde yapılmış olan Ulu Cami başta olmak üzere pek çok medrese, mektep, kervansaray, tekke vb. mimari eserlere rastlanabilir.

Görsel 5.13: Yakutiye Medresesi, Erzurum

Etkinlik

Araştırılım

Yaşadığınız yerde İslam kültür ve medeniyetine ait bir eseri inceleyerek arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Anadolu ile Balkanlar tarihimiz açısından ortak bir geçmişe sahiptir. Anadolu'nun İslamlaşmasıyla birlikte Balkanlarda da İslam dini yayılmaya başlamış ve bu bölge de İslam kültür ve medeniyetinin havzalarından biri olmuştur. Balkanlar, halkımız arasında Rumeli olarak da bilinen Ege Denizi ile Karadeniz arasındaki büyük bir yarımada şeklinde olan bölgeye verilen addır. Balkan devletleri Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Yunanistan, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Moldova ve Romanya'dır. Türkiye'nin Trakya bölgesi de Balkanlar içinde yer alır.

Balkanların Müslümanlaşması genel olarak iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada, Orta Asya'dan önce Anadolu'ya sonra Balkanlara Horasan ve Anadolu erenleri olarak adlandırılan kişilerin gelip yerleşmesi yoluyla. Derviş, gazi, alperen, gazi-derviş vb. isimlerle adlandırılan bu kişiler, başta Yesevilik olmak üzere Bayramilik, Mevlevilik, Nakşilik gibi tarikatlara bağlı olan kimselerdir. Bunlarla beraber bazı Türkmen boyları da bölgeye gelerek yerleşmişlerdir. Örneğin 13. asırda Saltuk Baba, 60.000-70.000 Türkmen ile Balkanlarda yerleşmiş ve Babadağ kasabasını kurmuştur. Başta Horasan erenleri olmak üzere bu dervişler dürüst tutum ve davranışlarıyla kısa sürede Müslüman olmayan halkın saygı ve güvenlerini kazanmışlardır.

Görsel 5.14: Saltuk Baba türbesi, Babadağ, Romanya

İkinci aşamada ise Müslüman Türkler Gelibolu üzerinden geçerek 1361 yılında Edirne'yi fethederek devletin başkenti yapmışlardır. Bu fetihden sonra Balkan fetihlerine başlamışlardır. Önce Bulgar toprakları alınmış, ardından Kosova Meydan Savaşı ile Sırbistan, daha sonra ise Fatih'in Bosna'yı fethetmesiyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliği güçlenmiştir. Balkanların fethi sırasında ve sonrasında bu toprakları vatan yapmak isteyen Osmanlı, Anadolu'daki Türkmen boylarından bir kısmını buralara yerleştirmiştir. Genellikle arazisi ziraatta kullanılmayan topraklara yerleşen nüfus, buralarda yerleşim yerleri kurdular ve topraklarını işleyerek ziraate müsait hâle getirdiler. Yerleştikleri yerlere, Anadolu'da yaşadıkları eski yerlerin veya onlara önderlik eden kimselerin adlarını verdiler. Böylece Balkanlarda İslam dininin yayılmasına katkıda bulundular.

Zaman içinde Balkanların yerli halkı da İslam'a girmeye başladı. Özellikle Boşnak ve Arnavutlardan kalabalık gruplar, İslam'ı benimsediler. Diğer taraftan Osmanlı'nın din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın halka adaletle davranması ve imar faaliyetlerine ağırlık vermesi, bölgede İslam kültür ve medeniyetinin kökleşmesinde etkili oldu. Bölgede pek çok şehir neredeyse Anadolu'daki bir Türk şehri görüntüsüne dönüşmüştür. Bursa ile Bosna, Konya ile Üsküp birbirini hatırlatır hâle gelmiştir. Ancak 18. asırdan itibaren çıkmaya başlayan savaşlar, milliyetçilik akımları vb. sebeplerle bölgedeki Müslüman halkın bir kısmı katledilirken bir kısmı da tekrar Anadolu'ya göç etmeye zorlanmıştır. Az bir nüfus ise bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen yerlerinde yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde Balkanlardaki bütün yıkımlara rağmen Türk-İslam kültürünün izleri hâlen devam etmektedir. Bosna-Hersek, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Romanya ve Arnavutluk'ta yaşayan Müslüman nüfus, millî ve manevî kimliklerini korumaya gayret etmektedir.⁽³⁸⁾ Bir kişi Üsküp, Köstence, Gümölcine, İskece, Kosova, Saraybosna vb. bir şehre gittiğinde kendisini Anadolu'nun herhangi bir şehrine gitmiş gibi hisseder.

Günümüzde Balkanlarda İslam kültür ve medeniyetinin pek çok izine rastlamak mümkündür. Tarihte Müslümanların yaşadıkları yerlerde birçok medrese, mektep, saray, türbe, kervansaray, cami, mescit gibi mimari yapılar inşa edilmiştir. Örneğin Arnavutluk'ta Muradiye Camii, Bekârlar Camii, Mangalem Ma-

(38) bk. Kemal Karpat, Balkanlarda İslam, TKA İnceleme ve Araştırma Dizisi, Ankara, 2006, C 1, s. 93-95.

halesi, Halvetiye Tekkesi, İskodra Köprüsü, Ethem Bey Camii; Bosna-Hersek'te Yeni Camii, Tekke Camii, Mostar Köprüsü, Gazi Hüsrev Bey Camii ve Medresesi, Gazi Hüsrev Bey Hanı, Başçarşı Camii, Süleyman Paşa Camii; Bulgaristan'da Hacı Veysel Camii, Cebel Camii, Mustafa Paşa Köprüsü, Saat Camii, Hüdavendigâr Camii, Paşa Camii, Seyyid Mustafa Paşa Camii, Kurşunlu Camii, Seyfullah Efendi Camii, Şerif Halil Paşa Camii, Bedesten; Makedonya'da Murat Paşa Camii, Alaca Camii, Harabati Baba Tekkesi, Keçi Köprüsü, Serena Camii, Yahya Paşa Camii; Sırbistan'da Belgrad Kalesi, Bayraklı Camii, Tepedelenli Türbesi; Yunanistan'da Fethiye Camii, Mustafa Ağa Camii ve Medresesi, İbrahim Baba Türbesi, Evrenos Bey İmareti, Eski Cami, Yeni Cami, Hamidiye Köprüsü, Ahmet Paşa Sebili, Defterdar Camii, Murat Reis Camii, Süleymaniye Camii, Yeni Kapı Camii, Beyaz Kule, Alaca İmaret ve Bedesten İslam medeniyetinin günümüze kalan eserlerinden bazılarıdır.⁽³⁹⁾

İslam kültür ve medeniyeti, Balkanlardaki Müslüman ve Müslüman olmayan nüfusun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında etkili olmuştur. Bölge topluları, günümüzde de gözlenebilecek şekilde İslam'ın sosyal değerlerinin etkisi altında kalmışlardır. Örneğin bazı Hristiyan aileler Müslüman Türk adı olan "Mutadovic", "Koyundic" gibi soyadlarını taşımaktadır. Yine Balkan dillerinde özellikle de Boşnakçada çok sayıda Türkçe kelime kullanılmaktadır. İslam medeniyetinin izleri ekonomik alanda da hala yaşamaktadır. Örneğin bölgede sanatkâr ve tüccarların teşkilatlanmasında Osmanlı dönemine benzer bir yapılanma vardır ve tarihî çarşılar hâlâ faaliyetlerini sürdürmektedir. Saraybosna'da "Kunduracılar Caddesi" adında bir cadde vardır.⁽⁴⁰⁾

İslam medeniyetinin dünya medeniyetine çok büyük katkısı olmuştur. Öncelikle insanlığın arayış içinde olduğu bir dönemde insanı merkeze alarak yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kültür ve medeniyetin her alanında yeni eserler kazandırmıştır. Bu eserlerin bir kısmı yapılan savaşlar, karışıklıklarla yok edilmişse de bazıları hala ayakta. Bu eserlerin yeniden restore edilip korunması önemlidir. Bu görev öncelikle tarihi, dini, kültürel bağlılığımız sebebiyle bizlere düşmektedir. Buralar bizim insanımızın gönül coğrafyalarıdır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti başta Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türkiye Diyanet Vakfı vasıtasıyla bu gönül coğrafyamıza çeşitli kültürel hizmetler götürmekte ve buralardaki İslam medeniyetine ait eserlerin restore edilip korunması için gerekli çalışmaları yapmaktadır.

Görsel 5.15: Mostar Köprüsü, Bosna Hersek

Görsel 5.16: Murat Paşa Camii, Üsküp, Makedonya

(39) Mustafa Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 17-40.

(40) İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 261-262.

2.9. Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip) Bölgesi

Düşünelim

Afrika kıtası, İslam dini açısından size neler çağırıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Afrika, Müslüman nüfusun en yoğun olarak yaşadığı kıtadır. Mısır, Libya, Fas, Cezayir, Sudan, Tunus, Somali, Mali, Senegal, Gine, Çad, Etiyopya, Gana kıtanın bazı ülkeleridir. Kıta genel olarak kuzey, orta, batı ve doğu Afrika şeklinde coğrafi bölgelere ayrılır. İslam kültür ve medeniyetinin en fazla etkisinin görüldüğü yerler ise Mısır ile eskiden Mağrip günümüzde Kuzey Afrika olarak adlandırılan Libya, Tunus, Fas, Cezayir'dir.

Afrika ile Müslümanların ilk tanışması 615 ve 616 yıllarında Müslümanların Mekkeli müşriklerin işkencelerinden uzaklaşmak amacıyla yaptıkları I. ve II. Habeşistan hicretleriyle olmuştur. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.) zamanında 641 yılında Amr b. Âs'ın Mısır'ı alıp İslam topraklarına katmasıyla kıta Müslümanlara açılmıştır. Hz. Osman (r.a.), Muaviye b. Ebu Süfyan (r.a.) ve Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik dönemlerinde bütün kuzey Afrika Ukbe b. Nâfi, Abdullah b. Sa'd ve Tarık b. Ziyad gibi komutanlarca fethe edilerek İslam'ın egemenliğine girmiştir. Abbasilerden itibaren kıtada Tolunoğulları, İhşidiler ve Fatımiler gibi bağımsız İslam devletleri kurulmuştur. Özellikle batı Afrika'daki Berberi kabilelerinin çabalarıyla İslam Orta Afrika'ya doğru yayılmış ve burada da Müslüman devletler kurulmaya başlanmıştır. Osmanlıların Memluk egemenliğine son vermesiyle kıtada Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Türk denizcileri Oruç, Barbaros ve İshak kardeşlerin fetihleriyle İspanyolların elinde olan topraklar yeniden İslam'ın egemenliğine girmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Habeşistan alınmıştır.⁽⁴¹⁾

İslam'ın başta Kuzey Afrika olmak üzere orta, batı ve doğu Afrika'da yayılmasında fetihler kadar buralara giden Müslüman tüccarların büyük etkisi vardır. Bu Müslüman tüccarların gittiği şehirlerde Müslüman mahalleler oluşmuş ve yaşadıkları şehrin insanı ve yöneticileri üzerinde etkili olup İslam'ın yayılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Yine hem Kuzey hem de Siyah Afrika'da İslam dinin kabul edilmesinde bölgeye yerleşen Müslüman muhacirler ve Kadirilik, Senusilik, Ticanilik gibi çeşitli tarikatlar da katkı yapmıştır. Bunlar vasıtasıyla İslam kıtanın büyük bir kısmında etkili olmuştur. Böylece İslam, kıtadaki insanların inançlarının değişmesine yol açmanın yanı sıra bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Bölgede aile ve kabile bağları zamanla yerini daha güçlü toplumsal ve siyasi yapılara bırakmış, kabileler birleşerek devletler oluşturmuşlardır. Bu durum, kıtadaki bilimsel ve kültürel seviyeyi yükseltip büyük ilim ve kültür merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır. Böylece kıtada ilim, ticaret, sanatta büyük ilerlemeler olmuş önemli ilim ve kültür havzaları oluşmuştur.⁽⁴²⁾

Mısır, Kuzey Afrika'da İslam kültür ve medeniyetinin en önemli havzalarındandır. Mısır'daki ilk bilimsel faaliyetler İslam ordularıyla birlikte bölgeye gelen sahabenin Amr b. Âs Câmii'nde Kur'an, hadis ve fıkıh halkaları kurmalarıyla başlamıştır. Zaman zaman halifeler tarafından bölgeye gönderilen âlimlerle de desteklenmiştir. Yezid b. Ebu Habib el-Mısri, Amr b. Hâris, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Lehia, Leys b. Sa'd ve Osman b. Sa'id el-Mısri bu dönemde bölgede yetişen ilk İslam âlimlerindedir. Bilimsel faaliyetler Abbasiler döneminde de hız kazanmıştır. Kütüb-i Sitte yazarları Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace hadis toplamak için Mısır'ı ziyaret etmişlerdir. Bu dönemde hadis ve fıkıh ilimlerinin yanı sıra edebiyat ve tarihçilik alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Emeviler ve Abbasiler za-

(41) bk. Davut Dursun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Afrika Maddesi, C 1, s. 429-430.

(42) bk. Ahmet Özel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Afrika Maddesi, C I, s. 437-438.

manında bölgeye yerleşen Arap kabilelerinin etkisiyle Mısır nüfusunun etnik ve kültürel yapısı oldukça değişmiştir. İslam öncesi dönemde kullanılan Kıptice ve Yunancanın yerini Arapça almaya başlamıştır. Mısır'da başkent Kahire'nin yanı sıra İskenderiye ve Fustat, bu dönemde bilimsel ve kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu başlıca şehirler olmuştur.

Eyyübiler döneminde ise Nizamiye medreselerinin benzerleri Mısır'da da kurularak Sünniliğin güç kazanması sağlanmıştır. Fatimiler zamanında Şiiliğin yayılması için kurulan el-Ezher Medresesi de bu dönemde sünni ilim merkezine dönüştürülmüştür. Mısır'daki bilimsel faaliyetler Memluklar döneminde de hız kazanarak devam etmiştir. Özellikle Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinden (1258) sonra Kahire, İslam dünyasının en önemli siyasi, bilimsel ve kültürel merkezi konumuna gelmiştir. Moğol saldırılarından kaçan, aralarında âlim, şair ve sanatkârların da bulunduğu pek çok kimse bu dönemde Mısır'a gelip sığınmıştır. Memluk hükümdarları Eyyübiler'in izinden giderek yeni ilim ve kültür merkezleri kurmuşlardır. Kaynaklarda bu dönemde sadece Kahire'de bulunan medrese sayısının yüzü aştığı nakledilir. Medreselerin yanı sıra pek çok Darü'l-Kur'an ve Darü'l-Hadis eğitim kurumları inşa edilmiştir. Bu sayede Mısır, İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. İbn Haldun, İbn Tağriberdi, Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyri, Zeynüddin İbn Nüceym, Makrızı, Süyüti, Şemseddin es-Sehâvi ve İbn Hacer el-Askalâni dönemin en önemli âlimlerindendir.

Mısır, 1517 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Mısır'da bulunan âlimlerden bir kısmını beraberinde İstanbul'a götürmüşse de bu âlimler birkaç yıl sonra yeniden Mısır'a dönmüşlerdir. Osmanlı devletinin en önemli eyaletleri arasında yer alan Mısır'daki bilimsel ve kültürel gelişmeler 16-19. yüzyıllarda da devam etmiştir.⁽⁴³⁾

Mısır'da özellikle Kahire, İslam kültür ve medeniyetinin izlerinin görüldüğü en önemli ilim ve kültür merkezlerindedir. Kahire, hâlâ el-Ezher Medrese ve Camii, Hâkim Camii, Amr Camii, Darü'l-İlm, Kal'atü'l-Cebel, Sargatmış Medresesi, I. Baybars Camii, Nâsiriyye Medresesi, Sultan Hasan Camii gibi İslam kültür ve medeniyetinin izlerini taşıyan pek çok önemli eseri barındırmaktadır.

Görsel 5.17: Sultan Berkuk Medresesi, Kahire

Libya, kuzey Afrika ülkeleri içinde İslam kültür ve medeniyetinin etkisinin görüldüğü bölgelerdendir. Libya'da özellikle Trablus, Misrâte ve Cebelinefûse şehirleri Orta Çağ'da âlimlerin yetişip ders verdiği önemli şehirlerdir. Endülüs'ün düşmesinden sonra Libya'ya göç eden İslam âlimlerinin bölgenin ilim merkezi olmasına büyük katkısı olmuştur. Trablus ve Misrâte şehrindeki medreselerde çok sayıda âlim yetişmiştir. Mağribli âlimler hac yolculukları sırasında Şeyh Ahmed Zerrûk Medresesi ve Abdullah el-Mahcûb Medresesi gibi önemli ilim kurumlarına uğrayarak ders vermişlerdir.⁽⁴⁴⁾

Kuzey Afrika'nın en önemli ilim ve kültür merkezlerinden olan Tunus da İslam medeniyeti açısından

(43) bk. Cengiz Tomar, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mısır Maddesi, C 29, s. 575-577; Hilal Görgün, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mısır Maddesi, C 29, s. 577-584.

(44) bk. Ahmet Kavas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Libya Maddesi, C 27, s.184-188.

önemli bir bölgedir. İlmî açıdan en önemli şehirler Kayrevan ve Tunus'tur. Kayrevan şehri kuruluşundan itibaren Tunus bölgesinde özellikle dinî ilimler ve edebiyat alanında merkez olmuştur. Eğitim ve öğretim faaliyetleri Kayrevan Sîdi Ukbe Camii'nde yürütülmüştür. Kayrevan'da özellikle felsefe, matematik, astronomi ve tıp alanında yetişen âlimler de dikkat çekmektedir. Bağdat'taki Beytül-Hikme örnek alarak bir araştırma merkezi ve kütüphane inşa edilmiş, tanınmış bazı Bağdatlı âlimler buraya davet edilmiştir. Burada yetişen âlimlerden Muhammed b. Cezzar ve Ziyad b. Halfun tıp, Yahudi hekim İshak b. Süleyman el-İsrâîli tıp ve felsefe, Ebu Said es-Saykali de felsefe alanında ün kazanmışlardır. Hekim, eczacı ve tarihçi Ebû Ca'fer İbnu'l-Cezzâr el-Kayrevânî ise bölgede İbn Sina'nın yerini tutan tabip olarak şöhret kazanmıştır. Tunus şehri de Endülüs'ten çok sayıda âlimin geldiği ve Doğu İslam dünyasındaki bilimsel gelişmelerin buraya yansıdığı bir şehirdir. Şehirde pek çok medrese ve kütüphane kurulmuştur. Bunların içinde en önemlisi Zeytûne Camii, Medresesi ve Kütüphanesi'dir. Zeytûne Medresesi hala varlığını günümüzde devam ettirmektedir.⁽⁴⁵⁾

Cezayir de Kuzey Afrika'daki İslam kültür ve medeniyetinin önemli havzalarındandır. Cezayir'de Tilimsan, Mâzûne, Kostantine ve Bicâye'deki medreseler fıkıh ve Arapçadaki bilimsel seviyeleriyle şöhret yapmışlardır. Sahra ve Vehran bölgelerindeki eğitim kurumlarında da büyük fıkıh âlimleri yetişmiştir.⁽⁴⁶⁾

Fas da Kuzey Afrika'da İslam medeniyetinin önemli kültür havzalarındandır. Müslümanlaşmaya başladığı andan itibaren bölgede pek çok cami, medrese, tekke, kütüphane kurulmuştur. Özellikle Endülüs'ten göç eden âlim, fakih ve edebiyatçılar Fas'ta bilimsel ortamın gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Sebte ve Merakeş Fas'ın en önemli ilim ve kültür merkezlerindedir. Özellikle Merakeş İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Ebu Mervan Abdülmelik İbn Zühr gibi çok sayıda filozof, âlim ve edebiyatçının buraya getirilmesiyle beraber önemli bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Günümüzde de eğitim ve öğretime devam eden ve dünyanın en eski üniversitelerinden biri olarak kabul edilen Karaviyyin Medresesi Fas'tadır. İbn Rüşd, İbn Bacce ve İbn Haldun gibi âlimler bu medresede ders görmüşlerdir.⁽⁴⁷⁾

Görsel 5.18: Karaviyyin Medresesi, Fas

Afrika'da Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde tarihsel süreç içinde zengin bir yazılı edebiyat oluşmasında İslam dininin büyük bir rolü ve katkısı olmuştur. Bu eserler genellikle Arapça veya Arap harfleriyle yazılmıştır. Afrika'da Müslümanların yoğun yaşadığı bölgelerde İslam kültür ve medeniyeti, bölge insanın konuşmasından giyimine kadar her alanda etkili olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Etkinlik

Araştırılım

Kuzey Afrika'da tarihsel süreçte önem kazanan, ilim ve kültür merkezi olan şehirlerden birini araştırınız. Bu şehirde günümüzde İslam medeniyetinin ne tür izler taşıdığını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

(45) bk. İsmail Yiğit, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Tunus Maddesi, C 41, s. 393-397.

(46) bk. Nâsirüddin Sâidüni, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cezayir Maddesi, C 7, s. 494-497.

(47) bk. İbrahim Harekât, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Fas Maddesi, C 12, s. 196-199.

2.10. Endülüs

Düşünelim

Endülüs sizde hangi çağrışımları yapıyor? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

Endülüs, İspanya İber Yarımadası'nda 8. asırdan itibaren Arapların etkisi altında bulunan bölgeye verilen addır. Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik'in 711 yılında komutanı Tarik b. Ziyad'ı İspanya'ya göndermesiyle İslam ve Müslümanlar İspanya'ya girmeye başladılar. Emevi hanedanından Abdurrahman b. Muaviye'nin 756 yılında Kurtuba'da Endülüs Emevi Devleti'ni kurması, İspanya'nın olduğu kadar Avrupa'nın tarihinde de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Müslümanların İspanya'daki egemenlikleri başlangıçta Endülüs Emevi Devleti, daha sonra ise beylikler şeklinde 1492 yılına kadar devam etmiştir. Müslümanlar yaklaşık 800 yıl süren Endülüs'teki hâkimiyetleri süresince İslam kültür ve medeniyetini bu bölgede yayıp geliştirmişlerdir. Bölge, Endülüs Emevi devletinin (756-1031) egemenliği altında kısa sürede İslam dünyasının en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

Endülüs Emevi hükümdarları âlimleri himaye ederek ilmî ve kültürel faaliyetleri teşvik etmişlerdir. Özellikle II. Hakem (961-976) zamanında Endülüs, ilim ve kültür alanında İslam medeniyetinin en faal merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Başlangıçta İspanya'ya göç eden Arapların dili olan Arapça zamanla resmî ve ilim dili hâline gelmiş, hatta daha sonra yerlilerden bazı unsurlar da bu dili kullanmaya başlamışlardır. Endülüs'te İslam medeniyetinin ağırlıklı olarak görüldüğü şehirler başta Endülüs Emevi Devleti'nin başkenti olan Kurtuba (Cordoba), İşbiliyye (Sevilya) ve Gırnata'dır (Granada).⁽⁴⁸⁾

Görsel 5.19: Elhamra Sarayı, Granada

Endülüs'te bilimsel faaliyetler genellikle önde gelen ilim ve kültür merkezleri olan Kurtuba, Gırnata ve Sevilla şehirlerindeki medreselerde yürütülmüştür. Buralarda dil, edebiyat, fıkıh, tefsir, hadis, astronomi, tıp, matematik ve kimya gibi ilimler okutulmuştur. Bu şehirlerde bulunan ilim merkezlerinde coğrafya, botanik, felsefe, tıp, astronomi ve matematik alanında pek çok âlim yetişmiştir. Örneğin Batı'da çok tanınan İbn Abdürabbih, Muhammed b. Meserre, karşılaştırmalı ilk dinler tarihi kitabını yazan İbn Hazm, Hay b. Yakzan adlı meşhur eseri yazan İbn Tufeyl ve Yahudi filozof-tabip İbn Meymun (Musa b. Meymun), Aristo'nun çeşitli eserlerini şerh eden İbn Bacce, Matematik ve astronomide Öklid'i kabul edilen Ebü'l-Kasım el-Mecrîti, botanik ve zoolojide İbn Vâfid, İbn Haccac, İbnü't-Avvam, tıpta Zehravi, mekanik mühendisliğinde el-Muradi, ünlü filozof İbn Rüşd, kıraat bilgini Dâni, tarihçi, fıkıhçı ve hadisci İbn Beşküval ile muhaddis-müfessir Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi bunlardan sadece bazılarıdır.⁽⁴⁹⁾ Bu âlimler genelde eserlerini Arapça yaz-

(48) bk. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 87-95.

(49) bk. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 161.

mişlardır. Endülüs bölgesinde yetişen âlimlerin eserleri hem İslam dünyasında hem de Batı'da büyük yankı bulmuş ve sonraki çalışmalarda bu eserlerden geniş ölçüde yararlanmışlardır.

Etkinlik

Araştırma

Endülüs Müslüman bilginlerinden Batı'yı en fazla etkileyen iki bilgin tespit ediniz. Bunların etkilerinin hangi alanlarda Batı medeniyetini etkilediğini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Görsel 5.21: Kurtuba Ulu Camii, kiliseye çevrilmiş olmasına rağmen bölge halkı arasında hala Mezquita (mescit) olarak adlandırılır.

Endülüs cami ve medreselerinde her alanda ilim yapılırken günümüzde dahi dünyanın en önemli mimari şaheserlerinden kabul edilen eserler de inşa edilmiştir. Örneğin, Kurtuba Ulu Camii (el-Mescidü'l-Kebir), Endülüs İslam medeniyetinin en tanınmış, en büyük ve mimari açıdan en önemli eseridir. Cami, temel görünüşüyle tam bir ahenk içinde olan ince ve göz alıcı süslemeleriyle mimarlık sanatının en önemli özelliklerini sergilemektedir. Kurtuba Ulu Camii 13. asırda kiliseye çevrilmiş 16. yüzyılda da içinde bir katedral yapılmıştır.⁽⁵⁰⁾

Endülüs'te İslam medeniyetinin izlerinden biri de yapılan saraylardır. Bunların ilk örneklerinden biri Kurtuba'ya 8 km uzaklıktaki Medinetü'z Zehra'dır. Harabe hâlinde günümüze ulaşan sarayın son zamanlarda restorasyonuna başlanılmıştır. 936 yılında III. Abdurrahman tarafından yaptırılan saray, ismini Sultanın hanımı Zehra'dan alır. Ancak en çok bilineni ve ünlüsü Gırnata'daki Elhamra Sarayı'dır. Endülüs'teki İslam medeniyetinin kale-saraylarının tipik örneklerinden biridir. Elhamra ismini, yapımında kullanılan harcin kırmızı çalan renginden alır.⁽⁵¹⁾

İslam kültür ve medeniyetinin Endülüs'te küçük el sanatlarında, ciltçilikte, süslemede ciddi etkileri olmuştur. İslam'ın getirdiği adalet, yardımlaşma, paylaşma gibi temel değerler buradaki insanların İslam kültürüne karşı ilgi göstermelerine yol açmıştır. Endülüs'te zamanına göre ilim, fen, mimari ve diğer

(50) bk. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, s. 301-302.

(51) bk. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, s. 324-325.

alanlardaki ilerlemeler Batı dünyasından pek çok öğrencinin buraya gelip ders almasını sağlamıştır. Endülüs Müslümanların hâkimiyetinden çıktıktan sonra buradaki pek çok eser yok edilmiştir. İslam medeniyetinin izleri, ne kadar yok edilmeye çalışılsa da hâlâ bölgede az da olsa çeşitli alanlarda devam etmektedir. Örneğin Arapça pek çok kelime değişerek bugün İspanyolcada kullanılmaktadır.

Batı dünyası İslam medeniyetini 11. asırda gerek doğuya gerekse Endülüs'e yapılan Haçlı seferleri yoluyla tanıma fırsatını buldu. Müslümanların böylesine yüksek bir medeniyete nasıl ulaştıklarını araştırmaya başladı. Böylece Arapça eserleri kendi dillerine tercüme ettiler. Felsefe, tıp, astronomi, matematik gibi alanlarda Müslümanların eserlerinin ciddi etkileri oldu.⁽⁵²⁾

Etkinlik

Proje Hazırlayalım

Gönül coğrafyamızdaki İslam medeniyetinin izlerini korumak ve işbirliğimizi geliştirmek konusunda neler yapabiliriz? Arkadaşlarınızla bir grup oluşturarak küçük bir proje hazırlayınız.

3. Kur'an'dan Mesajlar: Hucurât Suresi 13. Ayet

Düşünelim

“Ben ırkçı değilim ve ırkçılığın hiçbir şeklini onaylamıyorum. İyi siyah ya da iyi beyaz yoktur. İyi veya kötü insanlar vardır.”

(Malcolm X)

Bu söz ile verilmek istenen temel mesaj nedir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Kur'an-ı Kerim'de, İslam dininin en temel özelliklerinden olan insanlar arasındaki eşitlik ilkesinin vurgulandığı ve ahlaki değere sahip olmanın önemli olduğunun bildirildiği ayetlerden biri de Hucurât suresinin 13. ayetidir. Ayette şöyle buyrulur: **“Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dışiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefli olanınız, takvaca en ileri olanınızdır. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.”**

Öğrenelim

Hucurât, Kur'an-ı Kerim'in kırk dokuzuncu suresidir. Medine'de inmiştir. On sekiz ayettir. Adını, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evinin odalarından bahseden ve “odalar” anlamına gelen dördüncü ayetteki “hucurât” kelimesinden alır.

Surenin başlıca konuları şunlardır: Müslümanların Allah'a (c.c.) ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı riayet etmeleri gereken edep, kendi aralarında ve başkalarıyla ilişkilerinde takınmaları gereken ahlaki tavırla ilgili tavsiyeler, müminler arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözümü, insanların kök birliği ve eşitliği, üstünlüğün fırsat eşitliği içinde yapılacak yarışla elde edileceği, iman ve İslam kavramlarıyla ilgili açıklamalar.

Ayette öncelikle bütün insanların bir erkekle (Âdem) bir kadından (Havva) yaratıldığı, daha sonra insanlığın çoğalarak kavim ve milletleri oluşturduğu bildirilir. Buna göre bütün insanların aslı birdir ve aynı maddeden yaratılmışlardır. Hem kök hem de biyolojik temel özellikleri farklı değildir. Dolayısıyla bu ayette, bütün insanlara hitap edilerek aralarındaki doğal farklılaşmanın ilahi bir fiil olduğu vurgulanmıştır. Tabii farkların karşılıklı tanışmaya ve oradan hareketle Yüce Allah'ı (c.c.) tanımaya vesile olması amaçlan-

(52) bk. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, s. 408-411.

mıştır. Ayete göre tabii kişisel ve sosyal farklılaşmanın getirdiği özellikler birer üstünlük kaynağı olarak görülemez. Üstünlük, tabii özelliklerde değil, dinî ve ahlaki duyarlılıkla (takva) bunun ürünü olan güzel fiillerdedir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde de insanların farklı ırklardan geldiği belirtilmekle beraber bunun onlar arasında bir üstünlük vesilesi olmayacağı vurgulanır. Örneğin ona 'Kişinin soyunu, sülalesini (kavmini, ulusunu) sevmesi asabiyet (kavmiyetçilik, ırkçılık) sayılır mı?' diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "**Hayır. Ancak kişinin kavmine zulümde yardımcı olması kavmiyetçiliktir.**"⁽⁵³⁾ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslam dininde ırk ve sınıf ayrımı olmayacağı ile ilgili en çarpıcı mesajı ise Kur'an-ı Kerim'in bu husustaki temel ilkesini perçinleyen Veda Hutbesi'ndeki şu sözleridir: "**Ey insanlar! Sizin Rabb'iniz birdir. Babanız da birdir... Haberinizi olsun ki takva dışında hiçbir Arap'ın Arap olmayana, hiçbir Arap olmayanın da bir Arap'a, hiçbir siyahın beyaza, hiçbir beyazın da siyaha karşı bir üstünlüğü yoktur. Şüphesiz ki ilahi huzurda en değerliniz en muttaki olanınızdır...**"⁽⁵⁴⁾ Bu anlamda o yine şöyle buyurmuştur: "**Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.**"⁽⁵⁵⁾

İslam dinine göre Allah (c.c.) insanları ırk, sınıf özelliklere bakmaksızın inanç ve davranışlarının değerine göre mükâfatlandırarak veya cezalandıracaktır. Kur'an'da şöyle buyrulur: "**İman edip de güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) biz, güzel işler yapanların ecrini zayi etmeyiz.**"⁽⁵⁶⁾

Etkinlik

Belirleyelim

Arkadaşlarınızla Hucurât suresinin 10. ayetinin mealini birkaç defa okuyunuz. Yapılan açıklamaları da dikkate alarak ayetle ilgili aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

- ◆ Kim, kime söylüyor?

.....

- ◆ Ayetin ana konusu nedir?

.....

- ◆ Ayette geçen temel kavramlar nelerdir?

.....

- ◆ Muhataplardan ne yapmaları isteniyor?

.....

(53) İbn Mace, Sünen, Fiten, 7.

(54) Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 6, s. 411.

(55) Müslim, Sahih-i Müslim, Birr, 33.

(56) Kehf suresi, 30. ayet.

Bilgilerimizi Ölçelim

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İslam medeniyeti nedir? Tanımlayınız.

.....

2. İslam medeniyetinin kaynakları nelerdir? Sıralayınız.

.....

3. İslam medeniyetinin temel özellikleri nelerdir? Listeleyiniz.

.....

4. Günümüzde İslam kültür ve medeniyetinin egemen olduğu bölgeler nerelerdir? Belirtiniz.

.....

5. Hucurât suresi 13. ayetten çıkarılabilecek mesajlar nedir? Belirtiniz.

.....

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

“Endülüs - Mağrib - kültür - medeniyet - İslam medeniyeti - Balkanlar - Hint alt kıtası

1. Toplumların tarihî süreç içerisinde elde ettikleri maddi ve manevi değerleri, yaşam tarzları, övünçleri, davranışları, bunları elde etme ve aktarma yolları, kendilerine özgü inanç ve âdetler bütününe..... denir.

2. İnsanın üzerinde etkili olan şartları kontrol amacıyla sarf etmiş olduğu çabalar sonucu meydana getirdiği mekanizma ve teşkilatın bütününe denir.

3. İslam'ı din olarak kabul eden Müslüman toplulukların oluşturduğu ortak medeniyete denir.

4. İspanya İber Yarımadası'nda 8. asırdan 15. asıra kadar Arapların etkisi altında bulunan bölgeye denir.

5. Halkımız arasında Rumeli olarak bilinen coğrafyaya denir.

C. Aşağıdaki sorulardan her biri için beş cevap seçeneği verilmiştir. Seçeneklerden yalnızca biri doğrudur. Doğru seçeneği bularak işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özellikleri arasında değerlendirilemez?

- A) Tarihî ve toplumsal bir üründür.
- B) İhtiyaçları giderici bir özelliğe sahiptir.
- C) Evrensel özelliğe sahiptir.
- D) Kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturur.
- E) Dışarıdan gelen etkiler konusunda seçicidir.

2. Aşağıdakilerden hangisi medeniyet için söylenemez?

- A) Ekonomik, dinî, ahlaki vb. fikirlerin bütünüdür.
- B) Farklı milletler tarafından benimsenebilir.
- C) Kişisel irade, yöntem ve akıl yürütmelerle oluşan sosyal olaylar bütünüdür.
- D) Bir yarar elde etmek veya bir amaca ulaşmak için kullanılan araç ve vasıtaların bütünüdür.
- E) Dinî, ahlaki, estetik duyguların bütünüdür.

3. Aşağıdakilerden hangisi bir medeniyetin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olan unsurlar arasında değerlendirilemez?

- A) İnsan
- B) Din
- C) Ekonomi
- D) Coğrafi çevre
- E) Irk

4. Aşağıdakilerden hangisi İslam medeniyetinin doğrudan karşılaştığı medeniyetlerden değildir?

- A) Eski Yunan
- B) Babil
- C) İran
- D) Mısır
- E) Hint

5. Aşağıdakilerden hangisi İslam medeniyetinin doğuşunda etkili olan en önemli kaynaktır?

- A) Kur'an-ı Kerim
- B) Sünnet
- C) Akıl
- D) Örf ve âdetler
- E) Diğer kültür ve medeniyetler

6. Aşağıdakilerden hangisi İslam medeniyetinin temel özelliklerinden değildir?

- A) Millîdir.
- B) İnsan merkezlidir.
- C) İlim medeniyetidir.
- D) Barındırdığı farklı kültürleri korur.
- E) Ahlakiliği ve adaleti ön planda tutar.

7. Aşağıdakilerden hangisi, İslam medeniyetinin izlerinin bulunduğu coğrafi bölgeler arasında yer almaz?

- A) Balkanlar B) Türkistan C) Afrika
D) Hindistan E) Avustralya

8. Elhamra Sarayı, İslam medeniyetinin yer aldığı aşağıdaki havzalardan hangisindedir?

- A) Balkanlar B) Endülüs C) Kafkasya
D) Türkistan E) Hindistan

9. Irak bölgesinin en önemli ilim ve kültür merkezi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Şam B) Humus C) Bağdat
D) Halep E) Basra

10. Buhara aşağıdaki kültür havzalarının hangisi içinde yer alır?

- A) Hint alt kıtası B) Mâverâünnehir C) Mağrib
D) Endülüs E) Harezmi

Ç. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına da (Y) yazınız.

- () Medeniyet Farsçadan Türkçeye geçen bir kavramdır.
- () İslam medeniyetinin tohumları Medine’de atılmıştır.
- () İslam medeniyetinin en önemli özelliği vahye dayanmasıdır.
- () Balkanlarda İslam medeniyetinin yayılmasında Horasan ve Anadolu erenlerinin etkisi vardır.
- () Türk yurdu anlamına gelen Balkanlar İslam medeniyetinin en önemli havzalarındandır.

D. Defterinize “İslam ve Medeniyet” konulu bir kompozisyon yazınız.

CEVAP ANAHTARI

1. Ünite: Bilgi ve İnanç

Bilgimizi Ölçelim

B	1. din	2. akıl	3. iman	4. mümin	5. salih amel
C	1. E	2. D	3. C	4. E	5. A
Ç	1. Y	2. D	3. D	4. Y	5. D

2. Ünite: Din ve İslam

Bilgimizi Ölçelim

B	1. Esmâ-i Hüsnâ	2. iman	3. İslam	4. Kelime-i Tevhid	5. tevhid
C	1. E	2. C	3. D	4. A	5. E
Ç	1. D	2. D	3. Y	4. Y	5. Y

3. Ünite: İslam ve İbadet

Bilgimizi Ölçelim

B	1. ibadet	2. ahlak	3. mendup	4. ihlas	5. farz
C	1. B	2. D	3. E	4. B	5. B
Ç	1. D	2. Y	3. Y	4. Y	5. D

4. Ünite: Gençlik ve Değerler

Bilgimizi Ölçelim

B	1. değer	2. örf	3. adalet	4. şecaat	5. iffet
C	1. D	2. E	3. B	4. B	5. D
Ç	1. D	2. Y	3. D	4. D	5. Y

5. Ünite: Gönül Coğrafyamız

Bilgimizi Ölçelim

B	1. kültür	2. medeniyet	3. İslam medeniyeti	4. Endülüs	5. Balkanlar
C	1. C	2. E	3. E	4. B	5. A
	6. A	7. E	8. B	9. C	10. B
Ç	1. Y	2. D	3. D	4. D	5. Y

SÖZLÜK

A

- adavet** : İçte saklanıp beslenen gizli düşmanlık, kin, zarar verme ve öç alma düşüncesi.
- amel** : Yapılan iş, eylem, fiil. Çalışma, didinme, davranış, uygulama. Bir kural veya dinî emrin yerine getirilmesi. Dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranış.
- antik** : İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.
- arafat** : Haccın farzlarından biri olan "vakfe"nin yapıldığı Mekke'nin doğusunda bulunan yer. Zilhiccenin dokuzuncu günü olan Arefe günü, yani Kurban Bayramı'ndan bir gün önce hacıların dua ederek bekledikleri alan.
- arş** : Bütün âlemi kuşatan, nasıl olduğunun bilinmesi insan aklının dışında kalan ve sadece Allah tarafından bilinen şey. Allah'ın (c.c.) gücünün ve büyüklüğünün en açık biçimde görüldüğü dokuzuncu kat gök.
- aşkın** : Üstün olan; insanlık düzeyinin üstüne çıkan (Tanrı). Göz önüne alınan alanın dışına çıkan; özellikle bilinci aşan, bilincin dışına çıkan.
- azamet** : Ululuk, büyüklük.

B

- bedevi** : Çölde, çadırdaki yaşayan göçebe.
- bidat** : Daha önce mevcut olmayan ve sonradan meydana çıkan inançlar, ameller. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra ortaya çıkan, dinî bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar.
- birr** : İyilik ve hayrın her çeşidi; ihsan, zekât, yardım, lütuf, güzel geçinme, olgunluk, doğruluk. Kur'an-ı Kerim ve sünnette emredilen bütün ibadetler, salih amel, iyilik, sevap.

Ç

- çarmıh** : Birbirini dikey olarak kesen iki çizginin oluşturduğu artı şeklinde bir işaret, Hristiyanlığın simgesi.

D

- dergâh** : Bir tarikat şeyhi ile o tarikata mensup dervişlerin toplanıp ibadet yaptıkları ve kendilerini ilmen ve manen geliştirerek eğitim gördükleri yer.
- derviş** : Dünyanın geçici nimetlerine tutku ile bağlanmayan, kendini Allah'a (c.c.) veren kişi. Tarihte bir şeyhin gözetiminde bir tarikata girip tekkede hizmet ederek ibadetlerle meşgul olan, kendini bireysel ve ahlaki özellikleriyle geliştirmeye gayret eden ve böylelikle nefsinin arındırmaya ve gönülünü zenginleştirmeye çalışan kimse.

diğerkâmlık : Başkalarının yararını da kendi yararı kadar gözetme. Diğer insanlara maddi veya manevi kişisel çıkar gözetmeksizin yararlı olmaya çalışma.

E

el-Hayy : “Varlığı devamlı olan, hayat sahibi, ölmeyen diri, her şeyin varlığı onun varlığına bağlı olan.” anlamında Allah’ın (c.c.) isimlerinden biri.

el-Kayyum : “Varlığının başlangıcı ve sonu olmayıp varlığı kendinden olan, tüm evrenin varlığını sürdürmesi onun varlığına bağlı bulunan, bütün yaratılmışları dilediği gibi idare eden, her şeyin gözetimini üzerine alan, yok olmayan.” anlamında Allah’ın (c.c.) isimlerinden biri.

el-Kuddüs : “Her türlü ayıptan, eksiklikten, hatadan uzak ve temiz olan, bütün sıfat ve isimlerinde en güzel, mutlak kemal ve güzellik sahibi.” anlamında Allah’ın (c.c.) isimlerinden biri.

entelektüel : Bilim, teknik ve kültürün değişik dallarında özel öğrenim görmüş (kimse), aydın, münevver.

F

fasık : Allah’ın (c.c.) emirlerine aykırı davranan, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık hâline getiren kimse, günahkâr. Çok yalan söyleyen, başkalarını aldatan.

fetva : Fıkıh ile ilgili bir meselenin dinî, hukuki hükmünü açıklayan cevap. Hayatın akışı içerisinde Müslümanların karşısına çıkan problemlere ilişkin, sahasında uzman olan İslam fıkıh âlimlerince gösterilen çözüm yolu.

fitri : Doğuştan.

G

gaflet : Ne yaptığını bilmeme, ihmellik, dalgınlık. Günah sevap hususunda duyarsız ve dikkatsiz davranma, Allah’tan habersiz olma. Ahiret için gereken hazırlığı yapmama.

H

havza : Bölge, mıntıka.

helak : Ölme, öldürme, yok etme, yok olma. Bitkin bir duruma gelme veya getirme.

hicret : Hz. Peygamber’in ve sahabilerinin İslam’ı gereği gibi yaşamak, diğer insanlara Allah’ın (c.c.) emirlerini duyurmak ve müşriklerin işkencelerinden kurtulmak amacıyla Mekke’den Medine’ye MS 622 tarihinde yapmış oldukları göç.

hidayet : Doğru yolu gösterme, doğru yolu bulma, rehberlik yapma, irşat etme. Allah’ın (c.c.), insanlara kendi yolunda gidebilecek akıl, düşünme, öğrenme, hatırlama gibi yetenekler vermesi ve insanların da bunları kullanarak doğru yolu bulması. Allah’ın (c.c.), kişiye dünya ve ahirette huzurun kaynağı olan ve onu sürekli mutlu edecek yolu göstermesi.

hikmet : Bilgelik, felsefe. Allah’ı (c.c.) gereği gibi bilme bilgisi. İnsanı cahilce davranışlardan alıkoyan şey. İnsanın varlıkların hakikatini, gerçek yüzünü, gücü oranında bilip ona göre hareket etmesi.

himaye	: Koruma, gözetme, esirgeme, koruyuculuk, gözetim. Kayırma, elinden tutma.
hiyerarşi	: Makam sırası, basamak, derece düzeni, aşama sırası.
huşu	: İtaat etme, boyun eğme, tevazu gösterme, alçak gönüllü olma. Mutlak bir teslimiyetle Allah'ın (c.c.) isteklerini yerine getirme. Allah'a (c.c.) duyulan saygının bir gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında kulun sükûnet ve vakar içinde bulunması.

İ

icabet	: Allah'ın (c.c.) kendisine yapılan dualara karşılık vermesi.
icma	: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemlerde fıkıh âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle bir konuda görüş birliğine varmaları.
iflah	: Güç bir durumdan kurtulma, iyi bir duruma gelme.
ihсан	: İyilik etme, iyi ve güzel davranma, güzel yapma, bağışlama, bağışta bulunma, ikram etme. İnsanın başta ana ve babası olmak üzere diğer insanlara yönelik sevgiye ve saygıya dayalı özverili tutumu.
ikrar	: Kabul etme, doğrulama, onaylama, itiraf etme. Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine iman eden bir kimsenin Müslüman muamelesi görebilmesi için inanmış olduğu değerleri sözlü veya fiilî olarak dışa yansıtması.
ilham	: Gönle doğan şey, kalbe gelen mana, akıl yürütme ve düşünmeye dayanmaksızın elde edilen bilgi.
inkâr	: Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmeme.
itidal	: Aşırı olmama, ılımlılık, ölçülülük, dengelilik, soğukkanlılık. Yeme, içme, giyim ve kuşamda dengeli ve ölçülü olma, israftan ve cimrilikten kaçınma.

K

kıraat	: Okuma, telaffuz etme, tilavet. Hz. Peygamber'in okuma biçimini örnek alarak Kur'an-ı Kerim'i harflerin çıkış yerlerine ve tecvit kurallarına uygun olarak okuma.
kızıl	: Parlak kırmızı renk.

L

liyakat	: Yeterlilik, elverişlilik.
lütuf	: Bağış, iyilik etme, yardımda bulunma. Kulu, Allah'ın (c.c.) af ve rahmetine yaklaştıran, günahlara düşmekten uzaklaştıran her türlü ilahi yardım. İnsanın özgür bir biçimde Allah'a iman edip onun emirlerine uymasını kolaylaştıran ilahi fiil, Allah'ın (c.c.) yardımı.

M

mağfiret	: Allah'ın (c.c.), kendisine içtenlikle tövbe eden ve hatasını kabul edip bir daha günah işlememe konusunda söz veren kullarının günahlarını bağışlaması, affetmesi.
-----------------	--

marifet	: Bilme, tanıma. Derin düşünme yoluyla bir şeyin anlaşılması veya ilhama dayanan aracısız bilgi, irfan.
mâşuk	: Sevilen, âşık olunan.
mefkure	: Ülkü, ideal.
menkıbe	: Ahlaken olgun ve büyük bir insanın davranışlarını yahut hayat tarzını anlatan yazı türü. Peygamberlerin, sahabenin, âlimlerin, evliyanın örnek davranışlarını ve yaşayışlarını anlatan yazılı ve sözlü haberler.
mera	: Otlak.
Mescid-i Aksa	: Kudüs'te bulunan, Kâbe ve Mescid-i Nebi'den sonra Müslümanların en önemli üçüncü mescidi.
meşakkat	: Güçlük, zorluk.
meşruiyet	: Meşruluk.
mutasavvıf	: Tasavvufçu, tasavvufu yaymaya ve tanıtmaya çalışan, tasavvuf yoluna giren kimse.
müttaki	: Korunan, sakınan, çekinen, takvalı, dinî konularda bilinçli, şuurlu kimse. Şirkten sakınan, hayatının her alanındaki kuralları yalnızca Allah'tan (c.c.) alan kimse.

N

nafile	: Farz ve vacip dışında sevap kazanmak amacıyla yapılan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de yapmış olduğu ibadetler ve davranışlar.
nifak	: Çok yüzlü olma, içi dışı ayrı olma, iki yüzlülük. Bir kimsenin İslam'ı gerçekten kabul etmediği hâlde Müslüman gibi görünmesi. İslam'a inandığını söylemekle beraber, yaşayışta sorumsuz davranma, ibadetlere kayıtsız, haramlara karşı duyarsız olma ve İslam ahlakına aykırı olan her türlü kötü durum.
niyaz	: Yalvarma, yakarma.

O

olgu	: Birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç, vakia.
ordugâh	: Ordunun konakladığı yer.

P

pir	: Bir tarikatın kurucusu durumunda olan kişi, tasavvuf yoluna giren ve kendini bu yolda geliştirmek isteyen insanlara yararlı ve zararlı şeyleri göstererek örnek olan kimse.
------------	---

R

rivayet	: Nakletme, nakil, haber verme, haber, anlatma. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, onay ve eylemlerinin yazılı veya sözlü olarak sonraki nesillere metin ve senetleriyle aktarılması.
rüsva	: Ayıplanacak durumda olan, rezil.

S

sufi : Yünden dokunmuş elbise giyen. Dünyaya olduğundan fazla değer vermeyen, derviş.

Ş

şer : Kötü, fena, kötü iş, bela, musibet, günah.

şeyh : Üstat, hoca, âlim. Doğru yolu göstermeye yardımcı olmak, tasavvuf bilgisi vermek, ahlaken eğitmek ve çeşitli dinî konularda bilgilendirmek üzere bir tekke ve zaviyede ibadetle meşgul olan dervişlere başkanlık eden kimse, tarikat piri, mürşit.

şirk : Allah'a (c.c.) inanmakla birlikte başka varlıkları da tanrı kabul etme. Zatında, sıfatlarında, fiillerinde, yaratma ve emretme konularında Allah'a başka bir varlığı denk görme.

T

tabiun : Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabilerinin zamanına yetişen, onlarla görüşen, sohbette bulunan ve Müslüman olarak ölen kişiler.

takat : Bir şeyi yapabilme, başarabilme gücü, güç, hâl, derman, kuvvet.

takva : Bilinçli davranma; uyanıklık, dikkatli olma, sakınma, korunma, korkma, endişelenme, kaygılanma. Allah'ı (c.c.) görüyormuşçasına bir bilinç içerisinde farzları, vacipleri hakkıyla yerine getirme; Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla nafileleri çokça yapma; sünnete uyma.

tecelli : Belirme, görünme, ortaya çıkma, zuhur etme, meydana çıkma. Alın yazısı, kader.

tefekür : Var olan bir şeyin manasını anlamaya çalışma ve eşyanın bilgisini zihinde toplayabilmek için aklın hareket hâlinde olması, derin derin düşünmesi.

teheccüd : Gecenin son üçte birlik bölümünde uykudan kalkarak kılınan nafile namaz.

tekke : Bir tarikata bağlı olan kişilerin bir şeyhin maddi ve manevi idaresi altında zikir, ibadet, eğitim ve öğretim ile meşgul olup ruhen ve ahlaken olgunluk kazandıkları yer.

teşekkül : Belli bir varlık ve biçim kazanma. Kurulma.

tevazu : Alçak gönüllü olma, kibirlenmeme, yumuşak huylu ve mütevazi olma. Gösterişsiz olma. Allah'ın (c.c.) emirlerine gönülden ve içtenlikle bağlı olma hâli.

U

ubudiyet : Kulluk, itaat, boyun eğme, ibadet etme, aşırı bağlılık. Allah'ın (c.c.) rızasını elde edebilmek için emirlerini içtenlikle yerine getirip yasaklarından kaçınma. İnsanın, her an Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği bilinciyle hareket ederek onun belirlemiş olduğu helal haram sınırlarına uyması ve ibadetlerini Allah'ı (c.c.) görüyormuşçasına bir anlayış içerisinde yerine getirmesi.

uluhiyet : İlahlık, tanrılık, ibadet edilen varlık, mabut.

V

vakfe : Haccın farzlarından birisi olarak Mekke'nin Arafat denilen bölgesinde Zilhicce'nin dokuzuncu gününe rastlayan arife günü öğle vaktinden Kurban Bayramı'nın ilk günü güneş doğuncaya kadar bir müddet bekleme.

vakıf	: Bir malın mülkiyeti, vakfeden kişide kalmak üzere yararlanma hakkını insanların hizmetine sunma. Dinin kullanılmasına onay verdiği taşınan veya taşınmayan bir maldan yararlanma hakkını, Allah (c.c.) rızası için toplumun kullanımına verip bu mali satmayı veya bir başka şahsa mülkiyetini devretmeyi yasaklama, engelleme.
yakin	: Kesin ve güvenilir olan, aksine ihtimal olmayan, şüphenin zıddı. İlgili olduğu olaya uygun düşme koşuluyla sabit ve kesin inanç; iman.
Z	
zaviye	: Şehir ve kazaların kenarlarında veya uzak yerlerinde kurulan küçük tekke. Bir dervişin ibadetle meşgul olmak için çekildiği تنها yer.
zikir	: Anma, hatırlama. Allah'ı (c.c.) anmak amacıyla yapılması ve söylenmesi istenen dua, ibadet, tespih ve övgü sözleri. Allah'ın (c.c.) bazı isimlerinin anlamlarını düşünerek belli sayıda ve belli miktarlarda okuma.
zillet	: Hor görülme, aşağılanma.
zuhur	: Ortaya çıkma, görünme, belirme, baş gösterme, meydana çıkma.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim Özeydin, “Harizm”, **İslam Ansiklopedisi**, C 16, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.
- Ahmet b. Hanbel, **Müsned**, C 1-6, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
- Ahmet Kavas, “Libya”, **İslam Ansiklopedisi**, C 27, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
- Ahmet Özel, “Afrika”, **İslam Ansiklopedisi**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1988.
- Ahmet Taşağıl, “Türkistan”, **İslam Ansiklopedisi**, C 41, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002.
- Ahmet Yaşar Ocak, “Anadolu”, **İslam Ansiklopedisi**, C 3, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991.
- Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din, Dindarlık ve Değerler”, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 1, İstanbul, 2013.
- Ana Britannica**, Ana Yayınları, C 1-23, İstanbul, 1986.
- Baki Adam, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, **Dinler Tarihi El Kitabı**, Editör: Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.
- Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, C 1-10, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 2003.
- Bilal Tan, **Kur'an'da Hikmet Kavramı**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

- Buhari, **Sahih-i Buhari**, Çeviren: Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.
- Cengiz Numanoğlu, **Şuur (Bütün Şiirleri)**, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006.
- Cengiz Tomar, “Mısır”, **İslam Ansiklopedisi**, C 29, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004.
- Cengiz Tomar, “Suriye” **İslam Ansiklopedisi**, C 37, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009.
- Darimi, **Sünen**, C 1-4, Tahkik: Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Daru'l-Muğni, Suudi Arabistan, 2000.
- Davut Dursun, “Afrika”, **İslam Ansiklopedisi**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1988.
- Demirel Şengül, “Hindistan’da Türk İzleri”, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Doğubilim Çalışmaları**, Ankara, 2007.
- Dinî Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- Ebu Davud, **Sünen**, Çeviren: Necati Yeni-el-Hüseyin Karapınar, Şamil Yayınları, İstanbul, 1987.
- Emrullah Yüksel, “İlahi Fiillerde Hikmet”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, Erzurum, 1988.
- Enver Tunçalp, **İnandım, İman Ettim**, Şark Matbaası, Ankara, 1974.
- Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- Hilal Görgün, “Mısır”, **İslam Ansiklopedisi**, C 29, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004.
- İbn Mace, **Sünen**, Çeviren: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
- İbrahim Dakûkî. “Irak” **İslam Ansiklopedisi**, C 19, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1999.
- İbrahim Harekât, “Fas”, **İslam Ansiklopedisi**, C 12, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995.
- İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- İlhan Kutluer, “Medeniyet”, **İslam Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
- İlmihal, İman ve İbadetler**, C 1-2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
- İsmail Yiğit, “Tunus”, **İslam Ansiklopedisi**, C 41, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, İstanbul.
- Kâmil Cemil el-Aseli, “Kudüs”, **İslam Ansiklopedisi**, C 26, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002.
- Kemal Karpat, **Balkanlarda İslam**, Editör: Muhammet Savaş Kafkasyalı, TİKA İnceleme Araştırma Dizisi, C 1-2, Ankara, 2006.
- Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, C 1-5, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017.
- Kur’an-ı Kerim Meali**, Hazırlayan: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, C 1-9, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Malik b. Enes, **Muvatta**, Çeviren: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2014.
- Mehmet Dalkılıç, "Buhara'nın İslamlaşmasında Kuteybe Bin Müslim'in Rolü", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 5, Sayı: 23, Samsun, 2012.
- Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- Mehmet Taplamacıoğlu, **Din Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- Metin İşçi, **Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- Meydan Larousse**, Meydan Yayınları, İstanbul, C 1-15, İstanbul, 1969.
- Muammer Esen, "İman Kavramı Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C 49, Sayı: 1, Ankara, 2008.
- Mustafa Özer, **Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV. - XIX. Yüzyıl)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", **İslam Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mekke", **İslam Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı. "Hicaz", **İslam Ansiklopedisi**, C 17, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.
- Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, Altınordu Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Müslim, **Sahih-i Müslim**, Çeviren: Ahmet Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.
- Nâsirüddin Sâidüni, "Cezayir", **İslam Ansiklopedisi**, C 7, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1993.
- Nesai, **Sünen**, Çeviren: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, Kalem Yayınları, İstanbul, 1981.
- Nurettin Topçu, **Yarıncı Türkiye**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1961.
- Osman Çetin, "Horasan", **İslam Ansiklopedisi**, C 18, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.
- Osman Gazi Özgüdenli, "İran", **İslam Ansiklopedisi**, C 22, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2000.
- Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", **İslam Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.
- Ömer Faruk Harman, "Kudüs", **İslam Ansiklopedisi**, C 26, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002.
- Rağıb el-İsfahani, **el-Müfredat**, Neşreden: Safvan Adnan Davudi, Beyrut, 1992.
- Rıza Kurtuluş, "Asya", **İslam Ansiklopedisi**, C 3, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991.

Süleyman Uludağ, **İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Şaban Kuzgun, **İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik**, Turkuvaz Grafik, Ankara, 1985.

Şerafettin Gölcük, **İslam Akaidi**, Esra Yayınları, Konya, 1989.

Tirmizi, **Sünen**, Çeviren: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınları, İstanbul, trsz.

Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet**, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1972.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Taslak ders kitabındaki şekiller, grafikler, tablolar ve fotoğraflar 30.11.2017 - 28.06.2018 tarihleri arasında yayınevini arşivinden ve belirtilen sitelerden alınmıştır.

GÖRSEL NO	ERİŞİM TARİHİ	GÖRSELİN KAYNAĞI
Kitap kapağı		www.shutterstock.com (18.02.2018)

1. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 1.4, 1.5, 1.6, 1.9	10.01.2018	www.shutterstock.com
	Görsel 1.1	28.06.2018	http://egeninsesi.com
	Görsel 1.2	09.06.2018	http://www.haberlutfen.com
	Görsel 1.3	09.06.2018	http://www.taifetulmansura.com
	Görsel 1.7	13.01.2018	https://www.kizilay.org.tr
	Görsel 1.8	19.01.2018	http://www.sarayonukutup.gov.tr
2. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9	16.01.2018	www.shutterstock.com
	Görsel 2.2	11.06.2018	http://nurmohammad.net
	Görsel 2.5	13.12.2018	http://www.karabukmeydanhaber.com
3. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 3.1, 3.3, 3.6, 3.7, 3.8, 3.10/1, 3.10/3	16.01.2018	www.shutterstock.com
	Görsel 3.1		http://seekershut.org / www.shutterstock.com
	Görsel 3.2	28.06.2018	https://www.atdunyasi.com
	Görsel 3.4	27.11.2017	www.cukurovaexpres.com
	Görsel 3.5	14.12.2017	Yayınevi Arşivi
	Görsel 3.9	11.06.2018	https://abcnews.go.com
	Görsel 3.10/2	16.12.2017	www.kizilay.org.tr
	Görsel 3.11	14.12.2017	https://ilkha.com
	Görsel 3.12	30.01.2018	www.istesiyaset.com
	Görsel 3.13	23.12.2017	www.manisaturk.com
	Görsel 3.14	23.12.2017	https://dogruhaber.com.tr
	Görsel 3.15	26.12.2017	https://www.yenivatangazetesi.com

4. ÜNİTE:	Ünite kapağı	01.02.2018	https://ilkha.com
	Görsel 4.3, 4.6, 4.8	18.01.2018	www.shutterstock.com
	Görsel 4.1	20.01.2018	http://www.hurriyet.com.tr
	Görsel 4.2	11.06.2018	https://www.health.harvard.edu
	Görsel 4.4	11.06.2018	http://www.halisaile.com
	Görsel 4.5	01.02.2018	http://www.sakarya.bel.tr
	Görsel 4.7	11.06.2018	http://www.wallpapersafari.com
	Görsel 4.9	20.01.2018	http://www.ensonhaber.com
5. ÜNİTE:	Ünite kapağı, Görsel 5.1, 5.3, 5.6, 5.7, 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.13, 5.15, 5.19, 5.20	10.02.2018	www.shutterstock.com
	Harita 5.1	11.06.2018	http://www.tarihbilinci.com
	Harita 5.2	11.06.2018	http://www.hostel-kotor.me
	Harita 5.3	23.01.2018	http://www.tarihsinifi.com
	Harita 5.4	12.06.2018	https://islamansiklopedisi.org.tr
	Harita 5.5	23.01.2018	http://ankaenstitusu.com
	Görsel 5.2	11.06.2018	http://www.hostel-kotor.me
	Görsel 5.4	12.06.2018	http://finkorswim.com
	Görsel 5.5	09.06.2018	https://islamansiklopedisi.org.tr
	Görsel 5.8	16.02.2018	http://dunyacamileri.blogspot.com
	Görsel 5.14	11.02.2018	http://www.cabanierul-nebun.ro
	Görsel 5.17	11.02.2018	www.discoverislamicart.org
Görsel 5.18	12.02.2018	https://www.atlasobscura.com	